Pastori V. Koivumäelle
kiitollisena
Carl N. Salminen

Duluth, Minn
11/10/30

TIETOJEMME RAJOILTA HISTORIASSA

A. M. TALLGREN

TIETOJEMME RAJOILTA HISTORIASSA

KOKOELMA MUINAIS- JA
SIVISTYSHISTORIALLISIA
KIRJOITUKSIA

PORVOOSSA
WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖN
KIRJAPAINOSSA PORVOOSSA 1920

SISÄLLYSLUETTELO.

Siv.

Esipuhe 7

I. Suomi ja Pohjoismaat

1. Varsinais-Suomen tarinoista, etenkin aarretaruista .. 13
2. Rautarenkaista kallioissa 31
3. Kalliopiirroksista Pohjoismaissa 38
4. Eräs polttokalmistolöytö Liedossa 58

II. N. k. urali-altailainen alue

5. Urali-altailaisen arkeologian tehtäviä ja peruskysymyksiä 77
6. Keski-Venäjän kuparikausi 101
7. Skandinavian ja Itä-Venäjän välinen yhteys n. 1000 v. e. Kr. 124
8. Muinaisitämaista taidetta Mustanmeren pohjois- ja itärannalla 137
9. N. k. ananjinolainen kultturi 161
10. Keski-Siperian pronssikausi 181
11. Perman muinaismuistot 201
12. Kysymys Bjarmalannista 229
13. Iskerin muinaislinna ja sen löydöt 242
14. Savikuvioita Turkestanista 254

ESIPUHE.

Nimityksellä »tietojemme rajoilta historiassa» en tarkoita historian ja sen »aputieteitten» välimaita, siis niitä rajaseutuja, jotka voi lukea yhtä hyvin historiaan kuin johonkin toiseen tieteeseen kuuluviksi. Liikkuessamme historiallisten tietojen rajoilla siinä merkityksessä kuin nyt tarkoitan tulevat kysymykseen puutteellisesti tunnetut seikat, ainekset joita vielä ei olè riittävästi ryhmitetty ja joista asiallinen tieto on hankittava osaksi kyllä ulkoista, sanoisiko realista tietä, mutta suureksi osaksi myös sisäistä, intuitivista. Totta kyllä että sama on laita enimmän inhimillisen tutkimuksen joka pyrkii syvemmälle kuin esittämään joukon eri tahoilta poimimiaan tosiasioita, ja tietenkin kaikki historiallinenkin tutkimus ja tiede on jossain suhteessa »tietojemme rajalta», ja vaatii tutkijalta paitsi syventymistä myöskin suoranaisesti luovaa, kombinoivaa työtä. Mutta eri tutkimustehtävät ovat tietojen runsauteen ja selvyyteen nähden erilaisia, ja on epäilemättä kysymyksiä, jotka muita suuremmassa määrässä vetoavat luovaan mielikuvitukseen. Sellaisia ovat toistaiseksi melkein kaikki tehtävät nimenomaan esihistorian tutkimuksessa. Tässä nuoressa tieteessä tarjoutuu ratkaistavaksi ylen lukuisasti kysymyksiä, joiden kantavuus on tavattoman suuri ja jotka tarjoavat juuri niin paljon aineksia, että niiden ratkaiseminen houkuttelee ja

tuntuu mahdollisella. Ilmiöitä ryhmittämällä ja ainehistoa tutkimalla voi ruveta uudelleen luomaan kansojen muinaista historiaa paljon laajemmalti kuin mitä itse esineet näyttävät kertovan, selostamaan kansojen keskinäisiä suhteita, valtiollisia vaiheita, suurten kauppa- ja sivistys- tai valtiollisten keskusten syntymistä ja kuolemaa. Osaksi sillä tavalla on selvitetty m. m. muinainen Egypti, Kreikan homeerinen aika, atztekien rauniokultturi vanhassa Meksikossa j. n. e.

Ne kysymykset, joita tämän kirjan tekijä on tutkinut, liittyvät etupäässä pohjoisen, keskisen ja itäisen Venäjän sekä luoteisen ja keskisen Siperian muinaisuuteen. Yhtenä houkuttimena oli tekijälle hänen näihin tehtäviin ryhtyessään varmaankin epäselvä halu liikkua suomensuvun muinaisilla asuma-aloilla; myöhemmin on puhdas tiede semmoisenaan vetänyt häntä voimakkaimmin ja vastustamatta puoleensa. Työn kestäessä laajenevat näköalat ja tehtävien valtava suuruus kiehtoo entistä lujemmin.

Useimmat kirjoitukset, jotka tässä kirjasessa julkaistaan, liikkuvat — erinäisiä lyhyitä kotimais- ja pohjoismais-aiheisia lukuunottamatta — urali-altailaisen muinaistieteen piirissä. Osa on ennen muualla julkaistu, suurin osa ilmestyy nykyisessä muodossaan ensi kerran painosta. Kirjoituksen polttokalmistolöydöstä Liedossa olen ottanut mukaan pääasiassa siksi, että sen kautta voin tutustuttaa lukijoita muinaistieteellisten löytöpaikkojen luonteeseen ja kaivaustyöhön. Johtopäätöksensähän rakentaa muinaistutkija useimmiten juuri kaivamalla saadusta ainehistosta, ja tärkeimpiä löytöpaikkoja, puheen ollen Suomesta ja urali-altailaisesta alueesta, ovat kalmistot, eivät temppelien, palat-

sien ja kaupunkien rauniot, kuten vanhemmissa kulttuurimaissa.

Kirjoitusteni tulokset ovat melkein kaikki uusia, aloilta, joita toiset eivät ole käsitelleet, ja tulosten oikeus ei siis voi olla epäilyksetön. Myöhemmät tutkijat ja uudet muinaislöydöt voivat niitä muuttaa. Mutta ehkä ei ole aivan huvia tuottamatta saada tutustua työhön ja työainehistoon silloinkin kun työtä vielä tehdään, eikä vasta sitten kun rakennus on pystyssä ja tulokset jo ovat varmat. Ja lisäksi, ilman työtä ei saa tuloksia; joka tapauksessa on puheenaolevalla alalla työvainio vielä raivaamaton ja uutisviljely siis tekemättä. Joka raivaamistyöhön käy käsiksi, se tietää liikkuvansa »tietojemme rajalla historiassa.»

Aikomukseni on piakkoin julkaista suurin osa tämän kirjasen jälkiosan kirjoituksia lisättyinä ja muodostettuina, yhdessä muutamien muitten kirjoitusten kanssa, vieraalla kielellä, nimellä Urali-altailaisen arkeologian peruskysymyksiä. Eri maitten ammattitutkijat voivat niitä sitten tarkastaa, hylätä, oikaista tai hyväksyä.

Tarkoitukseni ei tässä suomenkielisessä laitoksessa kuitenkaan ole edes etupäässä kertoa vain tutkimuksista ja selostaa nykyisiä saavutuksia. Tahdon samassa huomauttaa niistä monista tutkimustehtävistä, joita tässä työssä avautuu nuorille henkilöille, jotka etsivät elämänuraa. Se jännittävä keksimisen mahdollisuus, luomisen riemu, jota tällainen tutkimustyö tuo mukanaan, on käsittääkseni lisäkiihoitin, joka houkuttelee sitä, joka huomaa mitä rajattomia mahdollisuuksia tutkijalla on tieteen alalla. Ja meidän Suomessakin täytyy taas pyrkiä sille asteelle, että enemmän tai vähemmän epäkunniallinen

työskentely aineellisen edun alalla lakkaa olemasta nuorison tulevaisuuden loppumääränä ja että kansallisen itsekylläisyyden piiristä siirrytään taas kerran avarammalle. Tieteen jalo ja viileä ilma tekee hyvää silloin kun ajan intohimot ja pyyteet ovat liian väkevät ja sitä kohti tulee koettaa ohjata hurmeitten repimää ihmiskuntaa.

Helsinki, 14 p. Heinäkuuta 1919.

A. M. Tallgren.

I

SUOMI JA POHJOISMAAT

VARSINAIS-SUOMEN TARINOISTA, ETENKIN AARRETARUISTA.

I.

Vuotta kaksi kolme sitten löytyi Turun lähistöltä pari suurta aarrekätköä, joissa oli yhteensä muutama tuhat pieniä Juhana III:n y. m. aikuisia hopearahoja 1500-luvun lopulta. Rahat olivat kätketyt vuorten onkaloihin, nähtävästi Nuijasodan levottomina aikoina, mutta omistajat olivat menneet kaiken maailman tietä ja heidän rahansa jäivät aarteiksi maan poveen. Tuollaisia suuria rahalöytöjä on Turun kulmalta aiemminkin tavattu useita — Raision kirkon luota, Liedon Sauvalasta, Maskun Kalelasta, Paraisilta j. n. e. Sitä paitsi tunnetaan Varsinais-Suomesta joitakuita muita hopeaesine-aarteita, jotka on maahan kätketty jo ehkä 1000 vuotta sitten, ja vasta meidän aikanamme ovat tulleet päivän valoon. Maahan kätketyt aarteet ovat siis historiallista todellisuutta. Eivätkä vain historiallista. Viime vuosien epävarmimpina hetkinä on varmaankin moni siirtänyt omaisuuttaan piiloon maahan tai kivien koloon, eikä ole aivan mahdotonta, että kaikki nuo kätköt eivät tälläkään kertaa tule otetuiksi uudelleen esiin: vainajat eivät tavaroita maasta kaiva.

Kuva 1. Aarrelöytö maanalaisesta Oulusta. Vaskipata, jossa muutamia satoja kuparirahoja 1600-luvulta.

Kansantarut tietävät, että maa on rikkauksia ja kätköjä täynnä. Aarteita on maassa paljon, kalleuksia, rahoja, lyömätöntä kultaa ja hopeata. Ja otaksuttujen aarteitten ympäri on muodostunut rikas ja monisilmäinen tarujen verkko, jonka eri osat ovat paikallistuneet milloin mihinkin paikkaan.

Noissa aarrekertomuksissa tulee meidän eroittaa kaksi ryhmää: toinen varsinaisesti historiallinen, todellisiin aarteisiin liittyvä, toinen puhtaasti taruperäinen ryhmä. Edellinen ei kuulu tämän esityksen puitteisiin muuta kuin varsinaisena taustana: tosiasiathan ovat muodostaneet otollisen maaperän, josta tarinoiden siemenillä on ollut helppo imeä hyvää kasvuvoimaa.

Esitettäköön aluksi muutamia lounaissuomalaisia aarretaruja, lyhyitä ja pitempiä, joista tällaisten kertomusten yleisluonne selviää. Aineksia olen kerännyt sekä Suomen Muinaismuistoyhdistyksen että Suomal. Kirjallisuuden Seuran arkistoista. Runsaimmin ovat paikallistarinoita Varsinais-Suomesta muistiinmerkinneet maist. V. J. Kallio (Muin. yhd. arkisto) ja kaupanhoitaja V. Saariluoma (S. Kirj. Seura). Hra Saariluoma oli v. 1914 liikkeellä Varsinaissuomalaisen osakunnan stipendiattina. Hänen tarinakeräystensä numeroluku on n. 1200, joista melkoinen joukko kuitenkaan ei ole suoranaisia tarinatietoja. Hra Kallion keräys käsittää 124 foliosivua. Pääsaaliinsa on kummallakin näillä kerääjällä Varsinais-Suomen itäosasta, keskustana Salo.

Tarinoista valitsen muutamia:

Pöytyän Raatikaisten Limppumäellä on kahdella mäellä kiviroukkioita. Kivien alla on kätkössä hopea-»vaku» ja hopeakannu. Kerrotaan että neljä miespolvea sitten oli niitä hakemaan saapunut taloon pohjalaisia.[1] He kävivät usein Limppumäellä mutta saivat matkustaa pois tyhjin toimin: vuorenhaltia ei luovuttanut aarretta, kun miehet eivät osanneet oikeita sanoja (V. J. Kallion kok. Kansallismuseossa).

Erittäin hauska detaljiensa takia on seuraava tarina.

Liedon Nautelan koskessa (kuva 2) on suuri raha-arkku. Saapui muudan pohjalainen toverinsa kanssa sitä hakemaan. Aarteen päällä makasi suuri

[1] Aarretaruissa sangen tavallinen ilmiö, sillä pohjalaisia pidettiin loitsutaitoisina.

Kuva 2. Liedon Nautelan koski.

käärme, mutta pohjalainen taikoi sen pois ja nosti arkun mukaansa, kantaen sitä apumiehensä kanssa. He eivät olisi saaneet katsoa taakseen ennenkuin saavuttuaan Aurajoen latvojen toiselle puolelle, mutta apumies ei malttanut mieltään vaan kääntyi taakseen katsomaan. Tällöin hän oli näkevinään käärmeen kietoutuneen pohjalaisen päämiehensä ympäri niin, että hänestä vain jalat näkyivät. Hän pudotti pelästyneenä arkkunsa, joka suurella vauhdilla palasi takaisin Nautelan koskeen, mistä sitä ei ole koskaan enää saatu (Saariluoma n:o 1,067.)

Halikon Kestalon Lauvonniityllä on aarre, jonka yllä juhannusyönä palaa aarnivalkea. Meni kerran eräs mies silloin aarretta hakemaan; taakseen katsomatta ja puhumatta kulki kuten määrä oli. Hän näki valkeasta nousevan härän, sarvet kultaa, sarvissa kuparinen ämpäri täynnä kultarahoja. Mies veti sitä ylös mutta ei malttanut olla ääneti vaan sanoi: »En

mä tommost perkelet ol nähnykkä kun kullase sarvekki ova!» Heti vajosi härkä ja aarre hävisi maan sisään. (V. J. Kallion kokoelma.)

Paitsi aarteensuojelijana esiintyy kansantaruissa härkä usein sinä välineenä, jonka avulla kalleudet saadaan maasta. Nimenomaan vaikuttavana pidetään aarteen esille kyntämistä *kaksois*härkien avulla. (Saariluoma n:o 986, Kotis. 1914, s. 152.)

Härkäaihe toistuu seuraavassakin kertomuksessa.

Hanhisaaressa Luonnonmaan ja Rymättylän välissä on muka aarnihauta. Kerran meni eräs mies sitä perimään. Pukeutui häräksi, pani viinapannun hatun päähänsä piiput sarvina. Tappeli niin koko yön haltian kanssa, voitti sen aamulla ja sai aarteen. (Saariluoma n:o 343.)

Mainitsemme vielä muutaman aarretarun, johon liittyy kertomukset »uhreista», joita onnistuakseen tuli tehdä.

Paattisten kappelissa meni muka kerran eräs isäntä rahojaan kätkemään metsään. Renkipä havaitsi hänen aikomuksensa, meni edeltäpäin ja kiipesi puuhun, jonka alle aarre kätkettiin, kuullakseen minkä uhrin eli taian isäntä aarteelle panisi. Aarteen kätkettyään isäntä sanoi: »älköön tämä ilmi tulko ennenkuin paikalla yhdeksän veljen veri vuotaa». »Eikös yhdeksän kananpojan kelpaa?» huusi renki puusta. Isäntä luuli Jumalan taivaasta huutaneen ja vastasi: »Tapahtukoon herra sun tahtos!» No, renki tappoi yhdeksän kananpoikaa ja sai aarteen. (Kotis. 1914, s. 152). Tästä tarusta on useita toisintoja. (Vrt. Kotis. 1910, s. 8, 83.)

Uhrin avulla onnistui aarteen saamaan seuraavankin tarinan aarteenkaivaja.

Naantalissa oli muka eräs isäntä kätkenyt aarteen ja sanonut: »tätä ei saa ennenkuin kukolla kynnetään.» Taian kuuli renki, meni ja kynti kukolla ja sai aarteen. (Saariluoma n:o 357.)

Aarrekertomukset liittyvät usein kiinteisiin muinaisjäännöksiin, m. m. esihistoriallisiin. Esihistoriallisissa haudoissahan on yleensä hautakalustoa, joskaan ei suoranaisia aarteita, joten tarinain liittyminen niihin on varsin ymmärrettävä. Sama pitää paikkansa lähteisiin nähden, joissa usein tiedetään »kupariarkkuja» olevan. Erikoisesti suosittuja ovat myös vanhojen linnojen ja kartanojen sijat. Esim. Paattisten Ikkalan linnan raunioilla on muka kätkö, mutta muudan mies, joka yritti sitä hakea, pelästyi haltiata, jona oli »verinen nyletty ämmä».

Muita raunioihin liittyviä kertomuksia ovat m. m. seuraavat.

Perttelin Tattulan hävinneen kartanon entistä peltoa kynti kerran eräs mies. Hänen auransa kärkeen tarttui silloin kattilan sanka. Kun miehen piti nostaa rahoja täysi oleva pata maasta, kirosi hän, jolloin pata kolinalla meni maan sisään. (V. J. Kallion kokoelma, s. 85.)

Naantalin luostarikirkon seinän alla pitäisi oleman nuottapaatillinen hopeaa. Sen päällä on muka hopeinen pöytä, jonka päällä vuorostaan makaa elävä käärme. Aarretta on mahdoton saada. (Saariluoma n:o 356.)

Tarina muistuttaa erästä toista, Turussa muistiinmerkittyä. Sielläkin on muka eräässä talossa

Linnankadun yläpäässä maan alla suuri hopeapöytä[1] ja muita hopeoita. Niitä ei ole löydetty, mutta aarteesta ollaan niin varmoja, että aina kun talo myydään, merkitään kauppakirjaan, että kauppa käsittää talon: »kaikki mitä on maan päällä ja maan alla.»

Kuusiston linnan raunioihin on muka kätketty suuri aarre. N. 70 —80 vuotta sitten kävi pari pohjalaista aarretta etsimässä. Päivisin he parin viikon ajan etsivät aarretta »noitaputki» kädessä. Öisin yrittivät he kaivella. Eräänä aamuna olivat he kadonneet, eikä koskaan ole saatu tietää, olivatko he noitaputkensa avulla löytäneet aarteen, kaivaneet sen esiin yöllä ja nopeasti lähteneet kotiseudulleen, vai olivatko he suistuneet johonkin rauenneeseeen holviin ja sinne kuolleet. Joka tapauksessa oli kuitenkin rauniossa aarteita vielä tämänkin jälkeen, sillä eräs köyhä talollinen oli linnanhaltialta eräänä vuonna saanut puutteeseensa ohransiementä, ja Kuusluodon kartanon rouva oli tekemänsä hyväntyön palkaksi saanut samalta tontulta hopeisen maljan. (Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja = S. My. A. VIII: 21—24.)

Tarinarikkaaseen Laitilan Untamalaan liittyy myös aarretaru, julkaistu aikaisemmin m. m. Kotis. 1910, s. 360:

Pari upporikasta härkäkauppiasta oli sodan aikana kätkenyt tavaransa Untamalan mäkeen ja lähtenyt pakoon, testamentaten tavaransa Untamalan kirkolle elleivät he palaisi kotiin. He kuolivatkin

[1] Hopeapöytäaihe esiintyy muuallakin, ks. esim. Hartolasta Kotis. 1910, s. 323.

pakomatkalla. Löysi sitten pari tyttöstä sattumalta aarteen, jonka kalleuksia keräsivät helmaansa. Äiti tuli heitä jostain syystä torumaan, tytöt lähtivät pakoon ja pudottivat kalleudet maahan, josta ne kokoutuivat uudelleen aarteeseen »kuten aarteen tapa on». Aarretta ei sittemmin ole löydetty, mutta usko sen olemassaoloon on paikkakunnalla aivan vahva.

Yleinen kansan käsitys on, että maahan kätketyn aarteen kohdalla palaa aarnivalkea, joka tavallisesti ilmoittaa muuten enimmäkseen tuntematttoman aarteen paikan. Aarnivalkea on muka väriltään sinertävä ja muistuttaa kynttilänliekkiä. Sen väri voi kuitenkin olla epämääräinen tai kirjava kuin sateenkaaren väri. Liekki syttyy ja sammuu itsestään (Kotiseutu 1913, s. 243) ja on tavallisesti lievästi maan pinnan yläpuolella. Valkea tietenkään ei näy aina: ainoastaan vuosittain juhannus- ja muina juhlaöinä tai mahdollisesti vain joka kolmantena juhannusyönä. Tuli merkitsee muka sitä, että aarteesta palaa pois siihen kertynyt home.[1] (Kotis. 1913, s. 243.)

Sanottiin että jos aarnitulen missä näki, voi näkijä pelotta ottaa sen alla olevan aarteen haltuunsa, tavallisesti kuitenkin täyttämällä määrätyt yleis-ehdot (ks. heti tuonnempana). Jos sen sijaan yhytti aarteen sattumalta, ilman että johtona oli ollut aarnituli, voi kylläkin joskus saada aarteen pitää ilman haittaa,

---

[1] Ganander, Mythologia Fennica, s. 1 kertoo asian toisin: »Aarni ses om solskendagar och nattetid vid eld, i skogar och på backar uptorka och skura sina möglade skatter. Ofta höres han skallra sina Riksdalrar — — —.»

mutta tavallisesti sai aarteenkorjaaja itseensä kuolemantaudin.

Mutta paitsi aarnivalkean palamisaikaa ja satunnaista löytämistä oli vielä kolmas mahdollisuus saada aarre: pani merkille missä valkea paloi ja kävi myöhemmin sieltä kaivamassa aarteen esiin. Tällöin vaadittiin erinäisiä välineitä, lukuja tai uhreja, jotta työssä onnistuisi, ja tällaisiin aarteenhakuretkiin liittyy lukuisimmin tarinoita, kuten ylempänä olevista esimerkeistä huomaa. Yksi sellainen on Pohjanmaalta muistiin merkitty tarinatieto: muudan mies, tunnettu aarteitten löytäjä, piti niitä kaivaessaan kuopan reunalla avoimen raamatun ja sen päällä vanhan sotilaskivääärin (Kotis. 1913, s. 14), joita hän sai menestyksestään kiittää. Mutta tavallisesti ei vaadittu aarteen etsijältä tuollaisia ulkoisia välineitä vaan »uhri», joka oli määrätty jo aarretta maahan kätkettäissä, jo joka yleensä oli mahdoton täyttää. Ylempänä oli niistä esimerkkejä.

Yksityis»uhrien» lisäksi on muutamia yleisiäkin vaatimuksia, jotka aarretta haettaessa tulee ottaa huomioon ja joita tuli noudattaa, saipa aarteen haltuunsa millä yllämainituista kolmesta tavasta tahansa: ei saa puhua, ei ainakaan missään tapauksessa kirota. Kuinka monelta onnettomalta onkaan jo varma saalis hävinnyt, viinapannun sanka katkennut, rahakattila jyristen vajonnut maahan, noukitut hopearahat muuttuneet puolukan lehdiksi ja hopeatangot arvottomiksi lastuiksi tai tikuiksi, kun hän ei malttanut hillitä riemuaan vaan on täräyttänyt suustaan voimasanoja. Lieneekö kielevyyden pelko ollut syynä siihen, että toiset aarretarinat tietävät naisen läsnäolon pilaavan

aarreonnen, mikäli ei haltia ole nimenomaan naiselle ilmestynyt kehoittaen aarretta hakemaan?

Olipa usein muitakin yleisiä ehtoja noudatettava aarretta tavoiteltaessa, ja niiden tuntemattomuus voi helposti hävittää aarreonnen. Nähtävästi on yhtenä sellaisena ollut se, että aarre on tarkoitettu vain onnelliselle keksijälleen, joten sen olemassa olosta ei saa puhua muille ennenkuin aarre on tavoitettu. Jos aarnivalkeasta haastoi toiselle, tiedetään että se samassa sammui (Saariluoma n:o 353) ja haku oli silloin turha. Tässä tapauksessa tuli siis yksinään noutaa aarre. Toiselle sai löydöstä ilmoittaa vasta siirrettyään sen pois löytöpaikalta. (Kotis. 1910, s. 84.). Jo ylempänä näimme Liedon tarinasta, että aarre oli kauan haltiansa lumoissa, tässä tapauksessa niin kauan kuin aarre oli Aurajoen varrella, joten siinä itse joen haltiaa on pidettävä aarteen haltiana. — On kuitenkin lukuisia tarinoita siitä, että aarteen etsiminen ja löytäminen on luvallista useammille yhtä aikaakin. Kiikalan Kultalähteen aarteesta on vain määrätty, että sitä ei saa nostaa kaksin: hakijoita tulee olla pariton luku. Kerran sitä yrittikin nostaa kolme miestä, mutta niin monen oli mahdoton hillitä kieltään, yksi puhui ja koko yritys siis raukesi.

Aarretta suojelee haltia, »aarni», jonka ainakin Skandinaviassa usein kerrotaan levottomana lohikäärmeenä liitelevän aarteen yläpuolella. Varsinais-Suomessa aarteen haltiana kerrotaan olevan käärme, tonttu, »verinen nyletty ämmä» tai joku muu valpas sielu, jota ei ole hyvä häiritä. Jos häntä oikein rukoilee, voi hän osoittautua suopeaksi, kuten Kakskerran Nikkilän Tonttimäen tonttu, jolta muuan renki hai-

keasti pyysi »hiukan tupakkarahaa». Yöllä tuli tonttu kehoittaen renkiä seuraamaan häntä aarteen noudantaan, mutta renki pelästyi ja hiostui, veti peiton ylleen ja siunasihe kolmasti, jolloin kummitus poistui ja hävisi.

Samat elementit, jotka näissä länsisuomalaisissa aarretaruissa tavataan, toistuvat lukemattomissa aarretaruissa sekä omassa maassamme että sen ulkopuolellakin, ainakin germanisessa Europassa. Usein ovat ehdot tai uhrit aarteen saamiseksi suurenmoisen mahdottomat. A. Europaeus esim. mainitsee, Kotiseudussa 1910 siv. 7, hauskassa esityksessään pohjalaisista aarretaruista, että erään aarteen Haapaveden Mustikkamäellä olevan terävähuippuisen kiven alta saapi se, joka alastonna seisoo päällään kiven huipulla joulusaarnan ajan. Muhoksen Sipolan ojasta saa rahaaarteen, kun kätköpaikkaan panee »yksivuotiaan valkeapäisen pojan ja vuorokauden vanhan valkean jääräkaritsan» (s. 8). Kontiolahden Paiholassa taas, kertoo J. Lukkarinen, Kotis. 1910 s. 84, saa aarteen, kun yksiöinen poikalapsi ajaa kolmiöisellä orivarsalla yksikesäisistä pajuista tehdyssä reessä yksiöistä jäätä myöten Pielisjoen yli. Tällaiset ehdot ovat tavallisimpia, mutta yleinen on myös määräys, että aarrepaikalle pitää jonkun määrätyn pitkän matkan takaa viskata paljain käsin joku hyvin raskas punnus.

Kuten jo huomautettiin on aarretaruissa puoleksi tosien ohessa sellaisia, jotka tietysti ovat puhtaan mielikuvituksen tuotteita, sanoisiko kansanrunoutta. Mutta tuollaiset fantastisetkin tarinaelementit ovat arvatenkin hämärien muinaisten tosiasiain muisteloa. Olihan ennen vanhaan ollut tapana uhrata maahan esi-

neitä ja aarteita, osaksi epäilemättä jumalille, osaksi vainajille mutta osaksi myös uhraajille itselleen tulevassa elämässä käytettäväksi. Ajattelen useita esihistoriallisia järvi-, maa- ja suolöytöjä, ja luulen, että uhraaja on sitonut uhrinsa sanoilla turvatakseen ne itselleen kadehtijain ja satunnaisten löytäjäin käsiltä. Että hän toivoi saavansa käyttää aarteitaan itse, siitä oli hänellä germanisen mytologian mukaan itsensä Odinin lupatodistus. Ynglingasadun (l. 8) mukaan Odin määräsi, että »jokainen saisi nauttia siitä, minkä hän itse oli maahan kaivanut».

Kun tämä käsitys on vanha, on luultavaa, että aarretarinatkin ovat ikivanhaa perintöä. Yhtenä sen todisteena lienee sana A a r n i, muinaisskandinavinen sana, joka merkinnee aarteita vartioivaa haltiaa. Ruotsalainen tutkija Lindroth on allamainitussa kirjoituksessaan[1] koettanut tehdä luultavaksi, että Aarnin turviin on maahan kätketty aarteita ainakin Skandinaviassa jo pronsikaudella, siis n. 3000 v. sitten. Kuten mainittiin ovat aarretarut suunnattoman yleisiä laajalla alueella[2] ja sekin puhuu niiden vanhan levenemisen puolesta. Suomessa sekä tapa että tarinasikermä ovat lainaa germaneilta.

Aarretaruissa on meillä siis ainakin sisäiseltä olemukseltaan hyvin vanha tarinasikermä, jonka pohja on esihistoriallinen. Luonnollisesti on tarinoissa kuitenkin runsaasti myöhempiä aineksia, kaksoishärät, viinapannun hattu j. n. e. Vanhimpiin aikoihin palautuvat kertomukset itse aarnivalkeasta ja aarteen haltioista, nimenomaan käärmeen muotoisista. Rinnak-

[1] Hj. Lindroth, Härnevi (Namn och Bygd 1915, ss. 57).

[2] Vrt. m. t. ,s. 73.

kaisilmiöitä ovat m. m. skandinavien tarinat aarretta vartioivista käärmeistä ja lohikäärmeistä; mutta luultavasti ainakin monasti ovat nämä tarinat kulkeutuneet Suomeen sen jälkeen, kun jo se uskomus, joka ne oli luonut, oli vanhentunut.

On luultavaa, että Varsinais-Suomessa on aarretarujen ohessa vielä eräs sikermä tarinoita, jotka kuvastavat vanhoja esihistoriallisia käsityksiä ja pitämyksiä. Niitä ovat kertomukset jättiläisistä ja kalevanpojista, jotka ovat paikallistuneet niin moneen pitäjään. Ne liittyvät kivissä oleviin merkkeihin, luoliin, yksinäisiin kivilohkareisiin, outoihin mäkimuodostumiin, kivipeltoihin, lähteisiin j. m. s. Mutta niitä käsiteltäessä on tarvis ottaa huomioon myöskin arkeologisia tosiasioita, joiden esittäminen ei kuulu enää tämän kirjoituksen puitteisiin.

II.

Muitten Lounais-Suomen paikallistarinain joukosta on niinikään suurin osa kansainvälistä lainatavaraa, joiden edellytykset eivät kuitenkaan uletu historiallisen ajan tuolle puolelle. Suorastaan kotoperäisiä tietysti ovat ne kertomukset, jotka eivät ole kansanrunoutta, vaan ovat historiallisten olojen ja tapahtumien hämärää muisteloa. Niinpä tiedot vanhasta kaupasta, kauppapaikoista ja kauppateistä sisältävät kansan muistissa elänyttä enemmän tai vähemmän tarkkaa historiaa. Samaten sotamuistot,[1] jos kohta niihin kumpiinkin on voinut sulautua legendamaisia

[1] Varsinais-Suomen sotataruista ks. m. m. Kotis. 1911, s. 274—277.

piirteitä. Niinpä esim. Paattisten Riitasuolla on varmasti joskus ollut kahakka, koska sieltä on löydetty granatinsirpaleita: kerrotaan venäläisten paenneen suksilla ja heidät tässä surmatun. Mutta Riitasuon paikallistarina ennustaa lisäksi tulevaisuudesta, että tässä kerran on oleva verta polviin asti, että maailman viimeinen taistelu taistellaan tässä, että 5 syltä pitkä tukki voi tässä uida veressä j. n. e. ja että sitten tulee maailman loppu. Tuollainen »eskatologinen» tarina ei yleensäkään ole niin outo. M. m. Kosken pitäjän Kosken kartanon pellossa pitäisi joskus olla verta niin että sahatukki ui veressä (Saariluoma n:o 1136).

Puhtaana kansanrunoutena voinee tässä yhteydessä ottaa puheeksi keski- ja renessanssiajoilta olevat kirkko- ja kartanotarumme, joista ainakin Varsinais-Suomessa tunnetut ovat kansainvälisiä taruja ja legendoja.

Todella on kummallista huomata, kuinka köyhiä aiheista ja omaperäisyydestä paikallistarinat ovat, kaikesta runollisuudestaan huolimatta. Niitten kudokset ovat yhteisiä, usein monen kansan keskuuteen levinnyttä perua; harvoin tarinat saavat selviä yksilöllisiä piirteitä, ne vaeltavat paikasta toiseen ja kiintyvät johonkin kirkkoon, rauniopaikkaan, luolaan tai muuhun outomalliseen luonnonmuodostumaan. Alinomaa toistuvat esim. kirkkoihin nähden samat tarinat: kirkonpaikka valitaan antamalla härkäparin vetää peruskiveä, ja mihin härät pysähtyvät, siihen kirkko rakennetaan. Tällaiseen »jumalantuomioon» on pakko vedota, sillä kun ihmisten valitsemalle paikalle temppeliä on aljettu rakentaa, ovat peikot yöllä purkaneet sen, mitä päivällä on rakettu. Tai annetaan kirkon

rakentaminen jättiläisten huoleksi, ja heihin sitten liittyy erilaisia kansainvälisiä taruja, kuten esim. Raision Killi ja Nalli, Maarian ja Kaarinan kirkkojen kilpailevat rakentaja-jättiläiset tai nunnat. Pari tuollaista kirkkolegendaa on erikoisen kaunista ja suhteellisen harvinaista joskaan ei tavatonta: Naantalin luostarikirkon rakentamiseen liittyvä kertomus siitä, miten Briitta Kurki — muuten luostarin viimeinen abbedissa eikä perustaja — toi »silkkisessä förkkelissä» kantaen suurimman kiven kirkon seinään[1], ja toinen taru ritari Hornista. Horn muka oli rikoksensa sovitukseksi saanut rakentaa Halikon, Uskelan ja Perttelin kirkot ja sai polvillaan kontata kirkkojen välit anteeksi saadakseen. Tarina kertoo, että hänen rikoksensa oli sama kuin Klaus Kurjen: mustasukkaisuuden puuskassa hän oli polttanut saunaansa puolisonsa ja pienen poikalapsensa. Saunan raunioilla paloi muka aina kolme kynttilää; aina kun yksi kirkoista valmistui, sammui yksi kynttilöistä (V. J. Kallio, s. 72). Muita legendoja, jotka eivät liity kirkkoihin mutta kuitenkin ovat paikallistarinain luontoisia, on sangen vähän. Sellainen on V. J. Kallion muistiinpanema tarina Halikosta, että Vaskion kulmalla oleva »Ikkeen murtaman mäki», jossa tie tekee äkkikäänteen, sai alkunsa siitä, että Jumala, joka oli matkalla Vaskiolle, ei mennytkään perille asti, vaan tässä kääntyi yhtäkkiä takaisin, jolloin vaskiolaiset jäivät ilman Jumalaa! Mainittakoon myös Saariluoman taru (n:o 780) Perniöstä, että muuan suuri kivi Saurun kylän pellolla on Jumalan taivaasta pudottama miehen päälle, joka kynti kirkon aikaan.

[1] Samantapainen tarina liittyy Lemun kirkkoon. Kotis. 1911, s. 258.

Kuva 3. Louhisaari.

Mainittu Horn-tarina on vienyt meidät huomaamatta kartanotaruihin, mutta se mitä legendoista sanottiin, soveltuu niihinkin: niitten kotoiset piirteet ovat kansainvälistä tavaraa, tarut rautaporteista, maanalaisista käytävistä j. n. e. Hiukan oudompia ovat muutamat Louhisaaren kartanoon liittyvät tarinat. Kartanon perustaja, Fleming, sai sen haltuunsa pyytämällä saada ottaa maata niin paljon kuin hän häränn nahalla voi peittää. Siihen suostuttiin, ja Fleming

teki samoin kuin kerrotaan foinikkialaisten tehneen perustaessaan Kartagon: leikkasi härän vuodan kapeiksi suikaleiksi ja valtasi niin nykyisen Louhisaaren alueen (V. J. Kallio). Samasta Louhisaaresta tiedetään, että sieltä kulkee maanalainen käytävä Pukkilaan: se alkaa muka eräästä seinästä, jonka käytävä on tukittu irtonaisella kivellä. Jos sen kiven poistaa päivällä, lentää se yöksi suurella jytinällä aina paikalleen j. n. e. Tässä komerossa oli muuten joku Fleming luulevaisuudesta muka kiduttanut vaimoaan seitsemän vuotta — tarina-aihe, joka toistuu monessa linnassa ja kartanossa.

Vanhoissa kartanoissa tietää kansa usein kummittelevan, mutta enimmät kummitusjutut liittyvät kuitenkin hautuumaihin, murhapaikkoihin, riihirakennuksiin j. n. e. On kuitenkin niihin nähden vaikeata vetää rajaa paikallistarujen ja kansanuskomusten välille. Niitten rajalta on myös seuraava kertomus, joka kuitenkin on jyrkästi paikallistunut Uskelan Miesmäkeen, minkä nimen se koettaa selittää: »Piru oli sovinnossa Viikerlän kanssa Halikossa mutta vihainen Ullille. Peittääkseen Ullilta auringon ja ollakseen mieliksi Viikerlälle se päätti tuoda viimeksimainitusta paikasta suuren mäen, jolla peittäisi auringon Ullilta. Kaksi harakkaa veti mäkeä. Pappisten kohdalla tuli eräs sotamies vastaan ja katkaisi sapelilla ajoneuvoista vaulon poikki. Piru suuttui ja löi miehen kuoliaaksi mäkeen. Se sai siitä nimen Miesmäki ja jäi nykyiselle paikalle. Mäessä oli ennen miehen kuva, mutta se on nyt poissa, kun kiviä on tästä viety kirkon seinään» (Väinö Kallio, Salon seutu, s. 32). — Hiukan samantapainen tarina kerrotaan Paimion Kakkarvuoresta:

pirun asemasta on tässä kalevanpoikia ja sotamiehen sijasta kaksi kielevää akkaa. (S. My. A. VIII, s. 50.)

Viime vuosina on kultturihistoriallinen tutkimus uudelleen alkanut kiinnittää huomiota paikallistarinoihin. Vallankin ne niistä, joiden elementit palautuvat historian ja esihistorian raja-aikoihin, voivat tarjota tutkijoille ainehistoa, jota heillä muualla ei ole. Ja meidän maassamme lienevät niistä tärkeimmät Länsi-Suomen aarre-, jättiläis- ja Kaleva-tarinat, muistot vilkkaasta yhteydestä Itämeren ympärillä oleviin maihin. Kunhan koko ainehisto on koossa ja tieteellisesti käsiteltävänä, ryhtynevät kansanrunouden ja muinaistieteen tutkijat yhteisesti niiden avulla vanhaa sivistyshistoriaamme rakentamaan.

RAUTARENKAISTA KALLIOISSA.

Siihen aikaan kun Suomi tuli asutuksi, olivat meren rantaviivat täällä aivan toiset kuin nykyään, ja maa oli paikoitellen kymmeniä metrejä alempana kuin nyt, joten vesi peitti leveälti ranta-alueet Suomen- ja Pohjanlahden varsilla. Vielä ei tiedetä onko täkäläinen maan kohoaminen n. s. Litorina-ajan jälkeen tapahtunut keskeymättä ja muuttumatta nykyaikoihin asti, vai onko kohoaminen ollut jaksoittaista, siis toisin ajoin kiihkeämpää, toisin ajoin ehkä tykkänään pysähdyksissä. Mutta se tiedetään, että maa on kohonnut vielä viime vuosisatojenkin kuluessa ja kohoaa yhä. Nousu on esim. Turun seuduilla n. 50 cm. sadassa vuodessa, Helsingin seuduilla n. 40 cm. Maisemain muodot muuttuvat sen vuoksi tuntuvasti, ja monin paikoin on etäällä nykyisestä meren rajasta merkkejä siitä, että ne ovat äskettäin olleet meren pohjaa. Sellaisia merkkejä ovat meriruoko, sellaisia maan povesta esiinkaivetut veneet, sellaisia kuivan maan löydöt, jotka viittaavat esihistoriallisiin haaksirikkoihin — niitä viimemainituita on ainakin Mietoisista ja Sauvosta tavattu.

Myöskin kansantarut ja kertomukset tietävät yhtä ja toista maan ja meren rajan entisistä muuttumisista.

Monin paikoin kerrotaan saaristossa ja myöskin mantereen rannikkopitäjissä mitenkä muka vuorissa

ja kallioissa siellä ja siellä on suuria rautarenkaita, joihinka laivoja ja veneitä on kiinnitetty silloin kun meri ulottui puheenaolevalle paikalle asti. Asian luontoon kuuluu että nämä paikat nyt ovat melko etäällä merestä tai että ne ovat korkealla yli nykyisen meren pinnan, mikäli meri ulottuu niitten seutuville asti. Ainakin kansan mielikuvituksessa edustavat nämä muistot siis hyvin etäisten aikojen merenkulkua.

Rautarenkaita mainitaan olevan m. m. kahdessa kalliossa *Maskussa*, Rikkiöimen rauman kahden puolen. Rauma on nyt hyvin vähävetinen, mutta ennen on siinä ollut vettä niin paljon että sotalaivat ovat raumasta kulkeneet; niitten kulkua on muka tahdottu estää yli salmen renkaasta toiseen kulkevalla rautaketjulla. Sen muistoja muka ovat renkaat[1]. Sotalaiva, oikeinpa viikinkialus on muka uponnut läheisen Ohdensaaren kartanon luo. Paikalla on nyt jo maatunut suo, josta laivan kokka joskus on pistänyt esiin, ja löytöjäkin kerrotaan sieltä tavatun, kultaisia helyjä, rannerengas y. m. Ohdensaaren härkähaassa muka ovat puheenalaiset rautarenkaat kalliossa löydettävissä[2].

Rautarenkaita on myös muka *Mynämäen* Kallavuoressa (Kotis. 1910, s. 364), *Paimion* Herrankartanon kyljessä (Kotis. 1910, s. 15), *Mietoisissa* Nousiaisten rajalla olevassa Saarna- eli Mannustenvuoressa[3] ja *Sauvon* Liesniemen Haarkalliossa.[4] — Myös väitetään

[1] Suomal. Kirjall. Seura, V. Saariluoman keräys v. 1915, n:o 1108 ja Suomen Muin. yhd. Aik. III, s. 98.

[2] Kotiseutu 1912, s. 24—25.

[3] Suomen Museo 1902, s. 37 ja V. J. Kallion kokoelma Kansallismuseossa.

[4] Saariluoma, m. p., n:o 1052.

niitä olevan kaukana rannasta, *Perniön* Siikasalossa, Suomenkylän Kuuttassuossa ja vieläpä Tuohiton kylässä asti lähempänä mainitsemattomalla paikalla.[1] Samaten *Muurlan* Harjolan Huitin mäessä, *Uskelassa* Karjaskylässä, Katinkallion mäellä, Tupurin Roviomäessä Enolan haassa, Isonkylän Paattikalliossa, Ylhäisten Ullissa, Kärkän Äimämäessä ja Hämmäisten Aarionperässä, *Perttelin* Ruotsalon luona ja Pöytiön Linnamäessä.[2]

Yllämainitut esimerkit ovat kaikki Varsinais-Suomesta ja kaikki viimeiset Salon seutuvilta. Historiallisten ja tarinatietojen mukaan oli sinne aikanaan keskittynyt hyvin rikas ulkomainen kauppa, joten »laivarenkaita» todella olisi tarvittu. Ylämaitten kauppahan kulki tänne rannikolle. Kerrotaan että esim. aina Suomusjärveltä asti ja Muurlan paltasta kulki Tupurin kautta kauppa Saloon. Varsinaista tietä ei ollut, vaan kuletettiin tavarat polkua pitkin »sapilailla», jollaisia pitkiä puuvehkeitä tarvittiin useita, kun ne pitkällä matkalla kuluivat kelvottomiksi[3].

Esimerkkejä kertomuksista kallioissa olevista rautarenkaista on runsaasti ulkopuoleltakin Varsinais-Suomen.[4] Tunnetuin niistä lienee kertomus, miten n. 1 pk. rannikosta olevassa *Karijoen* Pyhässävuoressa on rautarenkaita, muka muistoja siltä ajalta, jolloin meri ulottui sen juurelle asti ja siinä oli tärkeä ja tunnettu satamapaikka.

---

[1] Saariluoma, m. p., n:ot 789, 829, 857.

[2] Saariluoma, m. p., n:ot 559, 560, 696. V. J. Kallio, m. p., siv. 113. — Kallio, Salon seutu, siv. 28, 29, 39.

[3] Saariluoma, m. p., n:o 700.

[4] A. M. Tallgren, Suomen ... kiinteät muinaisjäännökset, siv. 94 ja S. My. A VII, s. 183.

Kuva 4. Laivarengas Kärkässä.

Sisämaassa lienevät tarinat rautarenkaista kallioissa hyvin harvinaiset. Omasta puolestani tunnen vain kertomukset, että *Kiikalan* Lehtiniemen ja Silvan välillä kirkonjärven rannalla olisi renkaita kalliossa,[1] että *Tarvasjoella* (Euran kapp.) kirkon alapuolella kalliossa on ollut renkaita,[2] ja että *Kokemäen* Forsbyn Harjunsuon kyljessä niitä on ollut[3] (ehkä laivat ovat voineet nousta tänne mereltä asti). — Manner-Suomen ulkopuolelta on syytä muistaa, että Ahvenanmaalla on *Saltvikin* Borgbodan Borgön kuuluisan muinaislinnan kyljessä ollut muka rautarengas »johon Viikingit linnassa käydessään kytkivät laivansa».[4]

Kaikki kertomukset kallioissa olevista rautarenkaista tulisi merkitä muistiin ja niiden viittomat vuoret olisi tarkastettava, sillä ainakin sangen usein kertomukset kuvastavat todellisia oloja.

Kolmasti on tiettävästi todettu tällaisten vanhojen rautarenkaitten olemassaolo merenrantakallioissamme: *Salon* Lammassaarella ja Vuossaaressa (kuva 4) ja *Halikon* Rikalan Linnamäessä. Viimemainittu oli paikallaan vielä 1885. Sen jälkeen ei sitä liene löydetty.[5]

[1] Saariluoma, m. p., n:o 990.
[2] S. My. A III. s. 64.
[3] S. My. A. XII, s. 9.
[4] S. My. A. XII, s. 3.
[5] S. My. A. XII s. 63.

Vuossaaren rengas on n. 50—60 askelta merenrannasta. Se on lyöty vahvalla merunalla kiinni kallioon. Renkaan ulompi halkaisija on 21 cm ja sen paksuus n. 2 cm. Paikka on aivan metsäinen.[1]

Näitten kolmen renkaan lisäksi on ainakin Uskelan Aarionperän renkaasta siksi tarkka tieto että sen olemassa oloa ei tarvitse epäillä. Rengas oli nähty vielä n. 45 v. sitten. Se oli ollut kolmannella mäen hyppyrällä Salosta päin tultaissa. Renkaan paksuus oli n. miehen ranteen paksuus, sen suuruus oli = »lakin suu» ja se oli vahvalla pultilla ollut kalliossa kiinni. Renkaan nimi oli »laiva holvausrengas».[2]

Myöskin kirjallisia tietoja on vahvistamassa kertomusten totuudenmukaisuutta. Olaus Magnus kertoo 1500-luvun puolivälissä historiateoksensa II osan 13 luvussa kallioihin kiinnitetyistä rautarenkaista: »större än en krigares sköld, fästa i hällen medelst smält bly».

Olaus Magnuksen antama tieto on vanhin jossa rautarenkaista vuorissa puhutaan, ja se on niin kategorinen, että ei jää tilaa epäilyksille että tapa todella on ollut käytännössä keskiajan lopulla. Ei suinkaan ole mahdotonta että tapa ulottuu jo pakanuuden aikaan asti. Muistammehan miten tarinat yhdistävät kallioitten rautarenkaita viikinkilaivoihin ja miten renkaita kerrotaan olevan muinaislinnojenkin seinämissä. Ja kun tunnemme esihistoriallisen ajan vilkkaan meriliikkeen, myönnämme että edellytyksiä on

[1] Kallio, Salon seutu, siv. 35, 38. Samallainen on Lammassaaren rengas.

[2] Saariluoma, m. t. n:o 283.

olemassa sille että laivarenkaita olisi jo pakanuuden ajalla käytetty.

On tuskin kuitenkaan mitään mahdollisuutta siihen että yksikään tuollainen vanha rengas olisi voinut säilyä meidän päiviimme asti, sillä kostea ja epätasainen ilmasto on epäilemättä tyystin syönyt suojatta olevat rautarenkaat. Mikäli siis renkaita todella meidän päivinämme tavataan vuorissa kaukana meren rannasta, on niillä täytynyt olla joku toinen tarkoitus kuin olla laivojen kiinnitysrenkaina; niitten tarkoitusta täytyy kuitenkin yhä pitää ratkaisemattomana, joten kaikki sen selvittämistä valaisevat havainnot ovat tervetulleita. Ruotsalainen tutkija Arne on eräässä parin sivun pituisessa kirjoituksessaan hauskassa Fataburen-aikakauskirjassa v. 1908 (s. 247—248) esittänyt erään mahdollisen hypotesin. Kertomukset renkaista ovat näet Ruotsissakin hyvin yleisiä, nimenomaan Mälar-maakunnissa, mutta sielläkään todellisia renkaita ei tiettävästi tunnettu yhtään,[1] ennenkuin toht. Arnen onnistui keksiä sellainen Södertörnin Sorundan pitäjässä. Erään Itämeren lahden syrjässä olevassa korkeassa kalliossa oli n. 15 –20 m meren pinnan yläpuolella yksi ehyt rautarengas, rautapultilla lyöty kallioon, ja sen lähellä oli jäljet kahden muun renkaan olemassaolosta. Säilyneen renkaan halkaisija oli n. 12 cm, sen paksuus n. 2,5 cm ja pultti oli n. 15 cm. syvältä lyöty kallioon.

Että kyseessä olevat kolme rengasta olisivat ajalta jolloin meri niillä kohdin ulottui n. 15 m nykyistä

[1] Upplannin Skeridin pitäjässä sanottiin toht. Arnelle, että löytääkseen renkaan piti olla ainakin sunnuntailapsi tai mieluiten olla syntynyt voiton -l. onnenlakki pään ympärillä.

korkeammalle, on aivan mahdotonta. Kansa kertookin että ne ovat uudempia, että eräässä kalliossa lahden toisella puolella olisi samallaiset renkaat, ja että niitten väliin oli ollut kiinnitetty rautaketjut, estämään Isonvihan aikana venäläisen laivaston liikkeitä. Kertomus muistuttaa julkaisemaamme maskulaista; Arne ei kuitenkaan siihen usko, vaan lausuu mahdollisuutena, että renkaisiin on kiinnitetty touveja, joiden avulla hilattiin alas vuorella kaadettuja mastopuita. Ehkä hänen otaksumisensa on oikea. Mainittakoon kuitenkin että hän ei näy huomanneen Olaus Magnuksen tietoa ja että hän esittää oman arvelunsa hyvin varovasti.

Olkoonpa että rautarenkaat rantakallioissa ovat eriaikuisia ja ovat palvelleet eri tarkoituksia, ne ovat kuitenkin sekä itsepäisen kansantarun että oman itsensä takia sen arvoisia, että ne kannustavat ottamaan selkoa niiden laadusta ja tarkoituksesta. Tämä kysymys siirtyy »tietojemme rajoilta historiassa» varsinaiseksi historialliseksi tiedoksi vasta uusien paikallishavaintojen ja tiedustelujen kautta. Ja siinä voivat monet omalla tahollaan olla avustamassa kysymyksen selvittämistä.

KALLIOPIIRROKSISTA POHJOISMAISSA.

Niinkuin tunnettua -- ja useimmilla lienee henkilökohtaista kokemusta valmistamisessakin — on kivissä ja kalliopaasissa Suomessa runsaasti ihmisten niihin hakkaamia nimiä ja vuosilukuja. Verrattain harvinaisia ovat sellaiset kuitenkin vähääkään vanhemmalta ajalta, sillä piirrokset ovat matalia, pinnallisia ja tuhoutuvat sen vuoksi pian. Tapaa kuitenkin joskus vuosilukuja 1700-luvultakin — muistan niitä esim. Taivassalosta ja Velkuasta — ja onpa Hankoniemen kuuluisalla Tulliholmalla kiveen hakattuja kuvia ja kirjoituksia aina 1500-luvulta asti. Sen sijaan ei maastamme vielä tunneta ainoatakaan niitä vanhempaa ihmiskäsin tehtyä kalliopiirrosta, jos kohta voi pitää varmana että niitä on aikaisemmin tehty ja että niitä on vielä jälelläkin, vaikka toistaiseksi tuntemattomina, luultavasti aina esihistorialliselta ajalta asti. Sellaiset piirrokset eivät ole nimiä ja vuosilukuja, vaan 'ne ovat kuvia.

Itse asiassa kertovat paikallis t a r i n a t aivan yleisesti kallioissa olevista kuvista ja piirroksista. Laitilan Untamalassa on kivi johon on piirretty muka »pahan kuva». Siinä on todella historiantakainen uhrikivi, johon on hakattu kupintapaisia syvennyksiä, mitkä sattuvat ryhmittymään niin että mielikuvitus voi muodostaa niistä eräänlaisen kuvion, mutta mikään

tarkoituksellinen kuvapiirros se ei ole. Rymättylän Kollinnokassa sanotaan olevan Koljatin haamu ja Uskelan Miesmäessähän on sielläkin (siv. 29) muka ollut miehen kuva. Vallan yleisiä ovat myös — Suomessakin — kertomukset kivissä olevista lapsen, hevosen, lampaan jäljistä, jotka ovat muka syntyneet silloin kuin kivet olivat pehmeitä. Niitä on m. m. Kosken Huilassuolla ja Kirkkomäellä Muurlan pitäjässä, saman pitäjän Kistolan Koortin talon luona, Sianseljän mäellä, Lehtirannan yläpuolella j. n. e. Viime mainitussa paikassa kerrotaan olevan paitsi hevosen askelta myöskin sapelin kuva. Kiskon Kajalan Haarinmäellä kerrotaan askelten jälkien lisäksi löytyvän myös »kanttisia ja pyöreitä» kuvia j. n. e.

Voisi melkeinpä loputtomiin lisätä kertomuksia tällaisista kuvauksista.[1] Niistä ovat kuitenkin ainakin useimmat luonnon työtä, mutta kukin paikka on erikseen tarkastettava jotta saisi selville eikö kuvien joukossa ole ihmiskäsin tehtyjä. Naapurimaista, Skandinaviasta ja Aunuksesta tunnetaan näet esihistoriallisia kalliokuvia pronssikaudelta ja ehkä kivikaudelta asti, siis 3000—4000 vuotta vanhoja.

Ne kuvat, joita tässä tarkoitan, ovat varsinaisia kalliopiirroksia, »hällristningar». Ne ovat syntyneet eri tarkoituksissa. Useimmilla on uskonnollinen, kulttiluonne, ja liittyvät ne vainajan palveluun. Mutta samassa ovat ne tavallaan historiaa, kertomuksia oloista ja tapahtumista joista muuta tietoa ei ole. Ja olivatpa ne tehdyt missä tarkoituksessa tahansa,

[1] Terra 1919, s. 56 ja Tallgren, Suomen ... kiinteät muinaisjäännökset, s. 96 seur.

meidän ajallemme tarjoavat ne harvinaisen rikkaan sivistyshistoriallisen ainehiston joka kuvaa oman aikansa aseita ja varustuksia, jumalanpalvelun muotoja, veneitä ja elinkeinoja. Ne ovat 3000 4000 vuotta vanhoja kuvatauluja.

Esihistoriallisia kalliopiirroksia tunnetaan monesta maasta, m. m. urali-altailaiselta alueelta, etenkin Jenisein latvoilta summaton määrä ja yhdestä kohdasta Uralilta Jekaterinburgin pohjoispuolelta. Muualta, Pohjois-Europan ulkopuolelta, on niitä Europassa pohjoisesta Italiasta, Pyreneiltä ja Brittein saarilta sekä Dniesterin latvoilta. Nämä kaikki näkyvät olevan ajallisesti jonkinlaisessa yhteydessä keskenään, mutta kysymystä on vasta liian riittämättömästi tutkittu, etenkin mitä urali-altailaiseen maailmaan tulee.

Skandinavian kalliopiirrokset ovat kahta jonkun verran eroavaa laatua, n. s. arktisia ja eteläisiä, joista kumpaistakin tarkastettakoon erikseen. Eteläisten keskus on Ruotsin Bohuslänissä ja sen kohdalla Norjan puolella rajaa Smaalenenin amtissa. Sikäläiset kalliopiirrokset ovat yleensä hakatut kallioihin, joiden kaltevuus on n. 30—40°. Kallion pinta on luontaisen sileä, vaikka se nyttemmin yleensä on sammalpeitteinen; ne kallioista, joissa kuvia on, ovat keskimäärin 20—25 m. nykyistä merenpintaa ylempänä.

Näihin kallioihin hakatut kuvat ovat erisuuruisia, vaihdelleen melkoisesti. Yksityiset kuvat ovat 4:stä 500:n cm. pitkiä, ja ne ovat usein ryhmitetyt tauluiksi, joista suurin tunnettu on 29 m. pitkä ja 7 m. korkea. Siinä on siis taulu, joka täyttäisi hyvin suuren kokoussalin seinäpinnan kokonaisuudessaan.

Niistä aiheista, joita näissä kuvatauluissa on käy-

Kuva 5. Kalliopiirros Bohusläänissä.

tetty, antavat oheen liitetyt jäljennökset melkoisen hyvän käsityksen. Niissä on laivoja, sotilaita, karjaa, miehiä, naisia, metsän eläimiä sekä erilaisia pyhiä tunnuskuvia. Ensimäisessä kuvataulussa, kuv. 5, on alimpana joukko pitkävartisin kirvein varustettuja, miekkoja kantavia alastomia miehiä, jotka taistelevat vastakkain. Heidän sivullaan ja yläpuolellaan on jonossa laivoja ja aluksia, joiden kokka ja peräkeula ovat korkealla kaarella ja joiden emäpuu pistää eteen ja taapäin aivan kuin reen jalakset. Laivat ovat vahvasti miehitetyt, kuten näkyy niiden keulojen välissä olevista poikkiviivoista, joista kukin vastannee yhtä miestä. — Ylinnä kuvassa näkyy käyräsarvisia härkiä, joista kaksi on valjastettu auran eteen pellolla kyntämään, mutta sen takana on uhkaava jousimies — niin on selitetty — joka pian lopettaa tuon rauhallisen työn jatkamisen. Eläinten edessä on näet taas laivoja, joista yhteen näkyy sijoitetun 3 eläintä. Näiden kuvien lisäksi näkyy paadessa joukko jumaluuden tunnuksia, uhrikuoppia, auringon jumalan jalanjälkiä y. m.

Aikanaan selitettiin että tämä taulu esittää todellista tapahtumaa. Mereltä on muka tullut vainolaisia, noussut maihin, voittanut paikkakuntalaiset, ryöstänyt karjan veneisiinsä ja taas purjehtinut omille mailleen. Kuvaa seurannut suullinen teksti on kuitenkin jo aikoja kuollut ja vain mykkä kuva kertoo noista tapahtumista, kuin mikäkin kuvakirja, tai ottaaksemme vertauksen toiselta alalta, kuin keskiaikaisten kirkkojemme kalkkimaalaukset, joiden tehtävänä oli olla kuvituksena pappein usein vieraskielisiin saarnoihin.

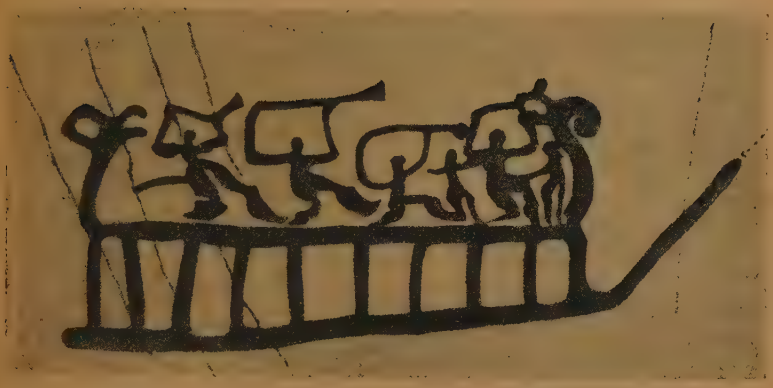

Kuva 6. Laivapiirros, Smaalenene, Norja,

Tulemme kohta tutustumaan uuteen, edellisestä aivan eroavaan kuvan selitysyritykseen.

Toisessa kuvassa, kuva 6, Norjan Smaalenenestä, on laiva täynnä miehistöä, joka laivan kannella vauhdikkaasti esittää jotain riemutanssia. Miehillä on leveät pohkeet; käsissä heillä on pitkät torvet; samantapaisia on löydetty Skandinavian pronssikaudelta, niiden joukossa aivan hyvinkin säilyneitä.

Muista tähän kuvatuista eteläskandinavisista kalliopiirroksista on syytä viitata kuvassa 7 olevaan vaunukuvaan. Vaunut ovat kaksipyöräiset ja niiden aisan eli vetotangon kahden puolen on piirretty vetojuhtia. Piirtäjä ei ole osannut piirtää niitä ylhäältä päin; sen vuoksi ovat ne molemmat kuvatut profiilissa, kun taas vaunun pyörät näkyvät kumpikin päältäpäin. Joka tapauksessa niistä käy selville, että vaunut ja vetojuhdat olivat tunnetut Ruotsin pronssikaudella, kun taas edelliset kuvat näyttivät,

Kuva 7. Kalliopiirros Bohuslänissä.

Kuva 8. Kalliopiirros Bohuslänissä.

että harjoitettiin karjanhoitoa ja maanviljelystä ja että hevonen oli ratsueläimenäkin tunnettu.

Kuv. 8 mainittakoon yläpäässä oleva omituinen ratas, jonka parissa on kolme miestä. Kuvio tarkoittanee auringon ratasta, jonka palvelusta Skandina-

Kuva 9. Kalliopiirros Bohuslänissä.

viassa pronssikaudella on muitakin todisteita. Uskonnollinen merkitys on kait myös kuvan 9 ihmisten suurilla kämmenillä ja saman taulun kupintapaisilla syvennyksillä, jotka ovat kuoppia uhriveren ja rasvan juoksutusta ja talletusta varten.

Kyseessä olevat kuvat ovat n. tuuman syvyisiä, hakkaamalla tehdyt tasaiseen kiveen. Ihmiskuviot ovat 40—50 cm. korkuisia (suurin tunnettu 230 cm), laivakuvat 50—150 cm pituisia.

Näitten skandinavisten kalliopiirrosten luonne ja merkitys on viime vuosina ollut tieteellisessä kirjallisuudessa hyvin vilkkaan pohdinnan alaisena, ja yhä enemmän hyväksymistä on saanut osakseen uudempi tulkinta, jonka mukaan kuvat eivät ole etupäässä eepillisiä, kertovia ja historiallisia, kuten ennen otaksuttiin, vaan liittyvät jumalanpalvelus- ja uhrimenoihin. Mutta vaikka tässä kardinalikysymyksessä onkin saavutettu suhteellinen yksimielisyys, ovat tutkijat erimieliset silloinkin kun he hylkäävät vanhan historiallisen kannan ja tulkitsevat kuvat uskonnollisiksi. Toisten mukaan ne näet esittävät kuvia määrätyistä jumalista, ovat siis sanoisiko kuvallisia legendoja, toisten mukaan ne ovat maagillisia, vainajanpalveluun liittyviä ritualisia kuvia. Edellistä kantaa on esittänyt nimenomaan norjalainen tiedemies Just Bing, jälkimmäistä nuori ruotsalainen tutkijakunta, jonka etevimmät nimet ovat G. Ekholm, A. Norden ja T. J. Arne.

Bing näkee monissa kalliopiirrosten ihmiskuvissa jumalia, nim. sellaisissa, 1) jotka ovat muita viereisiä ihmiskuvia suuremmat, 2) niissä jotka ovat erilaisilla jumaluustunnuksilla — kirveillä, auringonpyörillä y. m.

varustetut ja 3) vihdoin niissäkin jotka jossain suhteessa eroavat tavallisista ihmisistä, esim. ovat tavattoman suurikätiset tai -jalkaiset.

Näitten jumalankuvien joukossa eroittaa Bing muita yleisimpinä 3, mitkä usein esiintyvät yhdessä: T o r i n, pukinpäisen, kirves kädessä, O d i n i n, jättiläiskokoisen, keihäs kädessä ja F r ön, hedelmällisyyden jumalan. Lisäksi on hän kuvissa tuntevinaan »Torin apulaisen», jumaluus, joka on säilynyt m. m. nykyisten lappalaisten Horagalles jumalana. Kuten tietty, arvellaan lappalaisten uskonnossa olevan lainoja skandinavien pronssikauden tarustosta .— Yksi kalliopiirrosten jumalista on Bingin mukaan ehkä Tyr, alkuaan kuunjumala.

Mainitsemamme tutkija otaksuu, että kalliopiirrosten kuva-aiheet ovat tekemisissä Mykene-maailman taiteen ja mytologian kanssa, ja hyvin todennäköistä onkin, että kysymyksessä on Välimeren itäpohjukasta lähtenyt kultturivirtaus. Bing otaksuu yksityiskohtaisiakin lainoja olevan todistettavissa, ja niistä mainittakoon hauska vaikka fantastinen hypotesi, että kalliopiirrosten suurikätiset usein toistuvat jumalakuvat olisivat saman idean tuotteita, jota on Homeroon laulujen *ῥοδοδακτύλος Ἠως*-rusosorminen aamunkoi. Siinäkin korostetaan eritoten s o r m i a.

Näitten teoriojensa valossa tulkitsee Bing aivan uudella tavalla kalliokirjoitustauluja. Niinpä kuvassa 5, Bohuslänin Tanumista, on hänen mukaansa sisältönä rauhallinen idylli eikä sota- ja vainokuvaus. Kyseessä olisi jonkinlainen, käyttääkseni Oscar Almgrenin sanontaa, kirje auringon jumalalle. Ylinnä on muka naisjumaluus Frigga = Egyptin Isis kaikkine

tunnuksineen. Hän symbolisoi kevättä ja uutta elämää; niinpä liittyvät taulun kaikki kuvat tähän samaan kevät-ajatukseen: muuttolinnut palaavat, hevoset hyppivät varsoineen, veneitä laitetaan kuntoon kalastusta ja merenkulkua varten, karja lasketaan laitumelle, maata kynnetään. Sitten näkyy keskellä käärmekuvio, joka on jonkinlainen suojeleva fylgia. Alempana varustaudutaan sotaretkille, laivojen edessä on suurisorminen suojeleva jumala ja kevään huumassa taistelee kaksi berserkkaa villisti ja hurjasti keskenään. Mainitakseni vain pääasiat ja syrjäyttääkseni monet pikkuhuomiot, jotka liittyvät syrjäkuviin.

Ei ole kummaa, että Bingin kantaa on hyvin yleisesti vastustettu, nimenomaan sitä että hän luulee voivansa pronssikauden kuvissa, jotka ovat v. 1700—700 e. Kr. välimailta, tuntea germanisia jumalaisolentoja, joita on palveltu tiettävästi vasta Kristuksen syntymän aikoihin. On erikoisesti huomautettu sitäkin, että Mykene-ajalta ei Välimeren kultturimaista ole juuri nimeksikään antropomorfisia kuvia jumalista, joten Bingin otaksuma sieltä lähtenyt kulttuurivirtaus tuskin olisi tuonut sellaisia kuvia Skandinaviaankaan.

Mutta jos kohta ei liene mahdollista identifioida pronssikauden kalliopiirroksissa määrättyjä myöhempiä jumalaisolentoja, on kuitenkin aivan yleisesti yhdytty siihen käsitykseen että kuvien joukossa on jumaluuden symboleja, lähinnä auringonjumalan, joka on ollut pohjoisen pronssikauden pääjumaluuksia. Ruotsalainen Almgren, joka on tavallaan välittävällä kannalla Bingin ja nuorten ruotsalaisten esittämän kannan välillä, otaksuukin että kalliopiirroksista suurin

osa todistaa luonnonvoimain, etenkin juuri auringon palvelua (Oldtiden 1918, s. 193), että ne ovat jonkinlaisia »kirjeitä», uhrilahjoja. Ne ovat maagillisia, niitten tarkoitus on pidentää lyhytaikaista uhritoimitusta ja kiinnittää lakkaamatta jumaluuden huomiota anojaan, kun näet jumala kirjallisesti näkee anojan tarpeet aina »kasvojensa edessä». Almgren muistuttaa eräästä intressantista tosiasiasta: tällainen votiviluontoinen kalliopiirros Ligurisilla alpeilla on tehty yli 2000 m. korkeuteen, ikäänkuin se olisi tahdottu asettaa mahdollisimman likelle aurinkoa ja sen nähtäväksi.

Näin ollen voisi kuvattu Tanumin piirros hyvinkin olla »kirje», jossa jumalan huomiota ja suopeutta halutaan jokapäiväisen elämän erilaisiin tehtäviin.

Ruotsalainen tohtori G. Ekholm ensinnä (Ymer 1916) esitti sen teorian, että kalliopiirrokset liittyisivät lähinnä ja melkeinpä yksinomaan vainajainpalveluun. Niinpä lukuisat laivankuvat olisivat kuolemanveneitä, joilla vainaja on matkustanut pois, uhrikuopat kuoppia, joihin hänelle asetettiin ravintoa, koska hän ei enää asunut haudassa, jalanjäljet vainajain henkiä, joista kansan uskomus tietää paljon kertoa, hääkuvaukset kuvia naisista, jotka uhrattiin miestä seuraamaan haudantakaiseen elämään; vaunut, kyntökuvat y. m. tarkoittavat maagillisen voiman asettamista kuolleen käytettäväksi j. n. e.

En voi kieltää, että mielestäni sangen monet seikat puhuvat t ä m ä n tulkinnan puolesta, vaikka varmasti on toisia tapauksia, joissa vain Almgrenin selitysyritys sopii erinomaisesti, esim. tuo kuvakirjoitus Alpeilla. Mutta yksi ainoa selitys ei ole välttämätön: maagilliset tarkoitukset voivat toisissa tapauk-

sissä liittyä elävän ihmisen haluun turvautua luonnon voimien apuun, toisissa taas pyrkimykseen helpottaa vainajain tilaa.

Että kalliopiirroksissa on aineksia, joilla on tekemistä vainajain palvelun ja hautaritualin kanssa, käy ilman muuta selväksi jo siitä, että niitä on hautakammioitten seinissä. Kuuluisin sellainen on Skånen Kivikin hauta pronssikauden aivan alulta. Siinä on Skandinavian omituisimmat kalliopiirrokset: sarja kuvia, jotka esittävät uhritoimituksia: alttareja, kirveitä, vaunuja, ihmisjonoja j. n. e. Vanha professori Sven Nilsson näki niissä todistuksen foinikkialaisesta vaikutuksesta, joka muka olisi koko pohjoismaisen pronssikauden alkuna. Kuvat ovat kuitenkin vanhempia kuin foinikkialaisten esiintyminen, eikä mitään kansainvaellusta Välimereltä Pohjanmerelle ole ajateltavissa kyseessä olevana aikana tapahtuneeksi. Mutta ilmeisesti ovat Kivikin kuvat kuitenkin selitettävät kultturilainana Välimeren itäpohjukasta. Ne tulee rinnastaa Kreetan kuuluisaan Hagia-Triadan sarkofagiin ja Egyptin hautojen kuolleitten kirjoihin ja kirjeisiin. Ainakin nämä Kivikin ja Hagia-Triadan kuvat täytynee selittää yhdellaisista seikoista johtuviksi. »Molemmat kuvaavat selvästi kulttitoimituksia, joita on haudattaissa tehty, ja niitten kuvallisella esityksellä on tuskin ollut tarkoituksena muuta kuin saada niiden kuvaama maagillinen vaikutus ulottumaan jatkuvasti ja pysyvästi sen vainajan hyväksi, jota varten ne on tehty.» Ja tällöin on etupäässä vedottu elämän ja hedelmällisyyden jumaluuteen. »Siitä käy ilmeisesti selville, että on uskottu kuolleitten ylösnousemiseen näitten voimien vaikutuksesta.» Samallaista

uskoa kuolleitten ylösnousemiseen tai ainakin haudantakaiseen elämään pronssikauden Skandinaviassa todistavat selvästi myös vainajien hautakalustot.

Me liikumme näissä kysymyksissä todella tietojemme rajalla historiassa, mutta emme saavutettavan tiedon rajan mahdollisuuden tuolla puolella. Kasvava ainehisto, uudet havainnot, vertailevat tutkimukset Kreikkaan, Egyptiin, kelttiläiseen mytologiaan tulevat epäilemättä kerran täysin ratkaisemaan kalliopiirrosten arvoituksen, tietysti yksityistapauksia lukuunottamatta.

Ne eteläskandinaviset kalliopiirrokset, joista nyt on ollut puhe, kuuluvat Itämeren maiden skandinavisen pronssikauden piiriin. Suomalainen nuori tutkija toht. C. A. Nordman on osoittanut että niiden suurin osa on pronssikauden loppuajalta, v. 1000—700 vaiheilta e. Kr. (Oldtiden 1918, s. 195 seur.)

Kuten jo mainittiin, ei tällaisia kalliokuvia toistaiseksi ole tavattu Suomesta, mutta niitä on Norjassa runsaasti niinkin pohjoisesta kuin Trondhjemin luota, ja Ruotsista Gotlannista (pari), Ölannista (1) ja Uplannistakin n. 30. Kun Suomen pronssikautinen kalusto on suurimmaksi osaksi skandinavinen ja Suomen rantaseudut silloin kuuluivat kokonaan skandinavisen kultturin piiriin, on enemmän kuin todennäköistä, että maastamme tullaan vielä keksimään näitä kalliopiirroksia sammaleitten peitosta. Lähinnä kysymykseen tulevat seudut ovat kai kapea rantavyöhyke Helsingin— Salon välillä ja alue Uudenkaupungin ja Kokemäen välimailla, mahdollisesti myös Kyrönjoen laakso. Mutta kun nuorimman pronssikauden skandinavinen kultturi on Suomessa ollut elinvoimainen

ja liikkuva (ks. siv. 125), on mahdollista, että puheena olevia kalliopiirroksia voi löytyä muualtakin, Pohjanmaan jokien varsilta, Kuopion ja Iisalmen sekä Helsingin ja Viipurin välimailta. Viime vuosina on Suomestakin keksitty niin monia odottamattomia arkeologisia ilmiöitä, että pronssikautisten kalliopiirrosten löytyminen on luultava ja todennäköinen tapahtuma.

Kuten mainittiin on Pohjoismaissa toisellaisiakin esihistoriallisia kalliopiirroksia, arktisia. Niitä on, kuten jo ylempänä oli puhe, Norjasta ja Ruotsista -- 62—64 leveysasteen välimailta — ja Aunuksesta Äänisjärven pohjoisrannalta. Luonteeltaan ja työtavaltaan ne muistuttavat eteläskandinavisia: nekin ovat tehdyt hakkaamalla kuviot kallionpintaan ja syventämällä ne tavallisesti kokonaan, siis ei vain ääriviivat. Mutta kuva-aiheet ovat tavallisesti erilaiset. Arktiset piirrokset esittävät sangen naturalistisesti pääasiassa eläimiä, peuroja ja hirviä. Symboliset merkit, m.m. uhrikuopatkin ovat täysin tuntemattomia.

Kun katsoo arktisia kalliopiirroksia, esim. sellaisia kuin tässä kuvassa 10 kuvattua keskiruotsalaista, tunnustaa kernaasti että ne ovat tehdyt suurella taiteellisella voimalla ja samalla merkillisellä luonnontarkkuudella. On huomautettu piirtäjäin olleen n. s. luonnonasteella, metsänkävijöitä, jolloin silmä vielä on ollut tarkka näkemään eläinten luonteenomaisia erikoisuuksia. Myöhemmällä esihistoriallisella kehitysasteella välittömyys on poissa. Tässä kuvassa peura on luonnollisessa koossa, piirrettynä paateen ryöppyävän kosken partaalla. On kuin se olisi ollut juomassa koskesta ja palaisi janonsa sammutettuaan tyytyväisenä matkoilleen metsiin ja vuorille.

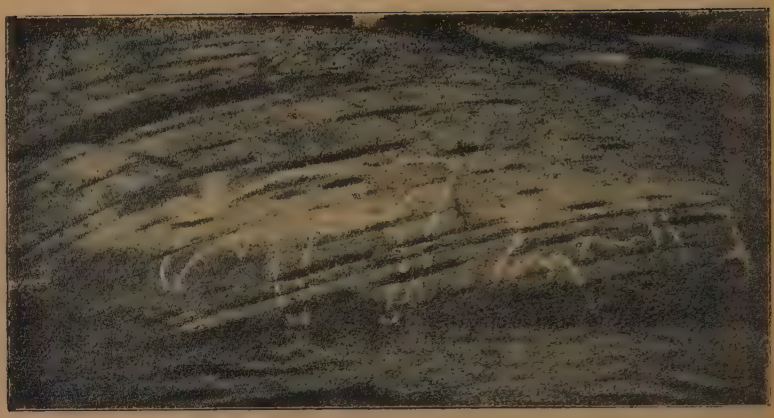

Kuva 10. Kalliopiirros Jämtlannissa.

Aunuksen arktiset kalliopiirrokset liittyvät pohjoisskandinavisiin ja ovat mahdollisesti itäänpäin kosketuksissa Uralin kalliopiirrosten ja muun uralialtailaisen maailman kanssa. Ne sijaitsevat n. s Perii ja Besov Nos'in niemillä Poventsan lähellä Äänisjärven pohjoispäässä. Kuten kuvasta 11 näkyy ovat ne hakatut sileään ja loivasti viettävään kallioon verrattain lähellä veden pintaa. Kuvista omituisimpia ovat pitkäkaulaiset vesilinnut, ihmiskuvio harittavin sormin, päältä nähdyt luonnottomasti venytetyt sisiliskot (kuva 12) j. n. e.

Aunuksen kalliopiirrokset eivät kuitenkaan — siitä olen vakuutettu — ole yksistään arktisia. Niissä on merkillisiä yhtymäkohtia eteläskandinavisiin — laivakuvat, ○□-merkki, pitkäsääriset linnut — ja nähtävästi on niihin nähden tärkeä tieteellinen problemi selvitettävänä. Parhaillaan valmistanee ruotsalainen arkeologi G. Hallström julkaisua Aunuksen kalliopiirroksista.

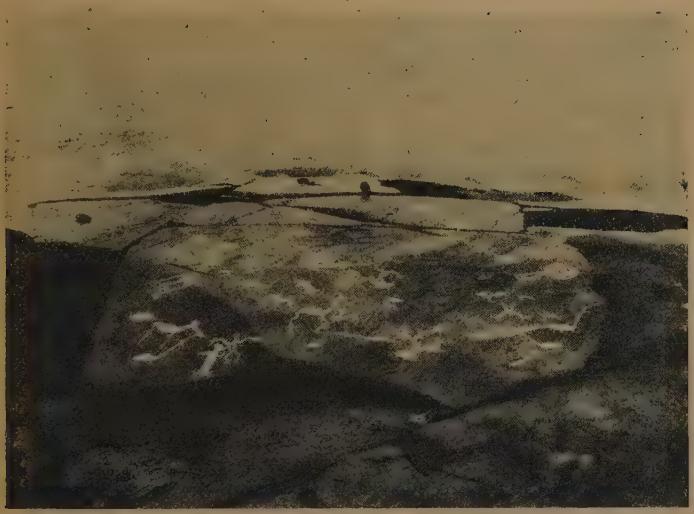

Kuva 11. Kalliopiirros Äänisjärven rannalla.

Jos verrataan täys-arktisten kalliopiirrosten kuvia ja niitten valmistajain otaksuttavaa uskomusta, ylempänä, puheen ollessa eteläskandinavisista piirroksista, esitettyihin teorioihin, täytyy myöntää, että Ekholm saapi ne sopimaan hyvin vainajainpalveluteorioihinsa. I d e a on sama kuin etelässä. Maagillisesti sidotaan vainajalle mahdollisuus saada nauttia tämän elämän siunauksista, etelässä kynnöstä, karjasta, taisteluista, pohjoisessa siitä mikä siellä oli parasta: metsän riistasta, hirvistä ja poroista.

Arktisia kalliopiirroksia Suomessa odottaisi löytyvän Vuoksen varsilla, Kuopion—Jyväskylän tienoilta ja Pohjois-Pohjanmaan jokien lähettyviltä. Noilta seuduilta tunnetaan itäismallisia pronsseja, jotka viittaavat kosketuksiin urali-altailaisen maailman kanssa.

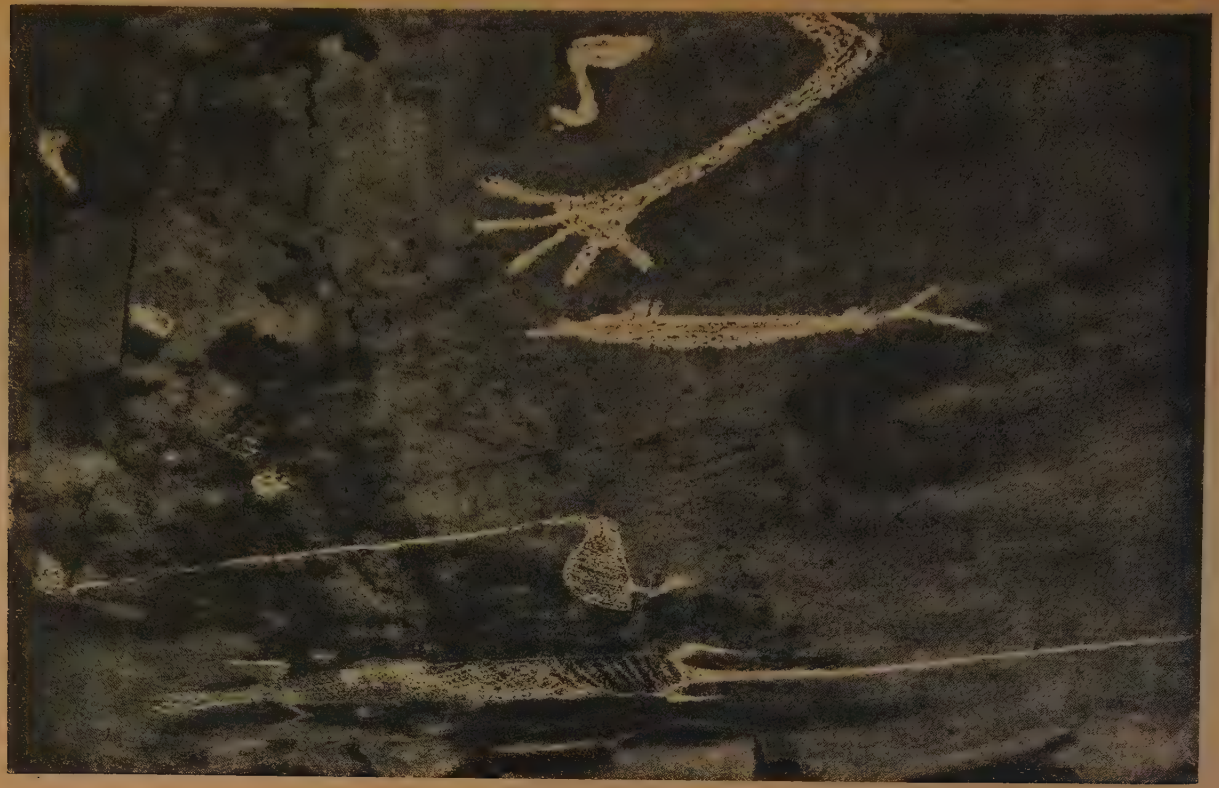

Kuva 12 Osa kalliopiirroksesta Povenstan luona

Suomessa kiinnitti aikanaan C. A. Gottlund huomiotaan otaksumiinsa kalliopiirroksiin, joita hän kuvasi m. m. Kiteeltä. Nämä kalliopiirrokset on kuitenkin osoitettu luonnontyöksi. Mutta etsien saadaan salat julki, ja ehkäpä löytyy vielä kalliopiirroksien luonnon oikkujen ohessa myös vanhoja, esihistoriallisia, joihin kansantarina liittää kertomuksiaan esim. »Koljatin» haamusta, minkä joku Koljatti on vihoissaan vuoreen viskannut.

Skandinaviankaan kalliopiirrokset eivät ole aina helppoja huomata. Ovathan kyllä toiset niistä melkoisen syviksi hakatut, 2—3 cm. syviä, mutta monet ovat paljon matalammat. Puhumattakaan siitä että niiden päällä on monasti sammalta ja maata ovat toiset niin mataliksi kuluneet, että ne näkyvät vain määrätyssä valaistuksessa ja määrätyiltä puolilta katsottuina. On tapauksia, joissa tutkijoita on käynyt tutkimassa kallioita mitään löytämättä paikoilla joista myöhempi tutkija on keksinyt suuria kalliopiirroksia.

ERÄS POLTTOKALMISTOLÖYTÖ LIEDOSSA.

Tässä kirjassa tulee myöhemmin alinomaa puheeksi muinaistieteelliset kaivaukset, joita on toimitettu sekä vanhoilla asuinpaikoilla että kalmistoissa. Sitä maakerrosta, josta löytöjä tavataan, kutsutaan asutus- eli kultturikerrokseksi. On aivan luonnollista, että kultturikerroksen vahvuus vaihtelee löytöpaikan mukaan. Venäjän esihistoriallisissa muinaislinnoissa, jotka ovat olleet asuttuja monen vuosisadan kuluessa, on n. 1—3 m. vahvuiset kultturikerrokset, jotka sisältävät runsaita määriä merkkejä muinaisesta asutuksesta: jätteitä aterioista, asunnoista, työpaikoista, kaatopaikoista, työkapineista, astianpaloja y. m. s. Suomen asuinpaikoilla ei ole niin voimakkaita esihistoriallisia kultturikerroksia, sen vuoksi ehkä että asutus täällä on ollut liikkuvampaa, ei pitkäaikaista yhdellä paikalla.

Kalmistojen kultturikerros on aivan ohut. Ruumiit on haudattu matalalle; milloin ne on poltettu on hautaus ihan pinnallinen. Kultturikerroksen keskimääräinen vahvuus esihistoriallisissa kalmistoissamme on n. 30 —60 cm. Syvemmältä ei useinkaan tarvitse löytöjä etsiä.

Niinkuin tiedetään, pantiin esihistoriallisena aikana yleisesti vainajan mukaan kalustoa jota hänen luultiin tarvitsevan. Melkein aina haudattiin kuollut

juhlapukimessaan ja mukaan pantiin evästä savi-astioissa. Näitten tavalliseen juhlaelämään kuuluvien välineitten ohessa on haudassa usein myös työkapineita ja sota-aseita. Jos vainaja on eläessään ollut huomattava henkilö voi hautakalusto olla vielä paljoa rikkaampi ja moninaisempi, mutta tuollaiset rikkaat haudat ovat kuitenkin tavallisesti poikkeuksia, niinkuin huomattavat henkilöt ovat poikkeuksia elävässä elämässä.

Asian luonnosta riippuu että hautakalustosta on vuosisatojen kuluessa suuri osa tuhoutunut, vaikka ei ehkä niin täysin perusteellisesti kuin yleensä otaksutaan. Puu ja kangas tavallisesti — poikkeuksia on — ovat hävinneet jäljettömiin, mutta jalot metallit ja kivi ja pronssi pysyvät vuosituhansia melkein muuttumattomina. Rauta ruostuu pahasti, mutta sekin voi säilyä parisen vuosituhatta niin että esineen muoto on selvä, ja se voidaan museoissa taitavan käsittelyn nojalla konservoida vastaisiksi ajoiksi.

Mutta kun ruumiit poltettiin — ja se tapahtui Suomessa yksinvallitsevana pronssikaudelta, n. v. 1500 e. Kr. rautakauden keskivaiheille asti, n. v:een 700 j. Kr. ja yleinen vielä pakanuuden ajan loppuun asti — silloin pantiin hautakalusto usein vainajan mukaan roviolle, jossa tuli on sitä usein muodottomaksi kulutellut. Siitä seuraa, että haudoissa tavataan monasti pronssi- ja hopeatönkkiä, jotka ovat aikanaan olleet helmiä, solkia, rannerenkaita j. n. e. Rautaesineissä, jotka ovat polttoroviolla olleet, on pinnalla usein kova, punertava, kaunis n. s. hehkupatina.

On vielä tarpeen mainita yksi seikka. Esihistorialliset haudat Suomessa — yhtä vähän kuin suomalais-ugri-

laisellakaan alueella rautakaudelta eivät yleensä ole yksinäisiä vaan lähekkäisiä, niin että muodostuu kalmistoja. Milloin ruumiinpoltto on ollut käytännössä ja vainajan tuhka on peitetty maakerroksen alle, liittyy hauta välittömästi toiseensa, joten muodostuu yhtenäinen laaja kalmistokenttä. Kullakin asutuskeskuksella eli kylällä oli oma kalmistonsa, joka oli käytännössä usein monta vuosisataa. Siitä seuraa että yhdestä kalmistosta löydetään hyvin eriaikuisia esineitä. On tehty sellainen havainto, että kalmistoa tavallisesti on laajennettu vain yhteen suuntaan, niin että sen yksi pää on nuorin, toinen pää taas ensinnä käytäntöön tullut.

Käyn nyt selostamaan erästä rautakauden kalmistoa ja sen tutkimista Liedon pitäjässä Turun seudulla.

Lokakuun alussa v. 1912 toimitti rouva Jenny Maria Tallgren Kansallismuseolle lunastettaviksi joukon hänelle jätettyjä muinaisesineitä, jotka edellisenä kesänä olivat löytyneet muutaman uuden heinäladon tietä tasoitettaessa Liedon Sauvalan kylän Ylipään talon maalta, Aurajoen rannasta n. 300 m. pohjoiseen olevalta matalahkolta rinteeltä. Esineet lunastettiin museoon. Ne lukeutuvat osaksi kansainvaellus-, osaksi viikinkiajalle. — Löytöpaikalla toimitettiin sitten muinaistieteellisiä kaivauksia n. viikon ajan kesäkuussa v. 1913.

Kyseessä oleva *löytöalue* sijaitsee tienoolla, josta jo ennen tunnetaan tärkeitä muinaisuuden muistoja. Sauvalan Anttilan Ristinummelta on löydetty varhaiskeskiaikuinen ruumiskalmisto, siitä parin kivenheiton päässä on suuren anglosaksilaisen rahalöydön löytöpaikka, ja vastapäätä Aurajoen toisella puolella on

Kuva 13. Panoraamakuva Sauvalan Ylipään luona (kuvassa olevan ladon vieressä). Vasemmalla näkyy Aurajoen takana Vanhanlinnan vuori. Ladon katon takana vasemmalla on metsän rajassa Ylipään talon löytöpaikka, katon oikealla puolella mäen töyräällä anglosaksilaisen rahalöydön löytöpaikka. Lehto taustassa oikealla on Ristinummi.

kuuluisa Vanhanlinnan vuori, jonne matkaa edellisestä löytökohdasta on n. 300 m. Suunnilleen yhtä kaukana Sauvalan kylästä vaikka toiseen suuntaan on se mäen töyräs, josta tällä kertaa selostettava löytö on tullut päivän valoon. Paikan suhde muihin löytökohtiin selviää valokuvapanoraamasta (kuva 13), joka on otettu Sauvalan kylään päin kummulta löytöalueen itäpuolella. Vanhallelinnalle on linnuntietä matkaa n. 500 m.

Puheenalainen mäentöyräs, joka viettää etelään päin, on ketomaata, jossa yleisin kasvullisuus oli Graminacae-heimon kasvien ohessa Lychnis viscaria ja Gnaphalium dioicum. Ruoho oli niinmuodoin aivan lyhyttä, ja sieltä täältä pisti esiin kiviä, osaksi suuria ja maaperäisiä, osaksi selvään liikutettuja. Taaempana kohoaa luontainen kallio, joka samassa on töyrään pohjoisrajana. Sen toisella puolen on tasaista peltoa.

Tutkimusta varten kartoitettiin makasiinin lähin ympäristö (kuva 14). Makasiinin tietä varten oli osa maata raivattu pois, (kartalle merkitty), osasta oli vain pinta kuorittu, kuten kartasta selviää (merkitty pitkillä vinoviivoilla). Aijemmat löydöt oli tavattu raivaustöiden aikana.

Paikka osoittautui laajanlaiseksi *kalmistoalueeksi;* luonteeltaan oli se kenttäkalmistoa, jossa mitään maanpäällisiä hautamerkkejä ei ollut. Vainajat olivat kaikki haudatut polttamalla. Yksi polttorovionkohta on ollut itse kalmistoalueella numerojen 171 ja 201 välissä, jossa maa oli erittäin mustaa ja palanutta ja jossa oli joukko osaksi ilmeisesti palaneita kiviä. Siltä kohdalta korjattiin myös talteen n. 500 poltetun saven palaa.

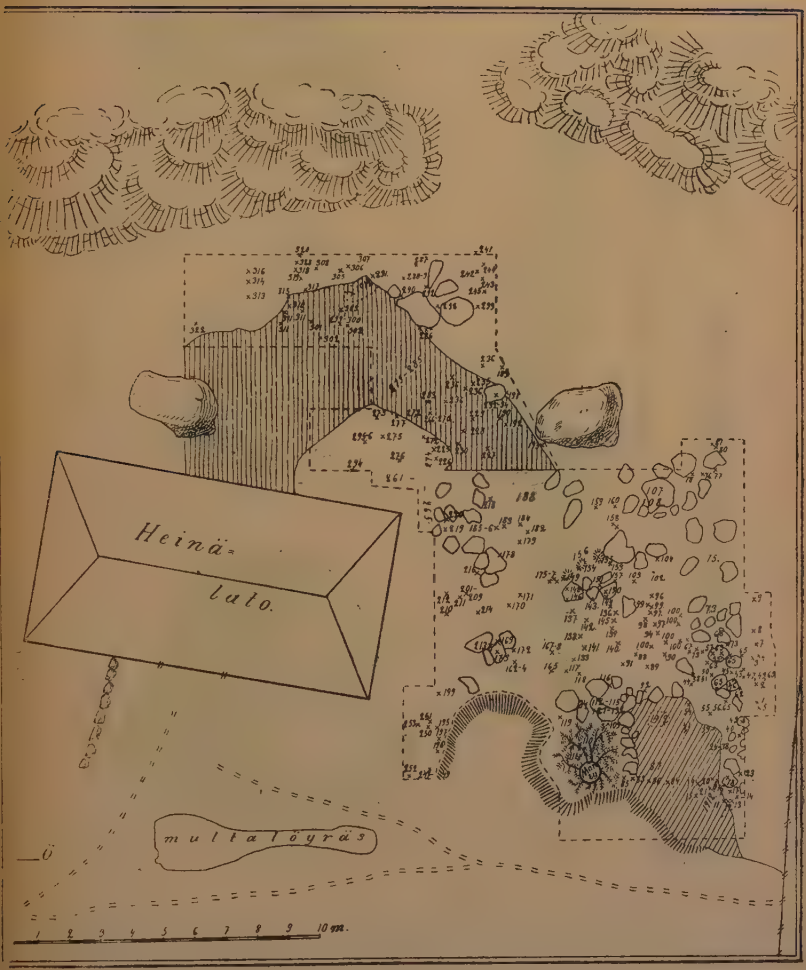

Kuva 14. Sauvalan Ylipään kalmisto. Numerot osoittavat eri esineitten löytöpaikkoja, viitaten museon luetteloon.

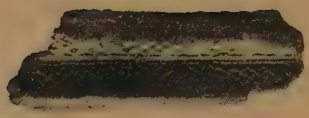

Kuva 17. Miekan väistimen kappale pronssista. Skandinavista työtä

Kuva 18. Rautainen riipuslevy valjaista

Kuva 15. Rautakeihäs.
Kuva 16. Rautapuukko.

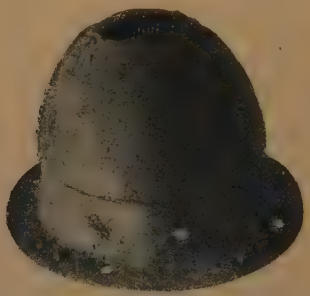

Kuva 19. Rautainen kilvenkupura

Kultturikerroksen vahvuus, pintaturve mukaan luettuna, oli n. 40—50 cm, jolloin keltainen pohjasora alkoi.

Kultturikerroksessa oli yleensä kiviä, tavallisesti yksi kerros. Suurimmat kivet on merkitty kart-

taan. Suurimmaksi osaksi kivetöntä oli kalmiston NW-pää, jossa kultturikerros myöskään ei ollut läheskään niin nokista kuin muualla kalmistossa. Löydöt tuolla NW-puolisella alueella todistavat, että se on ollut käytännössä muuta hautakenttää myöhemmin, nuoremmalla rautakaudella ja aina keskiajan alkuun asti, kun taas kalmiston pääosa sisältää löytöjä kansainvaellus-ajan loppujaksolta.

Mitä noihin *löytöihin* tulee, olivat ne sangen runsaat, mutta esiintyivät yleensä hajallaan. Oli niitä kuitenkin toisin paikoin yhdessä sikermässä sillä tavoin että näki niiden muodostavan yhden ja saman hautauksen kaluston.

Löytökalusto käsittää museoluettelossa 329 alinumeroa. Esineet ovat laadultaan seuraavia: miekkoja tai niiden osia 12 kpl., keihäänteriä 10, kilvenkupuroita 3, veitsiä 28, sirppejä 1, hevosenkuolaimia 1, heloja 1, sieroja 4, niittausnauloja n. 95, niistä 46 yhdeltä 4 m^2 alueelta, rannerenkaita, osaksi kappaleina 15 paikalta, sormuksia ja niiden osia 19, kaularenkaita (?) 4, krapu- ja tasapitkävartisia solkia tai niiden kappaleita 22, kupurasolkia 5, hevosenkenkäsolkia pronssia 1, rautaa 6, rautaisia kaarisolkia 1, ketjua 7 eri paikasta, ketjun riipuksia ja välipalasia 16, (?) pronssivyön palasia 4, vyösolkia 4, hihnanpäätehelojа 2, vyösolituksia 16 yhdestä paikasta, helmiä 32, niistä n. puolet lasia, neuloja y. m. Poltetun saven paloja löytyi n. 2000, saviastian paloja n. 1300 ja poltettuja luita n. 600 kpl. Näihin viimemainittuihin löytöihin nähden mainittakoon, että kalmiston nuoremmassa, NW-osassa, poltetun saven paloja oli vain 13 ja luunsiruja 270. Saviastian palojen

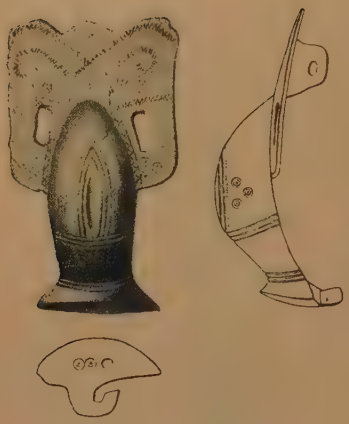

Kuva 20. N. s. krapusolki.

Kuva 21. Pyörösolki.

Kuva 22. Pronssinen hevosenkenkäsolki.

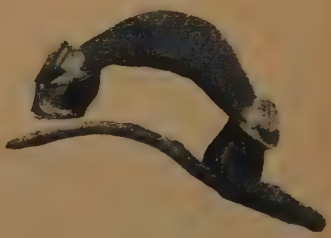

Kuva 23. Tasapitkävartinen solki.

leveneminen sensijaan oli jotakuinkin tasainen yli koko kalmiston.

Kalmiston pääosan kalustossa herättävät huomiota lukuisat *baltilaiset* ja *suomenmaalaiset* muodot, jotka kalustossa ovat ehdottomasti vallitsevia. Suomenmaan kansainvaellusajan kalmistolle hyvin kuvaavia ovat niinmuodoin veitset, joiden hamaralla

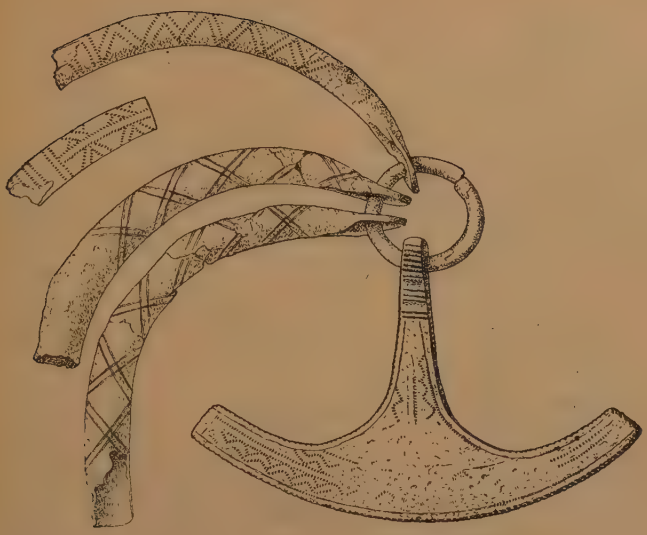

Kuva 24. Riipushely, »Torin vasara».

kulkee juova kärkeä kohti (vrt. kuvaa 16, tällaisia veitsiä on löydössämme kymmenkunta), pitkäkaulaiset heittokeihäät, kuv. 15. tasapitkävartiset ja krapusoljet, kuv. 20 ja 23, rautaiset kaarisoljet, kilvenkupurat, kuv. 19 y. m., joita esiintyy esim. Säijoen, Kirmukarmun, Päiväniemen, Laitilan Raittiusmäen ja Perniön Ylikylän polttokalmistoissa 6—800 luvuilta j. Kr. Erikoisesti mainitsemiamme solkia täytyy pitää suomenmaalaisina muotoina.

Mutta tämän rikkaan suomenmaalaisen kaluston ohella on kalmistossa koko joukko baltilaista ja suomalais-ugrilaista ainehistoa. Niistä mainittakoon neula, (kuva 26) outoa mutta selvästi baltilaista mallia, rengas kiinnityshakoineen (kuva 27), omituinen Torin vasaraa muistuttava riipushely, kiinni renkaassa, josta lähtee käyriä torvimaisia helyjä (kuva 24) ja pronssiset

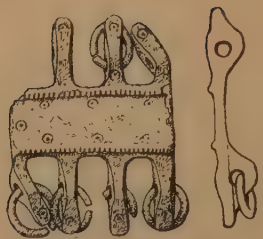

Kuva 25. Ketjunjakaja.

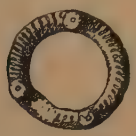

Kuva 27. Koruneulan kiinnitinhaka.

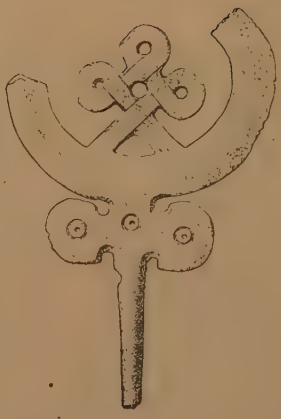

Kuva 26. Koruneulan yläpää.

nivelketjun välilevyt (kuva 25). Nämä esineet kuuluvat kyllä eri löytöihin mutta voisivat olla osia yhdestä riipuskoristuksesta sitä mallia, jonkalaisia tunnetaan Vironmaalta useita ja Suomesta Kiikasta. Ne ovat n. v. 8—900 j. Kr. Ristineula, kuv. 26, lienee jonkun verran vanhempi.

Baltilaiseen kulttuuriin viittaa myös esine, kuv. 18. Se on tulen osaksi vioittama rautalevy, joka on riippunut hevosen kuonon edessä hihnassa, minkä päätehela, rautaa, on jäljellä. Itämeren maakunnista on myös eräs kaularengas, ehkä joku rautainen hevosenkenkäsolki y. m.

Pyörösoljen (kuv. 21) omituisine heraldisine eläinkuvauksineen on toht. Hj. Appelgren-Kivalo todistanut olevan yhteydessä etelävenäläisen taidepiirin

kanssa. Kalmiston kalustossa on siis runsaasti sellaista, jonka vertausmuodot tai lähtökohdat vievät vanhoille suomalais-ugrilaisille ja itämaisille alueille.

Mutta myöskin jonkun verran skandinavisia vaikutteita on kalustossa. Niitä tietysti tavataan sen suomenmaalaismallisissa esineissä, mutta puhtaasti skandinavinen on, kuvaavaa kyllä, eräs asemuisto, miekan väistin pronssia (kuv. 17), skandinavista työtä n. v:lta 600 j. Kr. Muissa kalmiston miekanväistimissä ei ole näitä koristeita.

Skandinavisuudeksi täytyy myös katsoa niittausnauloja, jotka ovat muistoja venehaudoista, joko ruumiin poltosta veneessä, josta vain rautaiset niittausnaulat ovat jäljellä tai nauloista, joita symbolisina esineinä laivanpolton muistoina on polttoroviolle viskattu.[1]

Kun monet niistä esineistä, mitä tässä on kuvattu, ovat sellaisia, että maallikko ei niitä ja niiden käyttöä voi täysin ymmärtää, julkaistaan tässä, kuva 28, rekonstruktio, osoittava länsisuomalaista pukua hautalöytöjen nojalla. Rekonstruktio on toht. Hj. Appelgrenin tekemä Perniön Ylikylän hautalöytöjen nojalla, jotka sisältävät ruumishautoja ja ovat nuorempia kuin kuvatut Liedon löydöt, mutta kuitenkin pääasiassa liittyvät niihin. Kumpikin on saman suomalaisen kansallisuuden muistoa. Ylikylän emännälläkin on kaula- ja rannerenkaat ja rintaketjut.

Liedon Sauvalan Ylipään löytö liittyy muihin tunnettuihin Aurajoen laakson muinaislöytöihin kan-

[1] Vrt. A. Hackman: Om likbränning i båtar under den yngre måldern i Finland, Finskt Museum 1897.

Kuva 28. Länsisuomalainen naisen puku n. v. 1100 j. Kr.

sainvaellusajalta. Nämä löydöt kuvaavat rauhatonta aikakautta ja melkoisen varakasta asutusta, joka on asuttanut Aurajoen suupuolen, mutta ei ylempää jokivartta. Mikäli nyt voi päättää on asutus Aurajoen laaksossa levinnyt pohjoiseen päin vain Nautelan koskelle asti. Sen yläpuolella on ollut asumatonta takamaata. Kalmistolöytöjä on Liedon Nautelan luona Rähälän ja Vintalan kylien mailla, ja varustuksena kaukaisesta sisämaasta ehkä tulevia hyökkäyksiä vastaan on siellä lujasti varustettu kylälinna Kaskalan Linnavuorella. —

Myös Aurajoen suupuolen sivujokien alajuoksu oli tähän aikaan asutettu. Aurajokeen laskee lähellä Sauvalaa Savijoki. Sitä pitkin on asutus ulottunut Pokkolaan, jossa on Pyhällön kulmalla muinaislinna

Kuva 29. Aurajoen suun seudun kartta meren ollessa 13 m ylempänä kuin nyt.

ja löytöjä, mitkä viittaavat vielä tutkimattomaan kalmistoon. — Aurajokeen laskee oikealta puolelta Vähäjoki, 7—8 km. Sauvalan alapuolella, mutta Sauvalan kohdalla on Vähäjoki Aurajoesta tuskin parin km. päässä ja tässä on senkin varrella suuri kalmisto Saramäen Marttilassa, pohjoisin Vähäjoen varrella, ja lähistöllä (vrt. kuv. 29) on Prusin komea muinaislinna. Näitten mainittujen etäisimpien pisteitten eteläpuolella ovat Vähäjoen, Aurajoen ja Savijoen rannat jotenkin tiheään asutut pakanuuden ajan lopulla. Vanhimmat näistä asutusmuistoista ulottuvat v. 100 vaiheille j. Kr. s., josta ajasta asti Aurajoen laakso siis on ollut vakinaisesti ja yhtämittaisesti asuttua.

Maan ja meren ääriviivat olivat silloin kun seutu asutettiin aivan toiset kuin nyt ja meri ulottui kauvaksi nykyisiä jokiuomia pitkin. Aurajoki ja Vähäjoki eivät vielä olleet yhtyneet vaan laskivat yhteiseen meren lahteen (kuv. 29). Kun Saramäen Marttilan asutus alkoi, ei meren ranta vielä ollut siitä etäällä, onpa todennäköistä että meren ranta ja Vähäjoen suu olivat silloin Saramäen kohdalla. Maan kohotessa levisi asutus sitten näin muodostuvan joen laaksoon Virusmäelle asti, Koroisiin.

Aurajoen suu oli silloin kun ensimmäinen ristiretki tehtiin, Halisten kosken kohdalla. Koskien kohdalla on jokivarsilla yleensä ollut tärkeät kauppapaikat viikinkikaudella, ja sellainen — Turun edeltäjä — on ilmeisesti ollut Ristimäki Halisten kosken takana, n. 7 m. nyk. meren pinnan yläpuolella (löytöjä, n. v. 600—900 j. Kr.). Vastaiset tutkimukset tulevat osoittamaan, voiko olla oikea se otaksuma, että vielä vanhempi kauppapaikka olisi sijainnut

kauvempana Liedossa, silloin kun Aurajoen suu on ollut Kukoskoskella, ja ehkä kaikkein vanhin Nautelan koskella, kun meri oli 13 m nykyistä ylempänä. Jos Aurajoen laakson asutus on alkanut jo silloin, on viimemainittu otaksuma sangen mahdollinen.

Ruotsissa on viime aikoina erinomaisella menestyksellä selvitetty esihistoriallisen ajan kauppakeskuksien historiallisia ja maantieteellisiä asemia ja edellytyksiä, etenkin Mälarnin järvellä ennen ja jälkeen sen salpautumista Tukholman kohdalla. Meidän maassamme ei ole vielä juuri nimeksikään sovellutettu sikäläisiä hauskoja havaintoja täkäläisiin rautakautisiin ilmiöihin.

(Kirjallisuutta: A. M. Tallgren, Aurajoen suun seudun esihistorialliset muistot. 59 siv. Hels. 1915. S:a, Rautakauden polttokalmisto Liedossa, Suomen Museo 1913, siv. 30. S:a, Nya fornfynd från Aura ådal. Finskt Museum 1919, siv. 1).

II

N. K. URALI-ALTAILAINEN ALUE.

URALI-ALTAILAISEN ARKEOLOGIAN TEHTÄVIÄ JA PERUSKYSYMYKSIÄ.

I.

Urali-altailainen arkeologia on tieteitten piirissä nuori, vielä nuorempi jo itsessään nuorta yleistä vertailevaa arkeologista tiedettä. Urali-altailaisen arkeologian perustaja oli J. R. Aspelin, ja sen alku juontuu v. 1870 vaiheille. Oli kyllä jo aikaisemmin erinäisiä esitöitä olemassa, oli pieniä museokokoelmia Venäjällä, oli joitakuita julkaisuja, vieläpä oli kaivauksiakin toimitettu, kuten M. A. Castrénin Jeniseillä, P. Alabinin Ananjinossa ja kreivi A. Uvarovin Vladimirin läänissä. Nämä eivät kuitenkaan tiedettä muodostaneet, sillä niitä ei oltu yritettykään mihinkään tieteelliseen systemiin sovittaa. Systematikon työn teki, kuten jo mainittu, J. R. Aspelin, ja myöhemmin oli Suomen yliopistollakin[1] jokin osuus n. s. urali-altailaisen arkeologian kehittämisessä, kun Aspelin joitakin vuosia toimi siinä ylim. professorina. Mutta on jo kulunut 35 vuotta, siis kokonainen ihmispolvi, siitä

---

[1] A. Hackman, Minnestal över Johannes Reinhold Aspelin, s. 34—35.

kuin Aspelin v. 1885 jätti professorin toimensa, ja uralialtailaisen arkeologian problemit ovat nyt peräti toiset kuin mitä ne olivat sen perustajan silmillä katsottuina ja hänen aikansa käsitysten mukaan. Uralialtailainen arkeologia kulki silloin Suomesta käsin johdettuna romantikan merkeissä: suomensuku oli Euroopan vanhimpia alkukansoja ja sillä suvulla oli muka ollut sen nykyisyyttä mainehikkaampi menneisyys. Tuon suvun historia oli arkeologian avulla saatava selville ja sen otaksuttu merkittävä osuus ihmiskunnan sivistyssaavutuksiin todettava. Kysymyksenalainen arkeologia lähti niin ollen sanoisinko etnografisesta pohjasta: urali-altailainen arkeologia oli samaa kuin suomalais-ugrilainen arkeologia, ja ainakin minusta tuntuu että se peruste näkyy tutkimustyössä kokonaisen parin vuosikymmenen ajan. 1890-luvultä lähtien on Venäjällä sitten suoritettu lukuisia arkeologisia kaivauksia ja toimitettu runsaita julkaisuja, niutta paria — epäonnistuneeksi katsottavaa — yritystä lukuunottamatta ei niistä ole muodostettu tiedettä. Ne pysyvät vain yksityisinä tutkimuksina. Tämä koskee niin hyvin uralilaista kuin altailaista eli siperialaista arkeologiaa. Ensimäisiä tehtäviä tässä tieteessä on niin ollen nykyään uuden systemin luominen ja kaiken saatavilla olevan laajan materialin ryhmittäminen alustavasti, jotta yleiskatsaus kävisi mahdolliseksi. Vasta sitten käy tutkimusten syventäminen detaljitöillä laatuun. Tuota tarkoitusta varten on meillä Suomessa omaksuttu tapa toimittaa painosta edustavia urali-altailaisen arkeologian kokoelmia »catalogue raisonné'»ina, joissa ryhmitetään yleispiirtein vissi arkeologinen ainehisto. Onko noissa

»katalogeissa» annettu yleiskuva kulloinkin oikea, sitä ei luonnollisesti vielä tiedetä. Mutta tuollaiset katalogit ovat arkeologialle yhtä välttämättömät kuin, ottaakseni vertauksen toisesta tieteestä, Kalevalan runojen historian selvittely on kansanrunoustieteelle. Niissä ainehisto seulotaan ja eri muotojen ja tyyppien leveneminen esitetään kartografisesti ja luettelemalla.

Urali-altailainen alue ei muodosta maantieteellisesti mitään kokonaisuutta. Siinä on tundra- ja metsä-alueita, vieläpä idässä, Jenisein latvoilla, arojakin. Siinä on järvialueita (Aunus, Valdai), vuorijaksoja kuten Urali, ja jokia, jotka laskevat Jäämereen, Itämereen, Mustaanmereen ja Kaspianmereen. Sen ilmastosuhteet vaihtelevat, mutta ilmasto on kuitenkin pääasiassa kylmä tai leuto, ei lämmin.

Myöskään etnografisesti urali-altailainen alue ei muodosta ja tuskin on koskaan muodostanutkaan kokonaisuutta. Siellä asuu indo-europpalaisia, suomalais-ugrilaisia, samojedeja, turkkilais-tataareja ja indo-kiinalaisia, muistaaksemme vain enin eroavat kokonaisuudet.

Mutta maan- ja kansatieteellisestä kokonaisuuden puutteesta huolimatta osoittaa urali-altailainen alue ainakin muutamina esihistoriallisina aikoina yhtäläistä kultturia, joka oikeuttaa meidät pitämään sitä erikoisena ja yhteisenä arkeologisena provinssina. Ainakin osaksi riippunee se siitä, että se on ollut eteläisimpien, lähinnä Mustanmeren ja Iranin pohjoispuolisten arokultturien periferiaa, kuten seuraavissa kirjoituksissa usein tulee puheeksi. Siitä on painunut alueeseen vissi yhteinen erikoisleima, joka on tuntu-

Kuva 30. Urali-altailaiset pronssikautiset alueet.

vin viimeisellä esikristillisellä vuosituhannella, mutta jo aikaisemminkin, osaksi myös vaikka heikommin, vielä rautakaudella.

Urali-Altain arkeologisessa provinssissa on siinäkin omat keskuksensa ja periferiansa, jotka kylläkin jossain määrin vaihtelevat eri aikajaksoina. On kuitenkin eräitä seutuja, jotka näkyvät koko esihistoriallisen ajan säilyttäneen keskeisen asemansa ja toisia jotka päin vastoin ovat olleet arvottomia kulttuurin yleiselle kehitykselle. Edellisiä, siis sentrumeja, ovat Itämeren rannat, Volgan yläjuoksu nyk. Tverin läänissä, Okan rannat, Kaman suun seutu, keskinen Urali Jekaterinburgin ja Ufan välimailla ja Jenisein latvus (kuva 30 ja 72). Syrjämaiksi voimme sen

sijaan kutsua tundroja, Obin vesistöjä ja pohjoista Uralia.

Seuraavassa tulevat puheeksi pääasiassa sentrumit. Ei silti etteivät esim. tundratkin tarjoisi tutkimustehtäviä jo kivi- ja pronssikausien tutkijoille; muistettakoon, että esim. Obin suulta Obdorskin läheltä on viime vuosina tavattu kivikautinen asuinpaikka, jonka saviastiain koristeet, keramikka[1], aivan hämmästyttävästi muistuttaa pohjoisen Suomen kivikauden n. s. kampakeramikkaa. Mitä se todistanee? Tässä tapauksessa vielä on suoranainen yhteys epäiltävä, mutta toiselta puolelta todistavat eräät uralilaiset Suomesta tavatut kivi- ja pronssikausien esineet[2] — jollaisia ei ole etelämpänä, näitten alueitten välimailla, t. s. Volgan varrella — varmuudella aikaisesta, tundroja tai ehkä Jäämeren rantoja talvikelillä käyttäneestä liiketiestä. Yhteyttä todistaa myös Aunuksen kivikautisten muotojen leveneminen itään, ainakin Vjatkaan asti. Mutta oli miten oli, tuo yhteys on kuitenkin ollut enemmän p a i k a l l i s e s t i tärkeä kuin huomattava yleisessä kulttuurikehityksessä.

II.

Urali-altailaisen alueen k i v i k a u t i s i s t a kulttuuri-ilmiöistä on vähimmin tutkittu S i p e r i a n kivikautta.

[1] V. M. Novitski, Дюнныя стоянки въ дельтѣ Оби. Труды Казанскаго общ. естествоиспытателей XLIX: 1 (1916).

[2] Laukaan puulusikka, Suomen itäismalliset pronssit.

Kuten tiedetään, on Siperiasta Tomskin luota ja Jenisein varrelta tavattu jo paleolittisen ajan löytöjä,[1] vieläpä sangen runsaita, ajalta, jolloin ilmasto oli paljon lämpimämpi ja m. m. hyena viihtyi ja liikkui pohjoisessa Puolassa asti ja Keski-Venäjällä. Noista Siperian vanhemman kiviajan löydöistä on Krasnojarskin luona oleva Afontova Gora tärkein ja paraiten tunnettu. Sieltä löysi arkeologi I. Savenkov maakerroksista mantelimaisia kiviaseita, veitsiä y. m. yhdessä mammutin ja muitten sukupuuttoon kuolleitten eläinten luitten kanssa. Näitten paleolittisten löytöjen suhde Europan paleolithicum'iin — jonka itäisimmät löydöt ovat Donin luota ja Kubanista — on vielä selvittämättä. Tutkimustehtävä joka tässä tarjoutuu, on ratkaistava arkeologian ja geologian yhteistyöllä, jolloin Siperian ja Itä-Europan asutuksen alku ja sen mahdollinen jatkuminen nuoremmalla kivikaudella voidaan saada selville.

Krasnojarskin läheltä on näet myös neolittisenkin ajan asuinpaikkalöytöjä tavattu Jeniseijoen hietaisilta rannoilta, joista on runsaasti saatu talteen saviastianpaloja, pii-nuolenteriä ja sirpaleita, hiomalaakoja ja aseen palasia. Tunnetuin noista asuinpaikoista on Bazaiha samannimisen joen ja Jenisein yhtymäkohdalla Krasnojarskia vastapäätä, kaupungista 4—5 v. päässä. Kivikauden yksityislöytöjä tunnetaan myös pitkin Jenisein yläjuoksua Krasnojarskista Sajanin vuorille, Oznatshennajaan asti ja alemmaksi Krasnojarskista aina Angaralle asti, vieläpä

[1] A. Spitsyn, Русскій палеолитъ, N:ot XXVII—XXIX. Ven. ark. seur. slaavil. os. Записки XI

pitkin Angarajokea Baikaljärvellekin. Löytöjen yleinen luonne ei kaikkialla ole yhtenäinen, ja esim. Baikalilla näkyy kivikausi ulottuvan syvälle metallikauteen, päättäen hra Petrin[1] kaivauksista Baikaljärven rannalla: siellä on keramikka, tavattu selvien kivikauden muistojen joukossa, saanut ilmeisiä vaikutuksia myöhäisistä n. s. skyytalaisista metalli-astioista.

Länsi-Siperiassa, s. o. Permin läänin Jekaterinburgin piirissä, kiviajan asuinpaikkalöydöt ovat toisenluontoisia. Asuinpaikat, kuvat 31, täällä sijaitsevat rinteillä, lukuisain pikkujärvien varsilla tai sellaisilla paikoilla, jotka ovat aikanaan olleet järviä, mutta sittemmin ovat muuttuneet turvesoiksi. Löydöt ovat erinomaisen vaihtelevat, ja vallankin ovat lukuisat luu- ja sarvitekeleet merkillisiä: nuolenkärjet, harppuunit ja tikarit sekä verkonkivekset ja painot, mitkä kaikki ovat kuuluneet kalastuselinkeinon harjoittamiseen. Järvellä liikkumista todistavat myös näistä turvesoista tavatut puulöydöt: airot, veneen osat, puuastiat, lusikat, tuulaintelineet y. m. Keramikka on peräti rikas ja monikoristeinen. — Kiviaseita on nuolia ja kaksisivuisia kirveitä sekä koristeita. Reiällisiä kirveitä täältä yhtä vähän kuin muualtakaan Siperiasta on tavattu. Tärkeimmät löytöpaikat ovat järvet Jekaterinburgin ympäristössä. Tämä kultturi on ollut kosketuksissa läntisten ja baltilaisen kultturin kanssa.

Tärkeämpiä kuin asuinpaikkalöydöt ovat kuitenkin Siperian kivikautiset h a u t a l ö y d ö t sekä Ba-

[1] B. E. Petri, Неолитическія находки на берегу Байкала. — Tiedeakatemian antrop.-etnogr. museon Сборникъ III.

Kuva 31 a. Kivikautinen asuinpaikka Palkinossa Uralilla.

- Kuva 31 b. Kivikautinen asuinpaikka Palkinossa Uralilla

zailasta että Baikalin takaiseltakin alueelta, n. 20 pk. itään Nertshinskistä. Haudat ovat ruumishautoja, ruumiit ovat olleet punamullalla peitettyjä. Hautakalustoon kuuluu savihelmiä, piisiä ja kvartsisia nuolenteriä, piiveitsiä, jadeittisia tai nefrittisiä miniatyyrikirveitä, luuaseita y. m. ja latteita vaskisia tikareja. Näitä muotoja tavataan monessa haudassa; lisäksi on niistä löydetty jadeittirenkaita, nelisivuisia piikirveitä ja keramikkaa. Myöskin on sieltä löydetty mestarillisia eläinaiheisia luuveistoksia. Keramikka on kampakeramikkaa, mutta muut ilmiöt viittaavat läntisiin ja lounaisiin aroihin, ja jonkinlaiseen kosketukseen Euroopaan asti.

Siperian kivikaudesta on olemassa lyhyitä ja vähäpätöisiä deskriptivisiä tiedonantoja. Tieteellisesti sitä ei vielä lainkaan ole käsitelty, ja se tehtävä onkin toistaiseksi ymmärtääkseni mahdoton. (Ks. Coll. Tovostiae, siv. 13 ja 35—37).

Euroopan Venäjän keski- ja pohjoisosista löydettyjen kivikautisten muistojen lukumäärä nousee n. 30000 esineeseen. Suuri osa niistä kuuluu ajaltaan fatjanovolaiseen kuparikauteen, josta tärkeästä länsi- ja keskivenäläisestä kultturista on tarkempi selostus sivuilla 101 ja seur.

III.

Erikoisen mielenkiintoisia ovat urali-altailaiset pronssikautiset kultturi-ilmiöt, joiden käsittelyllä on myöskin jo historiallistakin viehätystä suomalaiselle. Niihin yhdistyy näet vanha arkeologinen teoria, joka nojautui M. A. Castrénin suureen hypotesiin yhtenäisestä urali-altailaisesta kielikunnasta.

Suomalais-ugrilaisessa muinaistieteessäkin liityttiin näet otaksumaan, joka haki suomensuvun alkukotia Aasiasta, Altailta, josta sen kansat aikanaan olivat Euroopaan vaeltaneet. Muinaistieteellinen ainehisto tuntui nimittäin sekin puhuvan siihen suuntaan, että muka vissinä arkeologisena aikajaksona oli kultturi- ja kansainvaellusta tapahtunut Altailta Uralille ja Keski-Venäjälle käsin. Tämä vaellus oli arkeologisen ainehiston nojalla tapahtunut pronssikauden lopulla. Itäisen pronssikauden vanhimmat muodot oli näet tavattu vain Siperiasta mutta sen myöhemmät asteet Volgan ja Kaman keskijuoksujen seuduilta. Castrénin kielitieteellinen otaksuma kansainvaelluksesta Altailta länteenpäin näytti tulleen arkeologisesti todistetuksi ja ajaltaan määrätyksi. Sitä tuntuivat tukevan muutkin arkeologiset löytösuhteet, eritoten Itä-Venäjällä, josta ei 1870-luvulla vielä ollut tavattu mitään nuorempaa pronssikautta vanhempia asutusmuistoja. Näytti siis siltä että seutu oli tullut ensi kertaan asutuksi vasta nuoremmalla pronssiajalla ja että sikäläisen asutuksen ensimmäiset pionierit olivat tulokkaita Altailta, Aasiasta.

Se teoria, josta juuri tein selkoa, oli nerokas tosiasiain yhteenkudonta, joka tuntui sangen hyväksyttävältä silloin kuin se esitettiin n. v. 1870. Nyttemmin on se kuitenkin hylätty. Edellä oli juuri puhetta Uralin kivikautisista muistoista, jotka olivat 1870 vielä tuntemattomia, ja yleensäkin on muistettava että Itä-Venäjältä nyt jo tunnetaan ylen runsas kivikautinen muinaiskalusto, mikä osoittaa seudun olleen tiheästi asutun jo paljon ennen nuorinta pronssikautta. Myöskin vanhemman pronssiajan pronsseja on sieltä

lukuisasti löydetty ja ne liittyvät yhdeltä puolen kivikautisiin, toiselta puolen nuoremman pronssiajan löytöihin Itä-Venäjällä. Asutus on siis jatkunut siellä yhdenjaksoisesti kivikaudesta rautakauteen asti, eikä suurempia maahan vaelluksia liene tänä aikana tapahtunut. Kun lisäksi tulee se seikka että Siperian ja Itä-Venäjän pronssikaudet huomattavasti eroavat toisistaan, on luovuttu koko vanhasta teoriasta yhteisestä urali-altailaisesta pronssikaudesta ja erotettu ne kahdeksi ventovieraaksi kultturi-ilmaukseksi. Niinkuin tiedetään, on kielitiedekin hylännyt teorian suomensukuisten kansojen aasialaisesta kotimaasta, joten arkeologian uudet tulokset eivät mene ristiin filologian tulosten kanssa.

Puhumme siis erikoisista Itä-Venäjän eli uralilaisesta ja Siperian eli »altailaisesta» pronssikaudesta. Viimeksi mainitusta tehdään erikseen selkoa siv. 181 seur.

Itä-Venäjän pronssikauden keskus näkyy kartasta, kuva 32. Sen loppujaksosta on edempänä eri kirjoitus ja erikseen selostetaan myös sen keskijaksolla vallinnutta vuorovaikutusta Skandinavian ja Itä-Venäjän välillä. Yleensä on koko tunnettu Itä-Venäjän pronssikautinen ainehisto nyttemmin jo alustavasti ryhmitetty ja tämän kultturin ulkonaisia kosketuksia on yritetty selvittää. Tietojemme syventäminen ja tehtyjen päätelmien tarkistaminen on mahdollista vasta uusien muinaislöytöjen, lähinnä kalmistolöytöjen avulla. Ja mitä tärkeintä olisi saada tutkituksi Turkestanin ja Akmolinskin seutujen pronssikautiset muistot, koska tuntuu siltä, että sekä Uralin että Altain pronssikaudet ovat varhain imeneet vaikutuksia jostain yhteisestä alkulähteestä Euroopan ja Aasian välisillä aroilla.

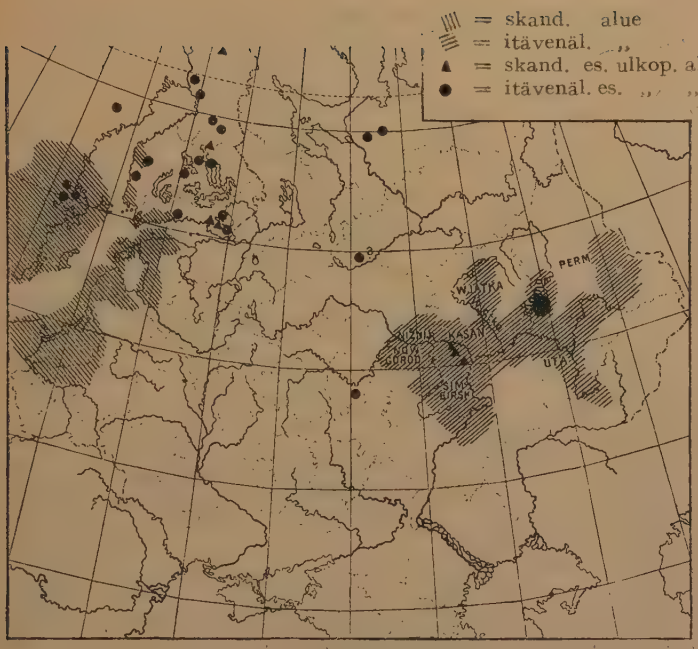

Kuva 32. Itä-Venäjän pronssikausi.

Merkillinen problemi tarjoutuu pronssikautisten tutkimusten yhteydessä ratkaistavaksi Keski- ja Koillis-Venäjän muinaislinnojen luukulttuuria selvitettäissä. Viimemainitut sivistysmuodot ovat näet ainakin osaksi loppuvan pronssikauden aikuisia, v. 500 vaiheilta e. Kr. Ne esiintyvät muinaislinnoilla, n. s. gorodisthsheillä, jotka ovat maavallilla ja luontaisilla eduilla suojattuja vanhoja asuinpaikkoja, »kyliä» eli »kaupunkeja». Ne sijaitsevat yleensä kahden joen yhtymäkohdan välisillä kapeilla, jyrkkäreunaisilla niemekkeillä, jotka verrattain vähillä laitteilla on saatu oivallisiksi pako- ja puolustuslinnoiksi

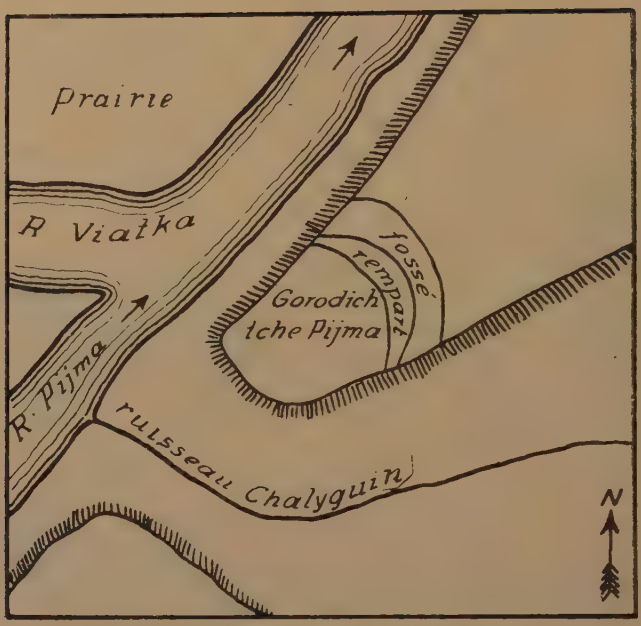

Kuva 33. Muinaislinna Pizhman luona.

(kartta kuv. 33). Luonnollisesti niitä sen vuoksi onkin pidetty käytännössä kauvan ja usein, ja niiltä on tavattu lukuisasti löytöjä pronssikautta myöhemmiltäkin ajoilta. Mutta sangen monelta niistä tunnetaan yhtenäinen kalusto (etupäässä luusta) joka on muotojensa ja ornamenttiensa perusteella varmuudella pronssikautinen: luisia kirveitä, keihäitä, nuolia, lapioita, nahkanvalmistusvälineitä, ongenkoukkuja, harppuunia y. m. Tämän kultturin levenemisalue on ylinen ja keskinen Kama, Vjatka, Vetluga, Oka ja Volgan latvus. Kuten mainittiin on se daterattava pronssiajalle, sen loppupuoliskolle, viimeisen esikristillisen vuosituhannen loppuvuosisadoille.

Mitä on tämä köyhä ja puolibarbarinen kultturi? Luultavasti edustaa se joidenkuiden suomensukuisten kansojen kultturia kyseessä olevana jaksona. Länsiosassaan, Volgan ja Okan seuduilla, se ehkä kuuluu Itämeren suomalaisille kansoille ennen näiden saapumista Itämeren maakuntiin ja Suomeen. Viimemainituissa maissa joutuivat suomalaiset kielellisten todisteitten mukaan Kristuksen syntymän aikoihin voimakkaan goottilaisen vaikutuksen alaiseksi. Tuo vaikutus on ollut niin voimakasta, että kaluston nojalla olisi vaikeata sanoa, milloin suomensukuisia kansoja on Itämeren maihin alkanut saapua. Sen muinaiskalustossa erottaa suomalaisia kansallisia erikoispiirteitä, jos siirrymme tunnetusta historiallisesta ajasta (v. 1000 vaiheilla j. Kr.) ajassa taaksepäin, vasta n. v. 700 vaiheilla j. Kr. alkaen. Sitä vanhempi rautakautinen arkeologinen kalusto baltisissa maakunnissa on goottilaista tai yleensä germanista. Mutta Suomen muinaismuistoissa tavataan baltilaista vaikutusta jo v. 100 vaiheilla j. Kr., ja se vaikutus jatkuu Suomessa keskeymättä historialliseen aikaan asti. Kun se loppuasteellaan varmasti edustaa etnografisesti suomalaista, voinee vetää johtopäätöksen, että sen aikaisempi ilmiö on samoin tulkittava. Suomalaisia olisi alkanut Itämeren maakunnista siirtyä Suomeen siis ainakin jo v. 100 vaiheilla j. Kr., ja heitä olisi siis siellä asunut jo tällöin, vaikka heidän kalustossaan ei ole kansallista erikoisleimaa ennenkuin paljon myöhemmin. He ovat siis Itämeren maakuntiin tullessaan lainanneet, omaksuneet vieraan, goottilaisen kultturin ja käyttäneet vuosisatojen kuluessa vain sen aikaansaannoksia. Mutta jotta tämä olisi mahdollista, on heidän oman

vielä aijemman kultturinsa täytynyt olla sangen heikko ja köyhä. Sellainen kultturi taas on juuri Keski-Venäjän gorodishtshein luukultturi pronssikauden lopussa. Kun kansa, jonka muistoja ne ovat, siirtyi lännemmäksi — sanoisinko Kr. s. aikaan — tuli se ylivoimaisen ja etevän goottilaisen kultturin piiriin ja menetti edellisen kultturiperintönsä melkein aivan tyystin.

Tulevan tutkimuksen tulee todistaa tai kumota tässä esitetty hypotesi. Sitä varten on tarkkaan tutustuttava Keski-Venäjän luukalustoon. Tutkittava on myös tämän kultturin suhdetta länteen, Preussin ja slaavilaisen maailman muinaislinnoihin ja niiden vertauskohtia tarjoavaan kalustoon.

IV.

Äsken mainittu baltilainen kultturi on jo rautakautinen. Muita urali-altailaisen r a u t a k a u d e n kultturiprovinsseja ovat keskinen Oka, Kaman suuseutu ja Kaman yläjuoksu, jossa vallitsi n. s. permalainen rautakausi. Tälle viimemainitulle kultturille on tässä kirjassa omistettu oma erikoislukunsa. Siitä käy selväksi permalaisen muinaiskaluston tavaton rikkaus. Tämä kalusto on osittaisesti erikoisen edullista tutkijalle, sikäli nimittäin että se on verrattavissa nykyaikaiseen etnografiseen ainehistoon n. s. jugralaisten kansojen, ostjakkien ja vogulien kulttureissa.

Vasta ilmestyneessä suuressa teoksessaan Jugralaisten uskonnoista K. F. Karjalainen-vainaja esitteli laajasti useita kysymyksiä, joilla on mielenkiintoa uralilaisen arkeologian tutkijalle. Monet ikivanhat paka-

baltilainen
permalainen
n. k. pianaborylainen
okalainen

Kuva 34. Suomalais-ugrilaisen alueen rautakautiset alueet.

nalliset menot vallitsevat vielä ostjakkien ja vogulien keskuudessa; vainajan varustaminen ruualla, juomilla ja tarve- sekä koruesineillä, hautakaluston usein tapahtuva tahallinen tuhoaminen ennen hautaanpanoa j. n. e. Erikoisen tärkeä arkeologisestikin on myös itse uskontomuoto, varsinainen shamanismi merkityksessä »haltia-uskonto», usko haltioihin. Ostjakeilla ja voguleilla on lukemattomia koti- ja sukuhaltioita sekä niiden »apulaisia» eli »kor»eja: niiden vastineita ovat, kuten siv. 208 (ja kuv. 87, 88) mainitaan, arkeologisen ainehiston idolit ja eläinkuvaukset. On suorastaan häm-

mästyttävää huomata nykyisen ja esihistoriallisen materialin yhtäläisyyttä. Analogioja voi seurata ajassa taaksepäin Kristuksen syntymän aikoihin, vieläpä ehkä paljon kauemmaksi.

Mutta yhtäläisyyksiä etnografisen ja arkeologisen ainehiston välillä voidaan seurata vieläkin pitemmälle: eivät vain idolit ja kor'it, vaan uhripaikatkin näkyvät läpi vuosituhansien pysyneen yhdenluontoisina. Totta kyllä että esim. voguleilla on pyhiä paikkoja lukemattomia, mutta yksityisten sellaisten ohessa on keskeisiäkin: sellaisiksi valitaan sekametsäiset törmät, vuoret, vaarat tai suosaarekkeet. Juuri samanlaisia ovat kaikki tunnetut kymmenkunta uhrivuorta eli kostishtshea Kaman latvoilla. Ja suorastaan hämmästyttää erään tutkijan huomautus, että pyhiksi paikoiksi usein ovat joutuneet entiset asuinpaikat, kun muistaa että sama pitää paikkansa Tsherdynin piirin useimpiin esihistoriallisiinkin uhripaikkoihin.

Tällaiset seikat huomioon ottaen ei voi olla vaatimatta, että arkeologia tarkistaa paikalliset muinaismuistot — joista irtolöytöjen luku nousee 20,000—30,000:een — vertailevan mytologian valossa. Kun ostjakkien ja vogulien kultturi, jolla on kiistämättömiä yhtymäkohtia Permin läänin rautakautiseen ja ehkä vanhempaankin kultturiin — miten se sitten selitettäneekin — nyt on uskonnolliseen puoleensa nähden perusteellisesti selvitetty, on siinä oivallinen perustus, josta muinaistutkija voi yrittää oman ainehistonsa avulla rekonstruoida muinaisuutta. Tässäkin kysymyksessä on mielestäni arkeologian ja kielisekä kansantieteellisen tutkimuksen suhde se, että ne vasta yhdessä voivat lopullisiin tuloksiin viedä.

Mikä tiede ensinnä on ehtinyt järjestää ja julkaista oman materialinsa, sitä käyttäköön apunaan sukulaistieteet ryhtyessään tieteellisesti seulomaan omaa ainehistoaan. Näin ratkaistaan toistaiseksi *in casu*, rakennetaanko nykyajan ilmiöistä: siis etnografiasta, mytologiasta ja filologiasta lähtien muinaista historiaa, vai saadaanko päinvastoin arkeologisista tosiasioista siirtymällä myöhempiin aikoihin selville nykyisten ilmiöitten ikä ja esihistoria.

Ottamalla huomioon ne monet tärkeät tutkimustehtävät, joita »permalainen arkeologia» tutkijalle tarjoaa, olisi mielestäni erittäin toivottavaa, että joku meikäläinen nuori tiedemies tai ylioppilas ottaisi sen selvittämisen erikoisalakseen. Materialia on deskriptivisesti julkaistu verrattain paljon, mutta sen analyseraus on melkein alkamatta ja huolellisia kaivauksia on tehty vain vähän ja nekin puutteellisia. Tutkija voisi näin päästä käsiksi keskeisiin kysymyksiin, eikä ole luultavaa, että hän niihin kajottuaan enään hevillä tiedettä jättäisi, sillä suoritettu tällainen työ tarjoaa valtavia tieteellisiä perspektivejä ja työaloja eri suuntiin ja kiihoittaa mahtavasti jatkamaan.

Keski- ja Pohjois-Venäjän muitten kuin permalaisten rautakautisten tutkimustehtäväin laadun voin tässä esittää vain yleispiirtein hahmottamalla, koska omat tutkimukseni eivät ole olleet niihin kohdistettuja. Asian luonnosta riippuu, että kyseessä olevien rautakautisten ainehistojen tutkimustehtävät voivat viehättää enemmän, kuin ne jotka kohdistuivat vanhempiin aikoihin, koska rautakauteen nähden voi joltisellakin varmuudella olla yhteistyössä filologien, paikkainnimistöntutkijain ja suoranaisten historioitsi-

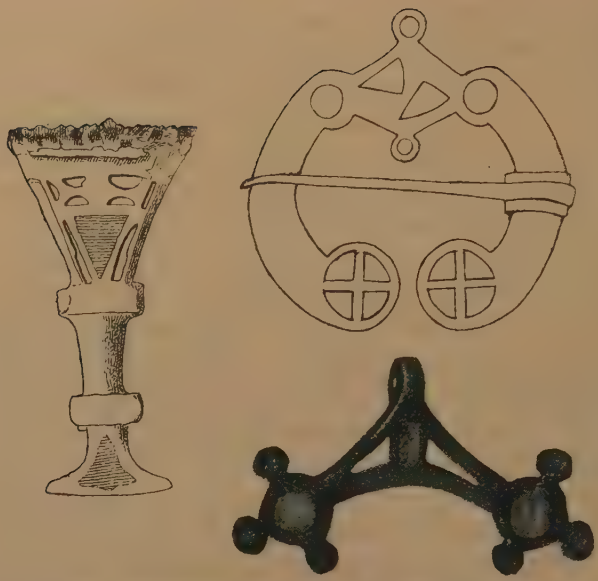

Kuvat 35—37. Goottilaista kalustoa n. v. 300 j. Kr. Okan varsilta.

jainkin kanssa. Goottilaisvaikutus ja myöhemmin skandinavien viikinkiretket osoittavat että tutkittavanamme oleva maantieteellinen alue on joutunut kosketuksiin maailmanhistoriallisten tapausten kanssa. Tavattoman kiitollisia erikoistutkimuksia tarjoaa esim. viikinkikultturin vaikutuksen selvittely suomalaisten kansojen elämään ja oloihin. Ruotsalainen tiedemies T. J. Arne on perinpohjaisesti tutkinut tuon Venäjän skandinavisen viikinkikultturin alkujuuria ja ilmenemismuotoja, osoittaen osaksi Kiovan, osaksi katsarilaisen valtakunnan osuutta sen muodostumiseen. Mutta sen sijaan ei ole vielä nimeksikään tutkittu tuon – sanoisiko itäskandinavisen tai venäläis-

ruotsalaisen - kultturin, sen taidesuunnan ja esinemuotojen vaikutusta paikallisiin suomalais-ugrilaisiin muotoihin. Ja ennen sitä selvitystä on Pohjois-Venäjän nuoremman rautakauden tutkimus pohjaa vailla. Että vaikutus on ollut suuremmoinen — ehkä myös kansakuntien muodostumiselle — on selvää. Olihan skandinaveilla kolonioja Sisä-Venäjälläkin.

Skandinavista vaikutusta vanhempi venäläisellä alueella on goottilainen, joka nähtävästi Kiovan seudulta tunki syvälle sisä-Venäjälle Okata pitkin (kuvat 34—37), ja jonka jälkiä tavataan Kasanin seuduilla asti sekä arvatenkin välillisesti vielä Kaman varsillakin. Goottilainen periodi käsittää ajan n. 200—600 j. Kr. Varsinaisella suomalais-ugrilaisella alueella on tämän gotiseeraavan kultturin keskus alinen Oka, Rjäsanin, Tambovin ja Vladimirin läänit, joissa suuret Borkin, Kusjminin ja Koshibejevin kalmistolöydöt ovat sen muistoja.[1] Samaan aikaan kukoisti Kaman varrella n. s. pianaborylainen[2] sivistys (kuv. 38—39), joka on johdettavissa paikallisesta vanhemmasta ananjinokultturista. Mutta, kuten mainittiin, siinäkin on jälkiä goottilaisestakin sivistysmuodosta. Olisi ymmärtääkseni kiitollinen ja verrattain helppo tehtävä seurata noitten goottilaisten elementtien laatua ja laajuutta. Tehtävätä helpottaisi se, että goottilais-germaninen tyyli Europassa kuuluu paraiten tutkittuihin, ja sen avulla saa historiallisen taustan, joka voi

---

[1] A. Spitsyn, Древности бассейновъ рѣкъ Оки и Камы. Мат. по арх. Россіи 25. Pietari 1901. — Vrt. myös T. J. Arne, Det stora Svitjod, s. 29—31.

[2] Vrt. Coll. Zaouss. II, s. 8—15, jossa bibliografiaa.

Kuvat 38—39. Pianaborylaisajan esineitä n. v. 500 j. Kr Itä-Venäjä.

olla sangen suureksi avuksi tutkittaissa saman tyylin levenemistä koilliseen ja itään.

Goottilaisen vaikutuksen loppujaksolla alkoi yhä tuntuvammin vaikuttaa Keski-Venäjän kulttureihin Etelä-Venäjän aroilta käsin turkkilais-tatarilainen maailma. Kansainvaelluksen aikana ja sen jatkuessa vallitsi näet aroilla sivistysmuoto, jonka alkulähde on ollut Iran-altailaisella alueella, ja joka on säteillyt m. m. Siperiaan ja Venäjälle. Niinpä on tällöin taas vississä määrin oikeutettu puhumaan yhdestä uralialtailaisesta kultturiprovinssista.

Viime aikoina on wieniläinen tutkija Jos. Strzygowski[1] voimakkaasti korostanut tämän altailaisen kultturin osuutta koko Euroopan keskiaikaiseen taiteeseen, jossa se muka on ollut antikkisen taiteen terveellisenä vastapainona. Olisi sangen hyödyllistä tarkastaa sen vaikutusta uralilaiseen ja siperialaiseen taiteeseen. Sikäläiset olot ovat siksi vähän kompliseratut ja ulkonaiset vaikutukset siellä siksi yksinkertaiset, vaan yhdeltä suunnalta tulevat, että niitä on täällä paljon helpompi tutkia kuin ristivaikutuksien alaisessa Keski-Europassa. Mutta jotta tämä tutkimus onnistuisi, vaaditaan tutkijalta turkkilaisen ja Persian sassanidisen ja muhamettilaisen ornamentikan ja yleensä koko itämaisen taiteen perusteellista tuntemista. Ja siihen perehtyminen vaatii laajoja matkoja ja suurta kirjallisuuden tuntemusta, mutta itse työala olisi vertaistaan vailla houkuttelevaisuudessa ja tulosten saavutusmahdollisuuksissa.

[1] J. Strzygowski, Altai-Iran und Völkerwanderung. Leipzig 1917.

Kysymykselle Bjarmalannista on tässä kirjasessa omistettu eri luku, sivut 229—241.

Läntisessä naapurimaassamme voi nähdä, kuinka erinomaisia tuloksia ja paljon uusia näkökohtia voi saavuttaa tutkija, joka onnellisesti yhdistää itseensä historiantutkijan, taru- ja kielitutkijan ja arkeologian kouluutuksen: Knut Stjerna, S. Lindqvist ja Birger Nerman. Mutta sielläkin, missä nämä edellytykset puuttuvat yhdeltä tutkijalta voi useampain eri aineitten edustajain keskittyminen yhtä kysymystä tutkimaan viedä yhtä arvokkaisiin tuloksiin. Ainakin arkeologian harjoittaja tuntee rajoituksensa. Yksin oman tieteensä avulla hän harvoin enää pääsee uusiin avartaviin tuloksiin. Ja kumminkin vain uusien näkökohtien avautuminen vanhaa uraa kulkevalle tutkimukselle lupaa uusia menestymismahdollisuuksia, vain ne houkuttelevat nuoria tutkijavoimia työhön.

KESKI-VENÄJÄN KUPARIKAUSI.

Venäjän tavattoman rikkaan kivikautisen ainehiston joukosta alkaa yhä selvemmin erottautua itsenäinen ryhmä: suhteellisen korkealle kehitysasteelle kohonnut ja monipuolinen n. s. fatjanovalainen kulttuuri. Niin suuressa määrin kuin siinä onkin eri tahoilta tulleita vieraita vaikutteita, on sillä kuitenkin omintakeinen kansallinen leima, joka erottaa sen naapurikulttureista ja tekee sen itsenäiseksi. Alueellisesti ulottuu tämän sivistyspiirin keskus Okan varsilta yliselle Volgalle, ajaltaan on se yhdenaikuinen Trojan II—V kerrosten kanssa etelässä ja n. k. käytävähautojen kanssa Skandinaviassa, on siis n. v. 2000 vaiheilta e. Kr. Kulttuuriasemaltaan edustaa tämä sivistys kuparikautta, ja sen esineitä tunnetaan kivisiä, kuparisia, savisia, luisia. Myöskin hopea, meripihka ja serpentini ovat olleet tunnetut. Muinaislöytöjen löytymispaikkoja ovat sekä erinäiset asuinpaikat että kalmistot ja on niin hyvin sulettuja varastolöytöjä kuin yksitellen tavattuja. Ainehisto tarjoaa siis sangen monelta puolelta valaistusta ajan sivistysoloihin; tietomme eivät niin ollen perustu etupäässä satunnaisiin ilmiöihin.

Fatjanovo-kulttuurin nimi johtuu kalmistolöydöstä Fatjanovon kylässä Jaroslavin läänissä, Jaroslavin—Vologdan rautatielinjan varrella lähellä Dani-

lovin piirikaupunkia. Matalasta mäenkummusta on siellä kaivettu esiin joukko ruumishautoja. Haudat ovat leveähköjä, epäsäännöllisen nelikulmaisia, n. kyynärän syvyisiä kuoppia ilman maanpäällisiä hautamerkkejä. Väliin on haudan seinien pohjalla kehänä vyörinkiviä. Hautakalustona on yleensä kivinen vasarakirves ja kaksisivuinen, huolellisesti hiottu piinen taltta, joukko saviastioita, 3—17 kussakin haudassa, jokunen lastumainen piiveitsi, ja riipushelyinä eläimen — karhun, koiran, villisian y. m. — hampaita. Yhdessä sellaisessa riipuksessa oli vaskinen kiinnitinrengas.

Fatjanovon mallisia kalmistoja tunnetaan nyttemmin n. 20 keskisen Volgan ja alisen Okan varsilta. Itäisin tunnettu on Nizhni-Novgorodin läänin Sergatshin piiristä, pohjoisin on Fatjanovo, läntisin Tverin Zubtsovin piirin Troitskoje. Etelässä näkyy sukulaiskalmistoja olevan vielä Dnieprin latvoilla, ja siellä tämä kultturi huomaamatta sulaa Kiovan seudun rikkaaseen kuparikauden viljelyyn. —

Keskivenäläisissä fatjanovolaiskalmistoissa haudat ja kalusto yleensä ovat yhdellaiset. Hautojen pohjalla on usein vyörinkivikehä; toisissa on tavattu punamultaa luitten päällä tai seinämillä. Väliin — Brassovo — on ruumiin alla kerros tuhkaa ja hiiliä. Milloin vainajan ruumis on jälellä, näkee että hän on haudattu kyljelleen, polvet koukussa, toinen käsi pään alla. Kalustossa on kirveitä työ- ja sotakapineina, ja saviastioita ruokaa ja juomia varten. Metallia tunnetaan näistä haudoista vain neljästi, jo mainittu riipuksen rengas Fatjanovosta, kuparilevy Velikojeselosta, hopeinen spiraliriipus Tshurkinasta ja samallainen Petrjaihasta Vladimirin Jurjevin piirissä.

Kuva 40. Fatjanovolaisaikainen hauta ja sellaisen kalusto. Keski-Venäjä.

Nähtävästi on metalli siis ollut harvinaista, ja kiven käytön ylivaltaa todistaa kiviaseitten runsaus, tekniikan etevyys ja muotojen kauneus.

Kalustosta muutama sana.

Kiviset vasárakirveet, sota-aseita, ovat hyvin hiotut; reikä on tehty täysikairalla. Kirveen selässä on usein kohoviiva, »valinharja», ja kyljillä on reijän kohdalla joskus ornamentteja. Terä kaartuu pitkälle alas- ja sisäänpäin. — Piikirveet, jotka ovat työkirveitä, ovat useimmiten kaksi-, väliin nelisivuisia, joskus kapeita talttoja. — Saviastiat ovat pyöreitä, niitten reuna kaartuu ulospäin, koristeina on rombikuvioita tai pilkku- ja kampaviivoja, jotka peittävät vain kaulan ja maljan yläosan. Koristeet ryhmittyvät joko yksinkertaisiksi vyöhykkeiksi (vuoroin aaltoviivoja, vuoroin viistoja yhdensuuntaisia viivoja: Galitsh), tai viistoiksi, vinoviivoin täytetyiksi kolmioiksi, kärjet alaspäin (Brassovo), tai useimmiten nelikulmioiksi, jotka lyhyin välimatkoin kulkevat yhdensuuntaisina reunalta maljaa pitkin (Velikojeselo). — Pyöreän pohjan ympärillä on monasti pilkkuviivojen muodostama sädekehä. Savi on hienoa, kovaa, antaa »metallisen» äänen kun sitä koputtelee; pinta on usein kuin polerattu. Astiat ovat nähtävästi tehdyt käsin. — Eläinten hampaat kuuluvat useimmiten kaulakoristeihin.

Fatjanovolaisista kalmistoista saatu kalusto on siis sangen yksitoikkoinen ja kuvaa yksipuolisesti aikansa elämää. Nähtävästi hauta-rituali on ollut tarkoin määrätty. Mutta, kuten mainittu tunnetaan tämän kultturin asuinpaikkalöytöjäkin, vaikka yksityistapauksissa ei aina ole selvitettävissä mitkä kaikki

Kuva 41. Eläinten hampaista ja luuhelmistä tehty kaulakoriste. Fatjanovo-ajan kalmisto.

Keski-Venäjän kuparikautiset asuinpaikat ovat luettavat juuri fatjanovolaiseen kulturipiiriin. Kenties on osittaisesti sen aikainen esim. Volossovan rikas löytöalue (meripihkajäljittelyä ja veistoksia). Varmimpia fatjanovolaisista löytöpaikoista ovat kuitenkin Galitsh ja Seima, joista on saatu varasto- eli aarrelöytöjä, kenties hautakalustoakin. Niitten runsaat löydöt lisäävät monipuolisesti tietojamme fatjanovokultturista, kalmistolöytöjen lisäksi.

On tarpeen antaa tässä lyhyt yleiskatsaus näistä Galitshin ja Seiman löydöistä, jotta tuntisimme koko ainehiston, ennenkuin ryhdymme tämän kultturin muotoja, sen ulkoisia suhteita, sen itsenäisyyttä, sen luonnetta ja aikaa analysoimaan. Galitshin löytö Kostroman läänin Galitshin piirissä, Volgan vesistöä, tavattiin 1835, jolloin talonpojat rakentaessaan myllytietä Sajatshi-Goryn kummulle Lykshinka-joen varrelle löysivät maasta saviastian ja siinä joukon metalliesineitä. Suuri osa löydöstä on tallella, osaksi kylläkin vain kuvina. Löytöön kuuluu 5 ehyttä tai katkonaista miehen kuvaa eli idolia, vaskinen alta avoin plastillinen matelijan kuva, vaskiveitsi päättyvä avokitaiseen lohikäärmeen päähän ja kahva toisesta samallaisesta, hevosenkengän tapaan leikattu vaskilevy, kumpikin pää muodostaen leveät avosuiset, alaskäännetyt pro-

Kuva 42. Galitshin löytö n. v. 2000 e. Kr.

filissa nähdyt eläinten päät, vaskinen varsireijällinen kirves, 2 vaskinuolta, 11 vaskilevyä n. k. »phalerai», 3 vaskista rannerengasta, pronssinen spiraliriipus, joukko vaskiesineitten murtopaloja ja hopeahelmien ja nauhojen katkelmia. — Ainakin suurin osa näistä esineistä näyttää kuuluneen sulettuun löytöön, vaikka ehkä vaskilevyt, yksi idolin katkelma, nuolet ja muutamat renkaan kappaleet lienevät saadut jälkikaivauksella. Epävarmaa sen sijaan on, ovatko esineet alkuaankaan olleet saviastioissa.

V. 1909 suoritti allekirjoittanut kaivauksia Sajatshi Goryn mäen nyppylällä, onnistuen paljastamaan kuparikautisen asuinpaikan ja runsaasti löytöjä. Löytöihin kuuluu kuparinen puikko, viheriäliusketaltta (aunekselaista vuorilajia), 9 piinuolenterää, piikivilastuja eli veitsiä ja valtava määrä keramikkaa.

Seiman löytö, 35 km. Nizhni Novgorodista länteen Okan varrella, on saatu talteen sekin ilman että tiedemiehet ovat voineet valvoa löytöjen löytösuhteita. Löytöpaikka on matalahko hietakumpu, jossa näyttää olevan sekä kuparikautinen asuinpaikka että ruumiskalmisto, jota on käytetty vielä kappaleen matkaa pronssikaudellakin. Viimemainituille, myöhemmälle ajalle, lukeutuvat Seiman löydössä olevat onsikirveet ja keihäät, joiden tarkastelu ei siis kuulu fatjanovolaisen kulttuurin esitykseen.

Seiman löydön kuparikautinen osa sisältää: n. parikymmentä ohutta ja hienoa piinuolta, pari piisahaa ja joukon piiveitsiä, kivisen vasarakirveen terän, hioimia ja hiomakiven palasia, 3 kaunista serpentinirengasta, liuskekiviriipuksen ja kivisiä riipushelyjä, mitkä jäljittelevät Itä-Preussin meripihkaesineitä, meri-

Kuva 43. Seiman löytö. N. v. 2000 e. Kr.

pihkasta tehdyn pienen riipuksen, tavattoman joukon saviastianpaloja, useimmat pyöreäpohjaisista, koristeettomista tai vain kaulalta koristetuista reunallisista astioista, sekä joitakuita paloja yhdestä alas asti hienoin kampaviivoin orneratusta tasapohjaisesta maljasta; pääkallon luita, hiiliä y. m., sekä metalleja, nim. kuparisen varsireikäkirveen, 18 tikaria, niistä 13 ilman kädensijaa ja 5, joissa on valamalla tehty pronssikahva, yksi päättyen eläimen täysplastilliseen päähän, sahan, 5 veitsen fragmenttia ja puikon.

Keramikka on sekä Galitshin asuinpaikalla että Seimassa enimmäkseen samallaista kuin mainituissa fatjanovolaisissa kalmistoissa; me kutsumme tätä keramikkaa fatjanovolaiseksi. Seiman astioissa on pohjalla usein sädekehäkuviokin. Että Galitshin ja Seiman löydöt ovat keskenään aivan yhdenaikaiset, sen todistaa vääjäämättömästi niissä osaksi aivan yhdellainen metallikalusto: kirveet ja veitset, joista kohta enempi. Fatjanovolaisen keramikkansa kautta taas ne todistautuvat yhdenaikuisiksi kuin Fatjanovo-kalmistot. Lisätodisteita saapi esim. siitä että Seiman löytöön kuuluu myös puolikas fatjanovolaista kivikirvestä, ja sekä Seiman että Galitshin löytöjen kivitaltoista ja piiveitsistä. Vihdoinpa on tärkeänä seikkana mainittava, että kalmistojen ja näitten kahden asuinpaikkalöydön yhteenkuuluvaisuus ja yhdenaikaisuus käy mitä ilmeisimmäksi siitä että eteläisissä arokulttureissa, Kubanissa, on sulettuja hautalöytöjä, joiden kalustossa on selviä vastineita sekä puheenaoleville metallikalustoille että hautakalustojen astioille ja kirveille.

Mutta onpa suuria eroavaisuuksiakin fatjanovolaisten kalmistojen ja mainittujen asuinpaikkojen kalustolla: asuinpaikkojen metallit ja suurin osa Galitshin keramikkaa. Viimemainittu näet eroaa fatjanovolaisesta: astiat ovat suuria, saavimaisia, savi on karkeampaa, koristeina on kuoppia ja leveitä kampaaiheita. Tämä keramikka kuuluu n. k. kampakeramikkaan, joka on levinnyt yli pohjoisen, keskisen ja itäisen Venäjän ja Suomen, jossa se vallitsee kivikaudella. Galitshin löytö kahdellaisine keramikkoineen todistaa tuon pohjoisen ja itäisen kampakeramisen

kivikautisen kultturin ainakin osittain olevan samanaikuisen kuin vasarakirveskultturi.

Seuraava kalusto siis kuuluu fatjanovolaiskultturiin:

1) Työ- ja sotakapineita: varsireikäkirveitä lukuisasti kivestä mutta myöskin vaskesta (3—4 kpl.), piitalttoja, lastumaisia piiveitsiä ja erilaisia vaskitikareja (n. 20 kpl.)

2) Koristuksia: rannerenkaita vaskesta, kaulakoristeita, helmiä, riipuksia vaskesta, hopeasta, meripihkasta, kivestä, savesta, luusta. Serpentinirenkaita. Osa voi olla amuletteja.

3) Erilaisia saviastioita sekä hautakalustoksi että jokapäiväisiin tarpeisiin

4) Sekalaista: jumalan kuvia eli idoleja, vaskesta, köyrypolvisia, koristetut omituisin sädekehin. Esineet eivät ole täysplastillisia eivätkä siis liene olleet täysin itsenäisiä vaan ne ovat olleet solituksia toistaiseksi tuntemattomista esineistä. — Vaskisia eläinkuvauksia, sekä plastillisia että latteita, esittäen käärmeitä, hirveä, lohikäärmeen päätä, nelijalkaista eläintä. Keski-Venäjältä tunnetaan viimemainittuja muistuttavia piiveistoksia, jotka voivat olla niiden kanssa yhdenaikuisia.

Tyyli ja ornamentit, jotka ilmenevät tässä kalustossa, ovat arkaistisia: geometrisia, tai realistisia ja usein plastillisia eläinaiheita. Kasviaiheet ja stilisoidut sekä komplisoidut geometriset aiheet — pinnalliset spiralit, hakaristi, triskele — ovat tuntemattomia. *Geometriset* aiheet vallitsevat saviastioissa. Niitten ornamentit ovat yleensä pintapainanteita. Syvemmät kuopat esiintyvät vain asuinpaikkakerami-

kassa mutta ovat siinäkin harvinaisia. Viimemainittujen tyyliä karakterisoi horror vacui ja koristeina on usein leimalla painettuja leveitä kampakoristeita.

Kuva 44. Piikivinen eläimen kuva. Keski-Venäjä. N. v. 2000 e. Kr.

Fatjanovolaistyyliset astiat taas ovat kuten jo oli puhe, yleensä koristetut vain kaulalta. Vain kerran tietääkseni esiintyy nyöriaihe: Vetlugan piirin Tshortovan linnan löydössä. — Geometrisia aiheita om metalleissakin, esim. Seiman tikarien kahvoissa. Niiden kyseessä olevat ornamentit ovat uurteita tai matalia kohoviivoja, kaikki tehdyt valamalla, joten niillä on ollut vastineet muotissa, ellei valaminen ole tapahtunut hietakaaviossa vahamallin mukaan. Sen sijaan tuntuu kaiverrus- ja valmiin esineen siseloimistekniikka olleen tuntematonta.

Eläinmotiveja ei ole saviastioissa, vain metalleissa (ja kivessä?) Ne ovat joko täysin naturalistisia (hirvenpää), tai hiukan stilisoituja (käärmeaiheet) tai vihdoin pelkkiä fantasiaeläimiä. Kummatkaan viimemainitut eivät ole alueella alkuperäisiä, mutta hirviaihe on paikallinen. Kun metallia ei ole saatavissa fatjanovolaiskultturin piiristä, vaan raakaaines on tuotu muualta, on lähinnä ajateltavissa että vieraat eläinornamentit ovat tulleet metallien mukana niitten kotimaasta. Mutta ne kotiutuvat fatjanovolaiseen kultturiin helposti sen vuoksi, että silloisen Keski-Venäjän kotimaisellekin tyylille olivat tuttuja ja suosittuja erilaiset eläinaiheet, etenkin täysplastil-

liset kuviot. Kun eteläinen eläintyyli näin ollen ikäänkuin organisesti liittyi paikalliseen, niin asukkaat voivat vaikeudetta omaksua sen tai ainakin ymmärtää sitä. Nähtävästi vieras tyyli oli käytännössäkin importti-esineissä. Mutta kun seudulla sitten ruvettiin itse tekemään metalliesineitä, korvattiin vieraat kuvat kotimaisilla, ja vanhoihin malleihin ja muotoihin pantiin kotimaisia aiheita.

Pari seikkaa ymmärtääkseni tukee, ja vieläpä voimakkaasti, tällaista johtopäätöstä. Verratkaamme Seiman ja Galitshin eläimenpäähän päättyviä veitsiä toisiinsa. (Kuvat 42:10 43:9). Jälkimmäisen kahva on koko sommittelultaan ehyt ja siis aiheeltaan alkuperäinen. Sen yläosassa on avoin lohikäärmeen pää ja sen keskellä on kiemuraviiva, joka nähtävästi on käärmeen ruumis. Viimemainittu esiintyy, vaikka melkoisesti stilisoituna, Seimankin tikarissa, mutta se ei ole missään organisessä yhteydessä tikarin hirvenpään kanssa. Galitshin tikari edustaa alkuperäistä astetta, jossa ornamentikan kaikki osat vielä ymmärretään ja jossa on ajatusta takana; Seiman tikari on pelkästään ornamentilla varustettu ja yksi detaljeista on rohkeasti siirretty kotoiseen maaperään kokonaisuuden kustannuksella.

Mitä tulee i m p o r t e r a t u n eläintyylin alkumaahan — siis käärme- ja lohikäärmeaiheitten kotiseutuun — on kyseessä ilmeisesti Mustanmeren seudut, ehkä Vähä-Aasia. Ei liene liian rohkeata otaksua noitten eläinaiheitten siellä alkuaan edustaneen vissiä kulttia, että niillä siis olisi aatteellinen pohja, etteivät ne olleet vain pelkkiä ornamenttejä. Käärme oli siellä Kybele-jumalattaren suosittu symboli, luontoäidin tunnus, joka myöhemminkin tavataan Kaukasian

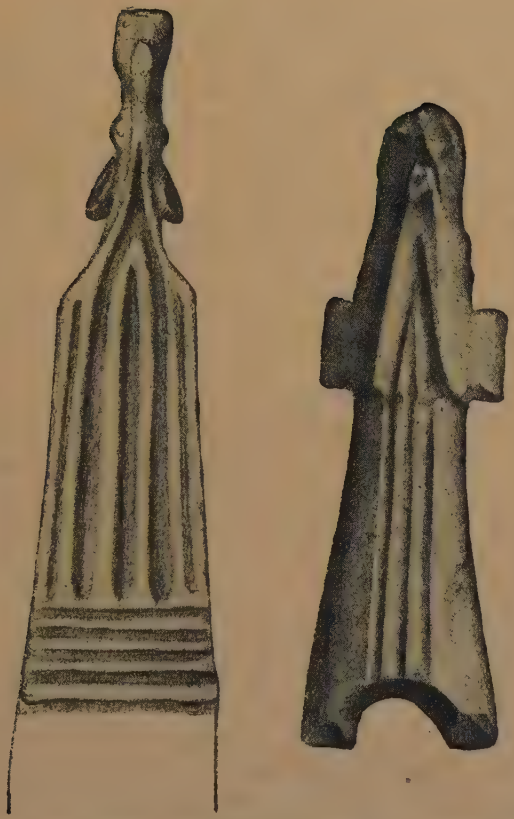

Kuvat 45 - 46. Seiman tikarin kahva altapäin. Kivikirveen kanta altapäin. Suomi, Säkkijärvi. N. v. 2000 e. Kr.

(Koban) ja vieläpä Siperian (Minusinsk) muinaisissa kulttureissa, jotka ovat olleet kosketuksissa Vähään Aasiaan.

K o t i m a i s e l l a keskivenäläisellä täysplastillisella eläinornamentikalla on, kuten jo huomautet-

tiin, vahvat juuret sikäläisessä kivikalustossa. Mutta joskin sen aiheita on sitten siirretty kuparikaudella vaskeenkin, on myöskin epäilemätöntä että päinvastoinkin on kiveen kopioitu metalliplastikkaa. Vieressä oleva kuva kivisestä eläinpääaseesta Säkkijärveltä Suomesta jäljittelee tietenkin sellaista vaskitikaria kuin se mikä Seimasta on löydetty.

Perehdyttyämme fatjanovolaisen kultturin ilmiöihin on nyt tarkastettava sen muotojen ja esineitten levenemistä ja vastineita naapurikulttureissa saadaksemme selville kultturin omintakeisuuden ja luonteen. Vertailussa voi yhtenä kokonaisena ilmiönä käsitellä fatjanovolaish a u t o j a ja n i i d e n k a l u s t o j a, kivikirveitä, piitalttoja, saviastioita, joiden vastineet ovat — kokonaisuutena katsoen — kaikki läntisessä naapurikultturissa. Puheenaolevat ilmiöthän esiintyvät n. s. vasarakirveskultturissa, joka on levinnyt Karpateilta Keski-Saksaan, Tanskaan ja Itämeren maihin. M. m. Schlesiasta ja Podoliasta tunnetaan yhdenhengenhautoja, joissa on kuten fatjanovolaisissakin vyörinkivistä tehty kehys ja kalustona kirves, taltta ja lukuisa joukko saviastioita yhdessä haudassa, kuten Fatjanovossa. Niissäkin on vainajat haudattu kyljelleen polvet koukussa.

Erikoisen arvokkaita vertailukohtia tarjoavat fatjanovolaisiin hautoihin nähden maantieteellisesti etäiset Tanskan venekirveshaudat. Niitten v a n h i m m i s t a esiintymisasteista on löydetty venekirveitä, joiden muoto suuresti muistuttaa fatjanovolaista: terä pyöristetty, sisäänpäin levenevä, seljässä »valinharja», muoto siro. Tällä kirvesmuodolla ei Tanskassa ole prototyyppejä, se on tullut Tanskaan ulkoapäin, ete-

lästä, mutta sen kronologinen asema on Tanskassa selvä: se on käytävähautojen alkujaksolta, ennen v. 2000 e. Kr. — Toiselta puolen on muistettava, että tämä kirvesmuoto on kivisten vasarakirvesten vanhin aste, joka esiintyy vaskessakin.

Toiset tutkijat ovat jo ennen huomauttaneet että Europan vasarakirves-provinssissa kirvesmuodot ja yhtäläinen keramikka harvoin esiintyvät yht'aikaa naapuri- ja sukulaiskultturissa. Nämä kaluston molemmat pääosat menevät usein omituisesti ristiin. Niinpä nytkin, vertauskohtia haettaessa fatjanovolaisen vasarakirveskultturin ja sen läntisten sukulaisilmiöitten kesken. Fatjanovolainen k e r a m i k k a ei esiinny Tanskan yksinäishaudoissa, joista kuitenkin saamme selvimmät kirvesanalogiat, mutta keramikkamme on sen sijaan levinnyt Saksaan, Thüringiin ja kaakkoiseenpäin, Puolaan, Podoliaan. Koko Saksan nyöri- ja Bernburgerkeramikka on sen läheisintä sukua, joka ilmenee sekä astioitten muodossa että ornamentikassa. Karakteristinen piirre on esim. sädekehä astian pohjan ympärillä, niin yleinen myös fatjanovolaisissa astioissa.

Mutta fatjanovokeramikalle saamme vertauskohtia etelästäkin. Kuvassa 47 esitetty astia on löydetty Tsarevskajan kurganista Kubanin alueella. Astian sukulaisuus fatjanovolaisten kanssa on aivan ilmeinen. Että ilmiö ei ole vain satunnainen, sen näkee siitä, että myöskin muussa Tsarevskajan ja sen sukuisten Kubanin hautojen kalustossa on selvää yhtäläisyyttä Keski-Venäjän kuparikautiseen kultturiin yhdeltä ja Keski-Saksan nyöri- ja Bernburgkultturiin toiselta puolelta. Tällä seikalla on meille mitä tärkein mer-

Kuva 47. Saviastia. Tsarevskaja. Kuban.

kitys lähtiessämme Fatjanovokultturin metalli-esineitä tarkastamaan. Puheen ollen tällä kertaa keramikasta on kuitenkin muistettava, että Fatjanovon astioiden ei voi katsoa todistavan mitään suoranaista kultturivirtausta etelästä käsin, Kubanista. Koko fatjanovolainen kultturi, ne sen ilmiöt nimittäin, joista nyt on puhe, liittyy näet suoranaisesti ja kokonaisuudessaan läntisempään, Keski-Euroopan venekirveskultturiin. Sukulaispiirteet Kubanissa, mikäli keramikka sitä todistaa, riippuvat mieluummin pohjoisesta, Kubaniin asti ulottuvasta kultturivaikutuksesta kuin päinvastoin. Otaksun näet että kyseessä on luoteesta kaakkoon kulkeva kansainvaellus. Katso tästä lähemmin s. 121

Kuva 48. Meripihkalöytöjen leveneminen (kolmas vuosituhat e. Kr.) ent. Venäjän valtakunnan alueella.

Paitsi hautamuotoja ja -kalustoja[1] on fatjanovolaisen kultturin läntisen yhteyden todisteena myös meripihka, saatu Itä-Preussista. Meripihkan itäinen leveneminen näkyy viereisestä kartasta; mahdollisesti meripihkan itäinen leveneminen ei tapahdu vain

[1] Kaulakoristeina käytetyille pedonhammashelyille (Fatjanovo, Velikojeselo, Troitskoje) löytää vastineita myöskin venekirves-provinssista, etenkin sen eteläisessä osassa, Podoliassa. Niin myös Etelä-Venäjän ja Kubanin kuparikautisissa arohaudoissa.

fatjanovo-aikaan, mutta Seiman löytö osoittaa sen ainakin osittaisesti yhdenaikaiseksi. Ja merkille pantava tosiasia joka tapauksessa on, että Tanskan vanhat yhdenhengen haudat, joiden kirvesmuodot ovat samallaisia kuin fatjanovolaiset, sisältävät myös meripihkarenkaita, sen muotoisia kuin Seiman serpentinirengas. Meripihkakauppaa on siis vasarakirveskulttureissa harjoitettu.

Mutta joskin me suurin piirtein katsoen siis voimme rinnastaa fatjanovolaisen ja Europan vasarakirveskultturit, on muistettava niiden perusteellinen eroavaisuus: edellisessä oleva rikas metallikalusto.

Europan vasarakirveskultturissa metalli on harvinaisuutta, Fatjanovon m e t a l l i tyyppien tutkimus viekin meidät siis toisille suunnille kuin länteen, nim. etelään, kaakkoon ja itään. Käyrien metallikirveiden leveneminen näkyy kartasta. Tyypin kotiseutuna on ollut Turkestan, toisena Siebenbürgen, ja mahdollisesti on niitä valmistettu Volgan — Kaman seuduillakin. Latteista vaskitikareista voi sanoa melkein samaa kuin mainituista kuparikirveistä. Tärkeätä on huomata, että molemmat nämä esinelajit esiintyvät myös Kubanin kuparikauden haudoissa, samoissa joissa on fatjanovalaista keramikkaakin. Sangen tärkeätä on myös todeta, että Kubanista löydämme analogioja Galitshin aarteen helmillekin ja Galitshin pronssipuikolle sekä Seiman serpentinirenkaille. Myöskin fatjanovolaisista aiheista puhuttaissa viitattiin Mustanmeren kulttureihin. Keski-Venäjän kuparikausi on siis ilmeisesti ollut hyvin voimakkaan Mustanmeren rannoilta käyneen kulturivirtauksen alainen. Mutta eteläinen ja keskivenäläinen kultturi eroavat kuiten-

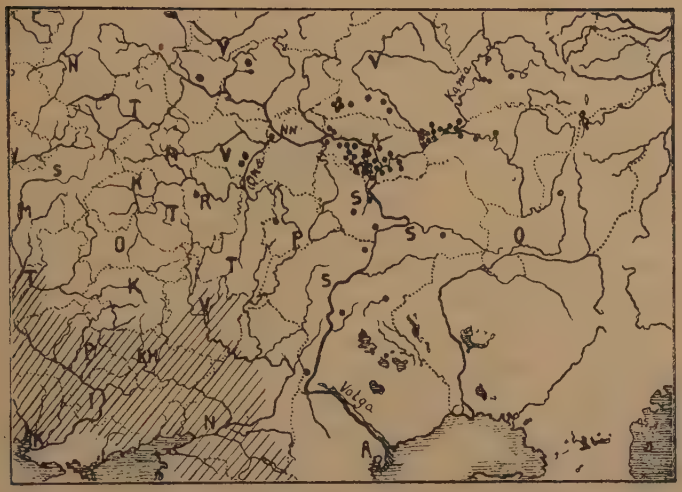

Kuva 49. Kuparisten reikäkirvesten (kuv. 43:12) levenemisalue

kin toisistaan, huolimatta sukulaispiirteistään, huolimatta siitä, että metallit ovat Keski-Venäjälle tulleet etelästä: monet Kubanin kuparikauden esinemuodot eivät esiinny Fatjanovo-alueella, ja taas toiselta puolen puuttuu Kubanissa eräs fatjanovolaisen kultturin tyypillisimpiä esineryhmiä, sädekehillä ympäröidyt vaski-idolit. Kun viimemainituilla ei ole muuallakaan vastineita, voisi ajatella että ne ovat Keski-Venäjän kuparikauden paikallismuotoja. Ei kuitenkaan oudoksuttaisi, jos niitä vast'edes löydettäisiin jostain Mustanmeren ympärillä olevista maista, sillä niitten sädekehät muistuttavat vanhoja ja myöhempiä auringonjumalan kuvia, ja auringon kultilla on ikivanhat juuret läheisessä Orientissa.

Me olemme ylempänä analysoineet fatjanovolaisen kultturin kalustoa ja löytäneet sille vertaus-

kohtia, osaksi tavattoman runsaita, kaikista naapurikulttureista. Missä sitten ilmenee sen oma kansallinen erikoisluonne? Ennenkaikkea siinä, että se on ainoa alue, jossa kaikki nämä vieraat vaikutukset esiintyvät yhdessä, että kaikista naapurikulttureista joku tai jotkut näistä ilmiöistä puuttuvat: lännessä metallit ja realistinen plastikka, pohjoisessa metallit, hienompi keramikka, vasarakirveet, idässä hienompi keramikka, hautamuodot, skulpturit, etelässä, jossa on useita itsenäisiä, fatjanovoalueella tuntemattomia ilmiöitä, puuttuu useita sen esinemuotoja, meripihka ja fatjanovolainen eläintyyli. Ja toiseksi todistaa fatjanovolaisen kultturin kansallisluonteen ja voimakkaan itsenäisyyden hyväksi se merkillinen tosiasia, että sen keskuudessa oleva skulpturi käyttää hyväkseen k o t o i s i a aiheita, joita tehdään vieraassa metallissakin. Vaikkakin siis aine tuotiin ulkoa, niin itse taideluomat ovat paikallista työtä ja paikallisen hengen täysin tuntevan miehen käsialaa. Ja se todistaa sangen paljon se.

Fatjanovolainen kultturi on noobeli kultturi. Tyyli on naturalistinen, ornamentit yksinkertaiset ja kauniit, työesineet ja aseet mestarillisesti tehdyt, tyylivarmasti ja huolellisesti. Kultturi on suhteellisen rikas, otettaissa huomioon aika ja paikka. Rikkaudessa voittavat saman aikuisista kulttureista sen vain eteläiset orienttaliset kultturit.

Ei ole minkäänlaisia ulkonaisia seikkoja selittämässä miksi Keski-Venäjä on tullut puheenalaisen korkean kultturin keskukseksi ja miksi se on voinut olla kestävästi yhteydessä sekä läntisiin venekirves-

kulttureihin että Kubanin vaskikauden viljelyyn. Kun siellä ei ole mitään siihen aikaan enin arvossa pidettyjä luonnonantimia ja rikkauksia: ei meripihkaa, ei metalleja, ei suolaa eikä muita maustimia, tulee ajatelleeksi, että suurimpana tekijänä on ollut paikallinen väestö, jonka yritteleväisyys ja henkiset ominaisuudet ovat kohottaneet sen ympäristöjen kansoja korkeammalle. Sellaisena rotuna voivat tulla kyseeseen aarilaiset. Heidän länsipuolellaan olevan venekirveskultturin kannattajat ovat tässä tapauksessa indo-europpalaisia, kuten onkin otaksuttu, ja yhteys Kubaniin päin viittaa aarilaisten vaellukseen kaakkoista kohti, Aasiaan. Tässä yhteydessä on syytä korostaa, että Keski-Venäjän fatjanovolaisen kultturin itäraja ei mene paljon Okan suuta idemmäksi. Sen itäpuolelta ei tunneta fatjanovolaista keramikkaa, vaikkakin vasarakirveet ovat yleisiä vielä Kasanin läänissä ja yksityisiä niitä on Vjatkan, Perman ja Ufan lääneissä asti. Mutta niistä huolimatta on koko tuon itäisen alueen kuparikauden kultturin yleisluonne toinen kuin fatjanovolaisen, eikä se ole ollut läheisimmin suhteessa länteen päin, Keski-Venäjälle, vaan etelään, Tonavan suulle ja Turkestaniin.

Fatjanovo-kultturin kronologinen asema puhuu sellaisen otaksuman puolesta, joka äsken esitettiin, mieluummin kuin sitä vastaan. Suurin piirtein katsoen täytyy meidän toistaiseksi pitää koko fatjanovolaista kalustoa yhdenaikaisena; tunnemme sitä vielä liian pintapuolisesti voidaksemme eroittaa siinä eri ikäisiä asteita. Ei näy mahdolliselta pitää hautoja osittaisesti vanhempina kuin metalliesineitä sisältävät

löydöt, vaikka sellainen otaksuma tuntuisi olevan oikeutettu. Kalusto on liiaksi yhdenlainen [1]

Mikä on siis fatjanovokultturin aika? Relatiivinen aikamäärittely: yhdenaikaisia ovat Tanskan vanhimmat yhdenhengen haudat ja siis myös Tanskan käytävähaudat. Absoluttinen aikamäärittely riippuu siitä kuinka viimemainitut dateerataan, ja siitä ovat tutkijat eri mieltä. Onneksi emme dateraukseen nähden riipu vain näistä pohjoisista tukikohdista. On mahdollista määritellä kronologisesti Kubanin kultturi, lähinnä tärkeä Maikopin kurgani, ja sitä tietä myös Keski-Venäjän n. s. fatjanovolainen kuparikausi.

Tässä yhteydessä en esitä todisteluketjua, huomautan vaan, että Maikopin kurgani, jonka kalustosta tulee tarkemmin puhe siv. 142 seur., on sisältänyt löytöjä, jotka tarjoavat vertauskohtia Mykenen 4. ja 5. kalliohautoihin, jotka ovat saman aikuisia kuin n. s. Faistostyyli, t. s. n. 1700 e. Kr. Maikopin kalusto kokonaisuudessaan tekee kuitenkin vanhemman vaikutuksen ja osoittaa monia yhtymäkohtia Troja II—V edustamiin kulttureihin. Kun yhteyttä kuitenkin on täys-mykeniseenkin maailmaan, kuuluu Maikopin kalusto siis esimykenisen ajan lopulle, eikä erehtyne paljoa jos arvioi Maikopin kurganin ja Kubanin kupari-

[1] Huomautettiin jo hauta- ja asuinpaikkakalustojen yhteisistä analogioista Kubanin vaskikauden haudoissa. Mainittakoon Seiman hirvenpäätikarin ja Säkkijärven eläinpääaseen identisyyttä. Viimemainitut kiviset eläinpääaseet ovat venekirvesten (vrt. Antrean eläinpääkirveen terää!) aikuisia, ja niin saadaan uusi todiste Seiman ja Galitshin yhdenaikuisuudelle venekirves fatjanovolaisten hautojen kanssa.

kauden loistoajan n. v:ksi 2000 e. Kr. Mutta silloin on varmaankin myös fatjanovolainen kultturi daterattava v. 2000 vaiheille, samaten Tanskan vanhimmat yhdenhengen haudat. Tälle ajalle sopinee kylläkin indoeuroppalaisten jakautuminen ja hajautuminen eri kansoiksi.

(Bibliografiaa: A. M. Tallgren: Die Kupfer-und Bronzezeit in Nord- und Ostrussland I. Suom. Muinaism. yhd. Aikak. XXV. Hels. 1911. — S:a, Ett viktigt fornfynd från mellersta Ryssland. Finskt Museum 1915 y. m.)

SKANDINAVIAN JA ITÄ-VENÄJÄN VÄLINEN YHTEYS N. 1000 v. E. KR.

Luultavasti on kuuluisa Henrik Schück oikeassa huomauttaessaan eräässä muutamia vuosia sitten ilmestyneessä teoksessaan, että pohjoismaissa on visseinä esihistoriallisina aikoina ollut todellisia keskuksia, joihin sivistys on kotiutunut ja joilla on ollut kaupallinen ja valtiollinen mahtiasema toisten seutujen rinnalla. Tuo väite pitää paikkansa ainakin pronssikauteen nähden, sillä pohjoismaat olivat silloin tärkeimpiin tarveaineisiinsa, kupariin ja tinaan nähden, kokonaan riippuvaiset tuonnista, siis ulkomaisesta kaupasta, joka aina on omiaan *keskittämään*. Tunnettua on, että Skandinavian *vanhempi* pronssikausi, n. v. 1500—1100 e. Kr., on voimakkain Tanskassa, sekä Etelä-Ruotsin maakunnissa, etenkin Skånessa, ja Pohjois-Saksassa, joihin metalli saapui jokia pitkin — etenkin Elbeä — Keski-Europasta. Mutta *nuoremmalla* pronssikaudella, n. v. 1000—600 e. Kr., on myöskin Keski-Ruotsi, Mälarnin seudut, kohonnut huomattavaksi kulturikeskukseksi, kuten muinaislöytöjen rikkaus ja omintakeisuus todistavat. Kenties on Upplannissa pronssikauden loppujaksolla ollut suorastaan kuningaskunta, jolla on ollut merentakaisia alusmaita. Schück muistuttaa Mykeneajan pronssikauden kulttuurin luonteesta Välimeren itä-

pohjukassa: sekin oli vallitsevaa ruhtinas- ja kauppamieskultturia. Nähtävästi on Itämeri ollut Ruotsille pronssikaudella samaa — mutatis mutandis — kuin Aigeian meri oli Mykene-sivistyksen kannattajille

Muutamat viime vuosien muinaistieteelliset löydöt luovat uutta valoa tähän kysymykseen ja tuntuvat selittävän syyt keskiruotsalaisen pronssikautisen valtion mahtavuuteen ja rikkauteen. Tietysti on tämä seutu yhä uudelleen kuten vanhemmallakin pronssikaudella ollut riippuvainen eteläskandinavisesta pronssikauden keskuksesta, mutta juuri sen vuoksi onkin ollut tähän asti vaikeata selittää sen äkillinen aineellinen voimistuminen ja erikoisuus.

Nyt on ensinnäkin esitettävä se havainto, että Itämeri vasta nuoremmalla pronssikaudella on muodostunut »Aigeian mereksi» skandinavisen pronssikauden viljelyyn nähden. Tämän kirjoittaja kiinnitti esityksessään Suomen pronssikaudesta Finskt Museum-lehdessä v. 1911 huomion siihen merkittävään seikkaan, että kaikki S u o m e n *vanhemman* pronssikauden muistot poikkeuksetta ovat löydetyt vain maan lounaisilta rannikkoseuduilta. Kaikki nämä Suomen esineet ovat skandinavisen pronssiajan muistoja. N u o r e m m a l l a pronssikaudellamme, v. 1000 vaiheilla e. Kr. alkaen, tämä skandinavinen pronssikauden provinssimme nopeasti laajenee. Löytöjen lukumäärä kaksinkertaistuu ja niitä tavataan sangen laajalta alalta: runsaimmin Lounais-Suomesta, Kokemäen ja Kyrön jokien varsilta mutta yksitellen myös Kemijoen latvoilta, Pohjois-Savosta, Suomen lahden pohjukasta. Asetin tämän ilmiön silloin yhteyteen niihin aikoihin todetun Upplannin nuoremman pronssikauden ai-

kuisen keskuksen kanssa: meidän pronssikautemmehan on pääasiassa skandinavinen ja sen kannattajat lienevät olleet ruotsalaisia. Kun nuoremmalla pronssikaudella Upplannin kultturikeskus oli niin paljon lähempänä Suomea kuin vanhemman pronssiajan ainoa skandinavinen keskus, Suur-Tanska, voi kyseessä oleva kultturi päästä maassamme l e v i ä m ä ä n eikä enää rajoittunut vain sen uloimpaan, lounaiseen osaan.

Toistaiseksi ei ole ilmennyt mitään, joka muuttaisi tätä käsitystä maamme nuoremmasta pronssikaudesta. Ruotsin ja Suomen rantaseudun suhde olisi siis pronssikaudella ollut jotenkin sama kuin paljon myöhemmin, vendel- ja viikinkikausilla, 700—900 j. Kr. Mutta ruotsalaisten sotaretket ja uutisasutukset ulottuivat idässä silloin paitsi Suomeen myöskin ja etupäässä syvälle sisä-Venäjälle, ja niin on nähtävästi ollut laita myöskin nuoremmalla pronssikaudella. Eräät huomattavat arkeologiset löydöt lisäksi tuntuvat todistavan, että juuri keski-Ruotsin asukkaat tekivät tällöin idän retkiä ja sehän selittää Mälarnin seudun silloisen rikkauden ja johtavan aseman.

Katsokaamme karttaa siv. 89. Sille on merkitty noiden kahden suuren rajakkaisen pronssikauden kultturin, skandinavisen ja itävenäläisen, pääalueet. Edellinen käsittää Etelä- ja Keski-Skandinavian ja Itämeren rannikon. Totta kyllä että siinä voi eroittaa paikallisia eroovaisuuksia, esim. Itä-Balticum'issa, mutta suurin piirtein katsoen on alue yhtenäinen. Toinen, itävenäläinen, skandinavisesta aivan eroava pronssikauden ryhmä ulottuu Oka-joesta Volgaa ja

Kuva 50. Itä-Venäjän pronssikauden vanhin aste (n. v. 2000 e. K). Esineet kuparia, tai kiveä.

Kamaa pitkin Uralin vuorten toiselle puolelle Siperian aroihin. Sen etelärajana nähtävästi ovat Venäjän arot. Pohjoisessa sulautuu kultturi Permin ja Vjatkan luona vähitellen paikalliseen köyhään luukulturiin.

Itävenäläisen ja skandinavisen pronssikauden suurelta välialueelta ei pronssikautisia pronssilöytöjä tunneta juuri lainkaan (vrt. karttaa!). Selvittämättä on vielä, onko asia ymmärrettävä niin, että seudun aijempi, kivikautinen väestö on kuparikaudella vetäynyt etelämmäksi, jossa metallia oli helpompi saada, ja

Kuva 51. Itä-Venäjän pronssikauden toinen aste (n. v. 1000 e. Kr).

seutu siis olisi pääasiassa autioitunut, vai onko ehkä seutu ollut takapajulla ja kivikausi tai luukausi (vrt. siv. 89) jatkunut siellä silloin kuin etelässä ja lännessä elettiin pronssikaudessa. Tässä yhteydessä on se kysymys meille yhdentekevä.

Kauvan luultiin, että molemmat kyseessä olevat pronssikauden ryhmät eivät olleet missään kosketuksessa keskenään. Vähitellen löytyi kuitenkin yhä useampia itäisen pronssikauden esineitä kaukana oman alueensa länsipuolelta, Suomesta ja Pohjois-Ruotsistakin. Ilmiö selitettiin niin että pronssikauden lopulla idästä käsin olisi tapahtunut väestönsiirtoja ja vaelluksia luoteiseen päin. Kun puheenaolevat esineet olivat sangen alkeellisia ja yksitoikkoisia, ei kyseessä olevalla kulttur virtauksella arveltu olevan mitään suurempaa historiallista merkitystä. Todisteita skandinavisen pronssikauden ulottumisesta itäänpäin ei tunnettu.

Kun Itä-Venäjän pronssikauden kalusto — n. 1000 esinettä — nyttemmin on tieteellisesti tunnettu ja siinä on onnistuttu eroittamaan eriaikaisia esineryhmiä, jotka osoittavat sen muotorikkauden ja pitkän kestävyyden, on saatu oikeampi käsitys tämän kulturin luonteesta ja sen ulkomaisista suhteista. Aluksi, n. v. 2000 e. Kr., se sai vaikutteita etupäässä etelästä. Sen tyypillisiä esineitä kuvaa kuv. 50. Pronssikauden keskivaiheilla (kuv. 51), n. v. 1000 e. Kr., yhteys etelään, etenkin Tonavan maihin yhä jatkuu, mutta tällöin aukeaa tie myös Itämerelle ja Skandinaviaan. Juuri tämä yhteys Skandinaviaan, joka varmasti on ollut aktivinen tekijä, on mitä tärkein nyt esillä olevan sivistyshistoriallisen kysymyksen käsittelylle.

Kuvassa 51 näkyy ylärivillä neljäntenä n. s. putkikirves, jossa on ollut käyrä, ylhäältä pistettävä puu varsi. Kirves on tyyppiä, jossa korvake on verrattain etäällä reunasta ja jossa koristeina on korvan kohdalla 3—4 kohojuovaa ja pysty niitä leikkaava poikkiviiva.

Kuva 52. N. k. Mälar-tyyppisten prönssikirveitten leveneminen.

Sellaisia kirveitä tunnetaan Ruotsista n. 40 kpl., etupäässä Keski-Ruotsista, josta sen nimi: mälarlaakson tyyppi. Kartalla 52 näkyy tyypin leveneminen Itä- ja Keski-Ruotsissa.

Tämän muodon esiintymisaika on neljäs niistä kuudesta alajaksosta, joihin Skandinavian pronssikausi jaetaan, n. v: 1000 e. Kr. Muoto on todennäköisesti syntynyt vanhemmista paikallisista muodoista ja on skandinavinen.

Mutta nytpä tunnetaan tätä tyyppiä Suomesta,

Kuva 53. N. k. Mälar-tyyppisiä kirveitä: a Suomesta, b Itä-Venäjältä.

Kemiöstä ja Kaukolasta, ja sen myöhempiä kehitysasteita Nakkilasta ja Laihialta ja sellaisten valinmuotteja Kemistä ja Säräisniemeltä. Ja sen lisäksi tunnetaan sitä Venäjältä. Itse asiassa on aivan merkillistä, kuinka yleinen tämä tyyppi on Venäjällä. Jos ottaa sen myöhemmät selvät kehitysmuodot huomioon, on kokonaisluku Venäjältä 26. Tunnettujen löytöpaikat näkyvät kartalta.

Mitä tyypin esiintymiseen Itä-Venäjän pronssikaudessa tulee, on heti huomautettava että se on vieras muoto tässä kalustossa: sillä ei ole siellä esimuotoja, »esi-isiä», se ei siis ole paikalliskehityksen tuote, vaan tulokas, muukalainen. Kun tämä sangen selvä

tyyppi on kotimainen ja yleinen Keski-Skandinaviassa, mutta muissa pronssikausissa on täysin tuntematon, todistaa sen löytyminen Itä-Venäjällä varmuudella skandinavista vaikutusta.

Että tämä vaikutus ei ole ollut ohimenevää laatua on varma. Tyyppi on näet sopeutunut Itä-Venäjän pronssikauden kalustoon, kehittyy siellä, ja sen ornamentikka vaikuttaa nähtävästi ratkaisevalla tavalla Itä-Venäjän putkikirvesten koko koristeluun ja tyyliin. Se vaikutus, joka muutaman vuosisadan aikana on kulkeutunut Keski-Ruotsista aina Kamajoen suulle, on todella ollut mahtava. Myöskin vastavaikutus tuntui kohta: juuri Itä-Venäjän *nuorimman* pronssikauden muodot ovat levinneet Sisä- ja Pohjois-Suomeen (kartta siv. 89). Kenties ne tulee selittää, kuten on tehty, väestönsiirtojen, rotu- ja heimoyhteyden tuloksiksi, mutta kun 3 tuollaista itäistä pronssia on löydetty Upplannistakin, siis skandinavisen pronssikauden sydämestä, on kyseessä epäilyksettä jatkuvan kaupallisen yhteyden muisto.

Täytyy a priori otaksua että tätä yhteyttä ei ole ylläpidetty vain pitkien kauppamatkojen kautta. Venäjällä on ollut skandinavisia kolonioja nuorimmalla pronssikaudella aivan kuin viikinkikaudellakin. Löytökartta osoittaa sellaisiksi paikoiksi Okan suun ja nyk. Kasanin tienoon.

Itse asiassa on äskettäin keksitty »pronssikautisen viikingin hauta» Volosovan luona Vladimirin läänissä Okan varrella. Hautakalusto ei ole itävenäläistä mutta ei myöskään puhtaasti ruotsalaista. Muodot ovat ruotsalaisia, mutta niissä on omituinen paikallisväritys kuten usein on kaukaisissa kolonioissa. Aja-

Kuva 54. N. k. Mälar-tyyppisten kirveitten kehittymismuodot Venäjällä: vanhin n. v. 1200, nuorin (oikeassa alakulmassa) n. k. ananjinotyyppi n. v. 300 e. Kr.

teltakoon esim. amerikkalaisen nykypäivien kulttu-rin suhdetta englantilaiseen, tai, esihistoriassa pysyäk-semme, Ruotsin viikinkikultturin ja Venäjän sen ajan ruotsalaisten siirtolaiskultturin suhdetta.

Puheenaolevassa haudassa oli ruumis polttamatta — Ruotsissa ruumiit tällöin poltettiin; vainajan kalus-tona oli mälarlaakson tyyppinen kirves, kivinuija ja

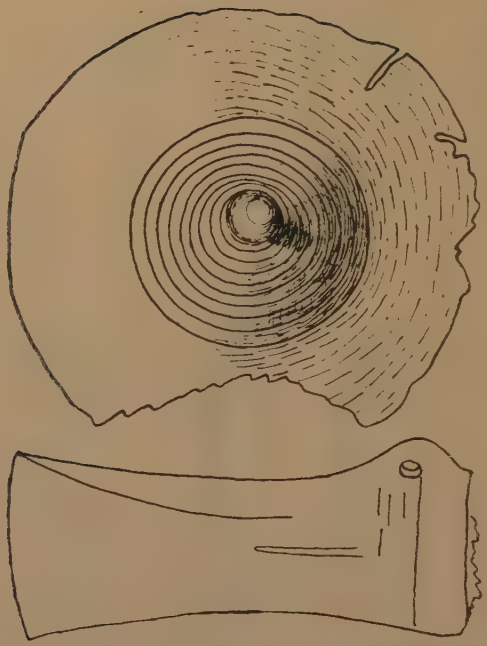

Kuva 55. Skandinavinen kirves ja vyökoriste haudasta Okan luona. N. v. 1000 e. Kr.

vyökoriste, n. s. tutulus, Venäjän pronssiajan kalustossa muuten aivan tuntematon, skandinavinen tyyppi. Se voidaan varmuudella daterata v. 1000 vaiheille e. Kr.

Volosovan pronssiajan kalmistossa oli 9 ruumishautaa, kaikki aikakauden loppujaksolta. Merkillinen kulttuurihistoriallinen tosiasia on, että kahdessa näistä haudoista oli rautaa, joten rautaa on Keski-Venäjällä alettu käyttää jo ensimäisen esikristillisen vuosituhannen alkupuolella. Mutta yleiseksi tuli raudan käyttö siellä vasta vuosisatoja myöhemmin.

Skandinavinen pronssikautinen vaikutus Keski-Venäjällä on vanhempi kuin kreikkalaiset siirtokunnat Mustanmeren pohjoisrannalla, jotka ennen pitkää saivat piirinsä eteläisen, itäisen ja keskisen Venäjän kaupan. Mahdollisesti houkuttelivat nuo etelän mahtavat kauppakeskukset puoleensa ruotsalaisiakin kauppiaita ja idän kävijöitä. Tiettävästi on näet nuorimmalla pronssikaudella tapahtunut Skandinaviasta väestösiirtoja Veikselin suulle ja Veikseliä myöten etelään, ja sitä tietä on siirtynyt goottien mahtava kansa, joka 200-luvulla j. Kr. esiintyy Etelä-Venäjällä. Ajateltavissahan on, että sen esi-isät olivat vaellusvaiston pakottamina perustaneet Keski-Venäjälle pronssikautiset skandinavialaiset kolooniat. Kun Kreikan kauppa sitten houkutteli heitä etelään, taukosivat idän retket; sama ilmiö uusiintui viikinkikaudella, kun muuttuneet kauppasuhteet lopettivat v. 1000 vaiheilla j. Kr Ruotsin itäiset viikinkiretket.

Tulevat onnekkaat löydöt tulevat varmaankin antamaan tarkempia tietoja idän historiasta sinä aikana, jonka pääpiirteitä ylempänä on koetettu vetää. Kysymys on: eivätkö skandinavien retket itään ole alkaneet jo aikaisemmin, ennen vuotta 1000 e. Kr. Toistaiseksi ei ole siihen todistuksia, ja mikäli Skandinavian pronssikauden yleisluonnetta tunnetaan, ei ole luultavaa, että mahdollinen aijempi yhteys Itä-Venäjän kanssa on merkinnyt sille sanottavia. Vasta nuoremmalla pronssikaudellahan tämä kultturi sai laajenemiskykyisen keskuksen Itämeren varrelle Upplantiin, aijemminhan nämä seudut olivat pelkästään Suur-Tanskan pronssikauden takamaita.

Vilhelm Thomsen on todistanut, että suomalais-

ugrilaiset kielet aikanaan ovat olleet vahvan goottilaisen vaikutuksen alaisia. Vanhin germaninen tai skandinavinen vaikutus Keski-Venäjällä, jossa kai suomensukuisia kansoja on asunut, ulottuu v. 1000 vaiheille e. Kr. Mutta Thomsen on myös todistanut että suomalaiset kielet olivat, ennen joutumistaan germanisen vaikutuksen alle, kauvan liettualais-lättiläisen vaikutuksen alaisia. Fatjanovokaudellahan on, kuten edellisessä kirjoituksessa mainittiin, Veikselin suuseuduilta kulkenut kauppatie sisä-Venäjälle, ja sen muistoja ovat sieltä tavatut meripihkalöydöt. Mutta kysymys kansallisuuksista ja kielistä on jätettävä vielä aivan avoimeksi. Ratkaiseva sana niihin nähden sanotaan vasta eri tieteitten yhteistoiminnan jälkeen. Muinaistutkimus taas puuttuu toistaiseksi riittävää ainehistoa, jota ensi sijassa on etsittävä Oka-joen alueelta. Varmaa on, että juuri tutkimukset vuorovaikutuksesta Itä-Venäjän ja Itämeren maitten välillä ovat kaikista tärkeimmät suomensuvun esihistoriallista kronologiaa määriteltäissä.

(Bibliografiaa: A. M. Tallgren, Sveriges förbindelser med Ryssland under bronsåldern. Finsk Tidskrift 1916. — S:a, Collection Zaoussaïlov I. Hels. 1916. — S:a, Die Bronzezelte vom sog. Ananinotypus. Finnisch-Ugrische Forschungen XII. Hels. 1912.)

MUINAISITÄMAISTA TAIDETTA MUSTANMEREN POHJOIS- JA ITÄRANNALLA.

Myrskyistä Mustaamerta kutsuivat kreikkalaiset »vieraille ystävälliseksi mereksi». He koettivat hyvitellä sitä sanoissa, koska he todellisuudessa sitä pelkäsivät ja se usein oli vaarallinen ja tuhoisa heidän aluksilleen. Kreikkalaisethan tarvitsivat suopeata Mustaamerta: sen pohjoinen rantavyöhyke oli heikäläisen maailman vilja-aittana parin sadan vuoden kuluessa ja sen pohjoisrannalla oli tärkeitä kreikkalaisia siirtokuntia. Niitä olivat perustelleet m. m. joonialaiset Miletosta käsin, joten kreikkalainen vaikutus oli sulkenut Mustanmeren piirinsä jo ennenkuin Ateena ja Spartta keskenään taistelivat ylivallasta. Mutta jo ennen siirtokuntain perustamistakin oli kreikkalainen maailma kosketuksissa Mustanmeren --- Pontoon --- takaisten maitten kanssa, kuten esim. Jasonin retki Kolkhiiseen näyttää. Arkaististakin kreikkalaista taideteollisuutta on siis voinut levitä noihin maihin. Samaan aikaan olivat ne myös orienttalisen sivistyksen kanssa tekemisissä. Sen rantamilla Vähässä Aasiassa oli orienttalinen kultturikeidas, ja kaakosta tunkihe assyrialaisuus aina Armeniaan asti, jossa oli assyrialainen Vanin kuningaskunta. »Oriens» ja »Occidens» ovat kohdanneet toisensa Mustallamerellä samoinkuin Aigean merelläkin.

Myöskin urali-altailaisen arkeologian tutkija joutuu syventymään Mustanmeren rannikon muinaismuistoihin, koska urali-altailainen maailma niin monella tavalla oli riippuvainen pontilaisista maista ja kansoista. Ja erikoisen tärkeäksi muodostuu hänelle alueen *arkaistinen* taide ja sen alkuperä, koska hänen tulee muodostaa itsenäinen kanta siinä tärkeässä arkeologisessa peruskysymyksessä, tuleeko noita arkaistisia tuotteita pitää vissien urali-altailaisten ilmiöitten ja tyylien alkuasteena vai onko ehkä juuri Pontoon arkaististen taidetuotteitten alkuperä etsittäväkin urali-altailaiselta alueelta. Kun osoittautuu — kuten tuntuu — että Pontoon alueen arkaistisen taiteen alkuperä on eteläistä, joko kreikkalaista tai etuaasialaista eikä urali-altailaista, silloin voi antaa urali-altailaisille ja pontolaisille yhteisilmiöille oikeamman taustan: luova ahjo on ollut etelässä, Keski-Aasia ja Itä-Venäjä ovat — olkoonpa merkillisen omintakeisia — antikkiseen maailmaan nähden vain reunamaita, periferiaa.

Näyttää siltä kuin pontolaisten kultturien — ne ovat erilaiset eri puolilla Mustaamerta — keskus aikaisemmin olisi ollut Vähä-Aasia. Vähää-Aasiaa on toistaiseksi vain vähän voitu tutkia muinaiseen kultturihistoriaan nähden, mutta epäilemättä sen tutkimus tulee olemaan lähimpien rauhallisten vuosien tärkeimpiä tieteellisiä tehtäviä. Vastaiseksi on meidän pakko rekonstruoidessamme muutamia puolia Vähän Aasian muinaisuudessa, tehdä johtopäätöksiä yksityisten naapurikulttureissa tavattujen löytöjen ja ilmiöitten nojalla.

Kuten jo oli puhe, on Vähässä Aasiassa ollut iki-

vanhana uskontomuotona luonto-äidin, »Kybelen», »eläinten valtiattaren», πότνια θηρῶν, palvelu, joka sieltä on levinnyt m. m. Mustanmeren pohjoisrannalle-kin. Tuo luonnonjumalatar on ollut tavallaan Artemiin esiäiti, eläinkunnan haltia, jonka lukuisia tunnus-eläimiä ovat esim. leijona, petolintu, käärme, kala, joiden parissa jumalatarta, usein heraldisesti, kuvataan. Meitä ei tässä yhteydessä intresseraa kysymys siitä, ovatko nuo eläimet alkuaan olleet totemeja, paikallis-jumalia, jotka »Luonto-äidin» palvelu on kukistanut ja jotka se on tehnyt atributeikseen (M. Hoernesin mielipide), vai ovatko ne luonnon eri osien symboleja. Riittää kun tiedämme, että eläinkuvaukset muodostavat oleellisen osan vississä vähäaasialaisessa kulttu-rissa ja että ne siinä ovat olleet symboleja. Samat eläimet esiintyvät sitten m. m. Pontoon pohjoispuoli-sissa kulttureissa, mutta ilmeisestikään eivät enää kertovina, sisällöllisinä, vaan puhtaina ornamentteina, joita aikaa myöten yhä enemmän tyylitellään. Ja se m. m. todistaa, että tämä tyyli edustaa vierasta aja-tuspiiriä Pontoon pohjoispuolella, ja että puheen ollen sen alkuasteesta Mustanmeren pohjoispuolella on otet-tava lukuun eteläisen importin mahdollisuus.

Ylläolevat huomautukset ovat olleet tarpeen en-nenkuin ryhdymme varsinaiseen aineeseen, tarkasta-maan muinaisitämaista taidetta ja sen vaikutteita Pontoon pohjois- ja itäpuolisissa esihistoriallisissa kult-tureissa.

I.

Mustanmeren pohjoispuolella olevilla aroilla liik-kui jo hyvin aikaisin aarilaisia kansoja. Emme vielä tiedä ovatko he olleet arojen alkuasukkaita, mutta

Kuva 56. Maikopin kurganin haudan pohjapiirros. Kolme osastoa, ylimmässä kuningas, alimmissa palvelijat. Haudan pohja on kivetty kuin kaupungin katu.

muinaisjäännöksistä päätäen on aroilla vallinnut indoeuroppalaisten kansojen kultturi ainakin v. 2000 vaiheilla e. Kr. Kyseessä oleva sivistysmuoto on tällöin ollut läheisessä kosketuksessa m. m. nyk. Keski-Venäjän ja nyk. Saksan silloisten kultturien kanssa, ja ainakin osaksi ovat vaikuttimet kulkeneet pohjoisesta etelään ja kaakkoon, kuten siv. 121 tarkemmin oli puhe. Onpa ajateltu että juuri noihin aikoihin osa indoeuroppalaisia on vaeltanut pohjoisesta eteläänpäin, ja että sen vaelluksen päätepisteitä merkitsivät eräät Kaukasian, Armenian, Persian ja Indian nykyiset indoeuroppalaiset kansat. Joka tapauksessa nämä aarilaiset heimot joutuivat jo tällöin Mustanmeren rannoilla tekemisiin vanhemman, korkealle kohonneen, orienttalisen sivistysmuodon kanssa. Orienttalinen vaikutus tuntuu voimakkaimpana varsinaisten arojen etelälaidassa ja ulkopuolella, Kubanissa, Kaukasiassa ja sen rajoilla. Kaukasus-vuorten pohjoispuolella olevasta vaskikautisesta sivistyksestä v. 2000 vaiheilla e. Kr. on suomeksikin äskettäin tehty lyhyesti selkoa.[1] Muistutettakoon vaan että sieltä Kubanin alueelta tunnetaan kymmenkunta hyvin suurta hautakumpua, joiden korkeus on 9—10 m ja jotka ovat luodut ulkonaisesti jonkun verran vaihtelevien ruumishautojen päälle. Noitten hautojen kalustona on kivisiä ja vaskisia aseita ja työkapineita, savisia maljoja, joissa vainajille on pantu mukaan eväitä tulevata elämätä varten. Eräissä haudoissa on lisäksi huomattavia koristeita ja kalleuksia. Niistä tärkein on suuri Maikopin kumpu eli kurgani. Se

[1] Muinaistutkimuksen työmaalta, siv. 43 seur. Helsinki 1918.

Kuva 57. Hopeamalja Maikopin kurganista

hauta on epäilyksittä kuninkaallinen. Kuningas on haudattu haudan yhteen osastoon; kahteen muuhun oli pantu hänen mukaansa palvelija seuraamaan häntä hautaan (kuv. 56). Kuninkaan yli oli pantu valtaistuin katos, jonka kannattimina oli 4 tankoa, puoleksi kultaa, puoleksi hopeata, ja jonka kangasosan etuotsikossa oli ollut yhteensä n. 60 kultaista pyörylää, leijonan ja härän kuvaa. Hautaan oli lisäksi pantu kaksi hopeamaljaa, joiden koristeina oli niitä merkillisimpiä kuvioita. Nähtävästi ne ovat toistaiseksi vanhimmat n. s. heettiläisen taiteen todisteet.

Maljoista on toinen kuvattu tässä vieressä. (kuv. 57). Molemmat ovat 10—12 cm korkuisia, tehdyt hopean

ja kullan seoksesta. Kaulalla näkyy astioissa olleen korvat, mitkä kumminkin ovat katkenneet (ks. kuv. 58).

Toisessa maljassa on kuvattu kaulalla jono korkeita vuorenhuippuja, joiden joukossa kaksi erityisesti silmäänpistävää. Vuorten edessä on puita ja takajaloillaan oleva karhu. Vuorilta juoksee kahteen eri suuntaan kulkevat joet, joiden vesi on kuvattu yhdensuuntaisin murtoviivoin. Joet laskevat mereen joka muodostaa maljan ulkopohjan. Veden varrella näkyy härkiä ja lintuja. (Kuv. 58).

Toinen malja on yksinkertaisempi. Pohjana on siinä ruusettikuvio, itse maljalla on härkiä ja muita eläimiä, ja kaula on muuten koristamaton paitsi että sen ja maljan rajalla on koristeviiva, mikä työtavasta päättäen kuvaa jokea kuten edellisen maljankin kuva.

Nyt on ilmeistä, että nämä maljat ovat tehdyt määrätyssä tarkotuksessa määrätylle henkilölle eivätkä siis ole personatonta tehdastyötä. Niiden kuvillakin on vissi tarkotus, ja itse asiassapa niissä ei ole mitään mikä niihin olisi pantu sattumalta, aiheettomasti. Kuvissa ei ole mitään dekorativista vaan kaikella on suoranainen kertova leima. Kuviot ainakin kuvatussa maljassa muodostavat yhteisen ilmeisen kokonaisuuden. Mutta varmastikaan tämä kuvitus sommittelunakaan ei ole vain laatukuva, idylli. Kuvattunahan on luonnon eri elementit — maa, vesi, metsä, taivas — ja ne selvin erikoispiirtein, ei kaavamaisesti. Nähtävästi on kuvattu luontoa määrätyllä alueella, eikä erehtyne tehdessä sen johtopäätöksen, että tämä alue on ollut maljan omistaja-kuninkaan oma valtakunta. Kuvattu vuoriketju on sangen individualinen, ja luultavasti on aivan oikein nähty sen

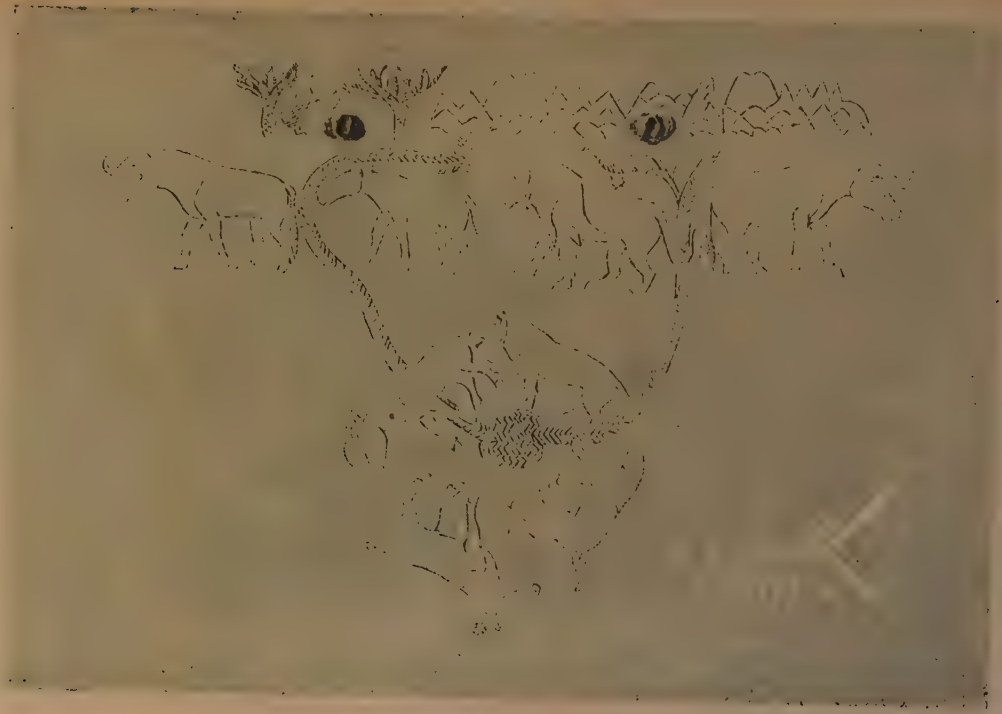

Kuva 58. Maljan kuva 57. korstukset.

parissa erikoisessa vuorenhuipussa määrättyjä vuoria Kaukasoon vuoriketjussa, Elbrus ja Kazbek (kuv. 59). Kuvatut joet lienevät Kuban ja Terek. Itse asiassa laskee Terek Kaspian ja Kuban Mustaanmereen, mutta kuvaaja lienee otaksunut että nuo meret etäämpänä yhtyvät yhdeksi mereksi. Kuningas hallitsi siis valtakuntaansa Kaukasiassa.

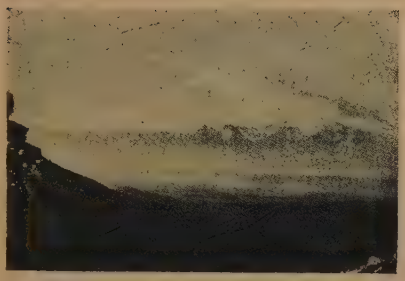

Kuva 59. Elbrus-vuori Kaukasiassa.

Mutta tämä kuvitus ei liene sittekään pelkkä kartta. Venäläinen mainehikas muinaistutkija B. Farmakovski, jolle tulee ansio näitten maljakuvien stilistisestä selvittelystä ja jonka esitystä tässä kirjoituksessa suureksi osaksi seuraan, on huomauttanut niitten primitivisestä yksinkertaisuudesta ja selvyydestä, mikä on tyypillistä varhaisella luonnonasteella olevalle kansalle. Mutta primitivisellä asteella on myyteillä, eräänlaisella uskonnolla, tavattoman suuri asema. Nytpä on kuvattujen eläinten joukossa useita, joilla myöhemmässä etuaasialaisessa kulttuurissa on tunnettu ja tunnustettu symbolinen merkitys: m. m. leijona ja härkä. Sama symbolinen luonne on myöhemmässä itämaisessa taiteessa vedellä, virroilla, vallankin kuvattuna näitten eläinaiheitten yhteydessä. Assyrialaisten standarien symbolikka on, kuten Farmakovski huomauttaa, aivan sama: kaksi härkää kahden tai neljän joen — elämän veden — varrella (kuv. 60). Mainituissa standareissa on niitten yläpuolella

Assur-jumalan kuva. Meidän maljamme symbolikka on tässä suhteessa primitivisempaa. Itse jumalaa ei vielä ole kuvassa personifioitu vaan esitetään hänen eläinsymbolinsa. Ja kun hän on ollut maan ja maailman valtias, symbolisoivat häntä luonnon kaikkien elementtien eläimet yhdessä, kuin paratiisissa, jossa ne kaikki ovat yht'aikaa. Taiteilija on kuvannut samaa kuin oli kuvattuna kuuluisassa Akhilleen kilvessä: (*ἐνμὲν γαῖαν, ἐτ δ' οὐρανόν, ἐν δὲ θαλασσαν*).

Yhtäläisyys Assyrian standarein kanssa on mielestäni aivan sattuva. Maikopin malja edustanee siis ikivanhaa etu-aasialaista, omaperäistä kultturia, jonka tekijä on tuntenut seudun uskonnon ja sen luonteen, ja joka siis on ollut kotoisin täältä, Orientista, ei muualta.

Analogioja emme kuitenkaan saa ensi sijassa Assyriasta, jonka kultturi on nuorempaa ja osittain polveutuu niistä ikivanhoista elementeistä, joita Maikopin maljakin edustaa. Lähimpiä vertauskohtia maljan tyylille tarjoavat vähä-aasialaiset heettiläiset taidetuotteet, jota tietä yhteys, kuten tunnettu, on avattu Egyptiin. Arkeologisiin detaljeihin ei tässä voi kajota, mutta Farmakovski esittää lukuisia vertauskohtia sekä koko sommitteluun että yksityispiirteisiin nähden. Joen veden kuvaaminen esim. peräkkäisin kulmaviivoin on vieras assyrialais-babylonialaiselle taiteelle, mutta ominaista muinais-egyptiläiselle ja heettiläiselle.

Mitä tulee puheenalaisen kultturin ikään, tulee Farmakovski tyylitutkimusten nojalla tulokseen, johon arkeologisen ainehiston tutkija jo niitä ilman oli tullut, v. 2000—1500 vaiheille e. Kr. Kahteen eri

seikkaan nojautuva yhteinen dateraus on sangen tärkeä todistus siitä että aikamääräys on oikea.

Maikopin löytö on yhteydessä myöskin muinaiseen Kreikkaan, tai ehkäpä sanoisimme että muinainen, mykeninen Kreikka on ollut kosketuksissa vähä-aasialaisiin kulttureihin. Mykeneen akropoliin 4. ja 5. kaivoshaudat, joiden ihmeellisen kultarikas sisältö on v. 1700—1650 vaiheilta e. Kr., tarjoavat löytökalustossaan vertailukohtia: obsidianinuolia, koukkupiikkisiä kahvelin tapaisia pronssiesineitä[1] ja valtikoita, joiden päät aivan yksityiskohdissa muistuttavat Maikopin baldakinikatoksen kannatustankoja. Maikopin kalusto on kuitenkin jonkun verran vanhempi, vaikka mainitut detaljit todistavat, että ikäero ei ole kovin suuri. Ylempänä esitimme otaksuvani dateraukseksi n. v. 2000 e. Kr.

Kuva 60. Assyrialainen standari Sargonin ajalta: härän kuvat, kaksi virtaa, ylinnä Assur-jumala.

Tältä ajalta ovat siis vanhimmat orienttalisen taiteen luomat Mustanmeren itärannalta.

Maikopin hopeamaljat ovat olleet kuninkaallisia regalioita. Samallainen symbolinen merkitys oli samanmuotoisilla maljoilla Etu-Aasiassa ja myöhem-

[1] Schliemann, Mycenae, s. 235.

min sen vaikutuksesta Skyytiassa. Maikopin kurgani on epäilemättä kuningashauta, kuten sen maljojen lisäksi todistavat haudasta löydetty tiara ja kuninkaallinen baldakini. Ne ovat kaikki orienttalisia, ja orienttalisen symbolikan tuotteita. Mutta ainakin maljat on tehty tilauksesta, ja se että niissä on individualinen kaukasialainen leima, jota muualla Orientin vanhoissakaan taidetuotteissa koskaan ei tavata, on jotain poikkeuksellista. Maljaa tehtäissä on siis otettu huomioon jotain vieraita toivomuksia, jotka eivät ole traditsioniyhteydessä orienttiin, ja se seikka mielestäni sopii hyvin yhteen tuon otaksumani kanssa, että jokin orienttalinen tulokas, pohjoinen kansa on täällä perustanut valtakunnan ja puoleksi orienttalistunut, nimenomaan siinä mikä koskee valtaa ja vallan symboleja, kuten luonnollista onkin. Ja niin syntyvät kuninkaan regaliat, joissa on puhdas orienttalinen luonne. Onko kyseessä esi-persialainen kulttuuri?

II.

Siirrymme nyt hiukan myöhempään aikaan ja valitsemme lähtökohdaksi erään kuvioilla rikkaasti koristetun pronssivyön v. 1000 vaiheilta e. Kr., joka on löydetty Mustanmeren pohjoispuolelta Kiovan läänistä, mutta joka on varmasti takakaukasialaista työtä.

Kyseessä olevia metallivöitä tavataan runsaasti Taka-Kaukasian ja Armenian rikkaasti koristetuissa ruumishaudoissa rautakauden aivan alulta. Rauta on niissä vielä harvinaista ja esiintyy vain koristuksina, usein nimenomaan pronssiin upotettuna inkrustat-

Kuva 61. Puolikas pronssivyöstä n. v. 1000 e. Kr. Armeniasta.

Kuva 62. Heettiläinen veistos Sendshirli.

sionina, joten pronssi on vielä vallitsevana metallina. Metallivöitä tavataan yksinomaan miesten haudoissa. Ne ovat graveraamalla koristetut vaihtelevin ja monipuolisin eläinaihein, milloin suorina, taiteellisina friiseinä, (kuv. 61) milloin peittäen ilman nähtävää järjestystä sikin sokin viskeltyinä koko metallialan (kuv. 63).

Ornamenteissa vallitsevat eläinaiheet, vaikka geometrisiakin tavataan. Hoernes, joka ohimennen teoksessaan Euroopan esihistoriallisesta taiteesta mainitsee näistä vöistäkin, käsittää niitten tyyliä ja sommittelua sellaisen kansan taideluomaksi, joka on metsästäjäasteella. Eläimet, osaksi fantastisia kylläkin, ovat metsän riistaa; ihmiskuvia, miestä yhtä vähän kuin naistakaan harvoin tavataan ja etupäässä vain metsästäjänä. Kansa on vielä »vanhan metsästysasteen theriotropismin lumoissa, mutta se on ollut liian voimakkaan vieraan vaikutuksen alaisena suosiakseen enää puhdasta naturalismia». Se vieras vaikutus, joka tässä on kyseessä, vieläpä aivan ilmeisesti, on kreetalais-mykenisen taiteen loppuaste, heettiläisyys, jonka jäljet ovat täysin varmat. Toiset, Farmakovski esimerkiksi, ovatkin sitä mieltä, että koko puheen alainen takakaukasialainen kultturi, sen sisältökin eikä vain muoto, on heettiläistä.

Eläimistä on kuvattu sekä fantasiaeläimiä, m. m.

kaksipäisiä, t. s. pää takaruumissakin, että lajiltaan määriteltäviä: hirviä, vuorivuohia, härkiä, sarvettomia nelijalkaisia, griippejä, lintuja, käärmeitä, joiden ääriviivat usein ovat kaksinnetut ja ruumiin pinta poikkikuvioilla koristettu. Griipin hännät päättyvät ylöspäin usein nuolenterämäisesti ja eläinten jalat loppuvat griipin päihin (kuv. 62).

Eläinten ohessa on usein kuvioita, joilla on symbolinen merkitys, ja kun Farmakovski on niille samoin kuin eläinten kuville voinut osoittaa useita vastineita heettiläisistä sylintereistä, on mielestäni todennäköinen hänen otaksumansa, että Taka-Kaukasian vöitten kuvauksillakin on kertova ja symbolinen luonne. Ne edustaisivat taistelua elämän ja kuoleman voimien välillä, kuten näkyy m. m. samantapaisista kuvaryhmistä eräässä kyprolaisessa sarkofagissa.

Kuva 63. Pronssivyö Armenia Myöhempi tyyli.

Kuvat 64—65. Armenialaisen pronssivyön koriste ja kuva heettiläisestä sylinteristä.

Yhtäläisyys heettiläisten muistomerkkien kanssa ei rajoitu vain yhtäläiseen kompositsioniin vaan myös yksityiskohtiin, häränpään asentoihin, jalan käsittelyyn y. m. (kuvat 64—65). Niiden avulla voidaan osa vöistä määrätä ajallisesti; vöissä esiintyvä tyyli ei kuitenkaan ole yhtenäinen vaan edellyttää ainakin parin sadan vuoden kuluessa jatkunutta käyttöaikaa. Lähimmät analogiat saamme Vähän Aasian Boghas-Keuin ja Sendshirlin löydöistä, jotka ovat 10. vuosisadalta e. Kr. Tuossa taiteessa on silloin varsin selvä myöhäismykeninen sävy, eikä sen vuoksi kummastuta että yhtymäkohtia on myös moneen myöhäismykenisen taiteen hedelmöittämään kultturiin, etruskilaiseen, Kreikan arkaistiseen ja kyprolaiseen. Vertauskohtia ei sen sijaan löydä assyrialais-babylonisesta maailmasta ja taiteesta, joten nämä metallivyöt eivät edusta seemiläistä kultturia. Ne ovat itäisin kiila tai haarautuma kultturista, jonka sydän on Vähässä Aasiassa ja Aigeian meren rannalla, ja ne ovat tärkeä todistus tuon kultturin luonteesta ja ekspansionista. Ja että tämän kultturin piiri ei ole ollut tuntematon myöskään Mustanmeren p o h j o i spuolella, sen to-

distavat Pohjoisen Kaukasian, Kobanin kalmiston löydöt, sekä aluksi mainittu »takakaukasialainen», epäilemättä importerattu pronssivyö Kiovan luota, vieläpä ymmärtääkseni muutamat suuret aarrelöydöt Mihalkojesta Galitsiassa asti. Viimemainitut voivat olla kulkeutuneet Vähästä Aasiasta salmien yli ja Mustanmeren länsipuolitsekin.

Viine mainittua tietä, meritse lounaasta käsin tai maitse salmien kautta Aigeian meren rannoilta saapuivatkin seuraavina vuosisatoina vähäaasialaiset, orienttaliset, vaikutukset Mustanmeren pohjoispuolelle, kuten kohta tulemme huomaamaan. Vanha taidesuunta on näet jatkanut elämätään Vähän Aasian länsipäässä, jossa joonialaiset sen omaksuivat, ja heidän mukanaan tunkeutuivat sen elementit lopullisesti Etelä-Venäjän aroille.

Idempänä sen sijaan nämä elementit, sanokaamme: vähäaasialaisuus, menettävät maata seemiläisille. V. 700 vaiheilla e. Kr. oli Van-järven rannalla Armeniassa moskilainen, khaldilainen kuningaskunta, jonka kultturi on ollut mitä ilmeisimmässä riippuvaisuudessa muinais-assyrialaisesta sivistyksestä. Mutta sitä aijemmin v. 1500—1000 e. Kr. asui täällä, n. Ur-Artun alueella, heettiläisiä heimoja. Heidän muistojaan ovat Elisabetpolin läänissä Kalakentin ja Kedabekin kalmistot pronssivöineen. Jos Maikopin kurganin kalusto eräät piirteet edustavat Vähä-Aasian kultturin vanhinta tunnettua ekspansionia Kaukasiaan ja Mustanmeren pohjoispuolelle, edustavat puheena olevat vyöt samallaista, vaikka n. puolivuosituhatta myöhempää »orienttalista» virtausta, joka sekin tunkeutui Mustanmeren itäpohjaan ja pohjoispuolelle.

III.

Pysyäksemme vain niissä arkaistisissa motiveissa, jotka tavalla tai toisella ovat tekemisissä urali-altailaisen arkeologisen ainehiston kanssa syrjäytämme Skyytian vanhimmat kreikkalaiset, miletolaiset ja korinttilaiset vaasit, joita on löydetty Olbiasta Bugjoen suulta ja ylempää Dnieprin varrelta Kiovan ja Poltavan lääneistä, ja jotka seuraisivat ajassa äskenkuvattuja pronssivöitä, ja käsittelemme lopuksi n. k. skyytalaista eläintyyliä. Tämä eläintyyli, josta seuraavassa tulee usein puhe, käyttää, kuten tunnettua, hyväkseen osaksi naturalistisia aiheita — leijonanpäitä, vuorivuohia — joilla on symbolistinen merkitys, osaksi mielikuvituseläimiä — griippejä ja hirviä — joita vahvasti tyylitellään. Tyylille omintakeista on että eläinten ulkonevat osat, sarvet, sorkat, hännänpäät, muodostetaan eläintenpäiksi. Tavallista myös on, että eläinten ruumiille kuvataan hujan hajan viskeltyjä toisia pienempiä eläimiä tai niitten osia (kuv. 94), usein omituisesti kiemurtelevin ruumiin. Tyylille kuvaavaa on myös, että yhtä ja samaa aihetta monistetaan samassa esineessä alitusten tai peräkkäin, joten syntyy pystyjä tai pitkiä friisejä (kuv. 66). Yleensä ovat kaikki kuvat tehdyt teknillisesti sangen taitavasti. Kuten monet vieraat, puhtaasti kreikkalaiset ja kreikkalaistekoiset barbariset aiheet todistavat, on syytä edellyttää suoranaisesti skyytalaistenkin esineitten tekijöiksi ainakin osaksi helleenejä: kreikkalaiset käsityöläiset olisivat tällöin tehneet töitä varakasten »skyyttien» tilauksesta.

Skyytian vanhimmat kreikkalaiset siirtokunnat

Kuva 66. Kultaisen tikarin tupen solitus. Skyytia. N. v. 600 e. Kr.

ovat v. 600 vaiheilta e. Kr., ja ovat ne Vähän-Aasian joonilaisten perustamia, Mileton y. m. tytärkaupunkeja. Ne sijaitsivat tärkeitten kauppajokien suulla: Bugin suulla oleva Olbia oli tärkein. Muita kaupunkeja olivat Pantikapaia, Phanagoria, Eupatoria, Tanais. Niiden takaisilla aroilla asui »barbareja», skyytalaisia, joiden ainakin johtavana luokkana ovat olleet aarilaiset, indoskyytalaiset ainekset. Viimemainittujen sivistyselementit ovat läheistä sukua iranilaisille, persialaisille. Näitten kultturi vuorostaan on perinyt yhtä ja toista muinais-heettiläisestä, ja oli nähtävästi vielä siksi muuttumatonta, että koko alue Aigeian meren itärannasta Turkestaniin on muodostanut suurin piirtein katsoen yhteisen kultturiprovinssin. Kun sen kaksi äärimmäistä kärkeä — Turkestanista Mustanmeren pohjoispuolelle saapuneet skyytit ja Vähän

Aasian länsikärjestä samalle seudulle saapuneet joonilaiset – tapasivat toisensa »Skyytiassa», eivät ne siis vaikuttaneet ventovierailta kulttureilta, jos kohta erilaisuuksia oli paljon. Joonilaisten edustamalla kultturilla oli vastineensa, se voi tulla ymmärretyksi Skyytiassa, siinä oli puolia, jotka olivat ikäänkuin pitemmälle kehittynyttä varhaista skyyttalaisuutta. Niin oli vallankin sen eläintyyli. Kummassakin tapauksessa se nähtävästi alkuaan vastasi vissiä uskontomuotoa, mutta oli jo ornamentiksikin muuttumassa.

Ennenkuin siihen käymme käsiksi mainittakoon vielä pari sanaa selitykseksi sille vertojaan hakevalle monipuoliselle rikkaudelle, jota Skyytian muinaismuistot viimeisen esikristillisen vuosituhannen jälkipuoliskolta todistavat. Asia on sellainen, että Skyytia silloin oli maailman vilja-aittana. Lakkaamattomat sodat Sisiliassa ja Italiassa ja Aleksanteri Suuren ja hänen jälkeläistensä jatkuvat sodat Etu-Aasiassa tekivät näitten alueitten viljamaat autioiksi, samalla kun taistelevien sotajoukkojen viljatarpeet olivat tavalla tai toisella tyydytettävät. Juuri tällöin tuli Skyytia johtavaksi viljamaaksi. Viennin vastikkeeksi tulvi sinne tulvimalla kauppatavaraa, etenkin kreikkalaista, sillä kreikkalaiset olivat tuonnin ja viennin välittäjiä. Tämä loistoaika, jolta ajalta Skyytian suurimmat hautakummut ovat, lankeaa v. v. 350–250 välimaille e. Kr. Sen alkua oli se valmistava aika, v. 600—350 välillä e. Kr., jolloin kreikkalaiset asuttivat Skyytian rannikon.

Skyytian kuuluisa eläintyyli n. 500—200 e. Kr. ei siis ole elementiltään omintakeista ja erikoista. Sen alkumuodot tulivat joonilaisten siirtolaisten mukana

Vähästä Aasiasta, josta joonilainen taide ne oli lainannut. Sen tuotteet Skyytiassa olivat ainakin osaksi kreikkalaisten tekemiä, mutta siitä huolimatta kotiutui tyyli ja kehittyi edelleen aivan erikoisesti Skyytiassa.

Kuva 67. Baldakinin ? kannatustangon pää. Olbia, Skyytia. N. v 500 e. Kr.

On mahdollista että vanhimmilla »skyytalais-tyylisillä» esineillä kreikkalaisessa Olbian siirtolassa on v. 600—500 välillä e. Kr. vielä kulttiluonne. Kuv. 67—joku valtikan tai baldakinin tangon pää? — puhuu siihen suuntaan. Siinä oleva silmänkuva on epäilemättä maagillinen tunnus, pahaa silmää vastustava ja pahalta katseelta puolustava. Samassa kuviossa on tyypillisiä »skyytalaisia» eläimiä: itse esine on griipinnokkana ja pään selkämystä pitkin on asetettu 3 samallaista nokkaa päällekkäin. »Silmän» ympärillä keskellä on samallainen kuvio, ja sen alapuolella on aiheettomasti asetettu hirvi tai vuorivuohi, jalat alla ristissä, pää taakäänteinen: myöhemmin tuttu ja yleinen aihe. Maagillisen silmäkuvion tähden olisi taipuva pitämään muitakin kuva-aiheita tässä maagillisina.

Kuva 68. Hihnan päätteheloja kullattua pronssia. Harkov ja Olbia, Skyytia. N. v. 500 e Kr.

Myöskin kuvitus ristinmuotoisissa hihnanpäätteheloissa, kuv. 68, antaa selvän käsityksen skyytalaisesta eläintyylistä. Kuv. 68 b on ristin ulkonevat päät tehty griipin nokiksi. Keskellä on nelijalkainen, ympyrän kehään sulettu eläin, ja ristin jalassa on 4 vuorivuohen päätä. — Kuv. 68 a on kussakin pyörylässä eläin ja toinen täyte-eläin, ristinjalassa taas on 4 profilissa nähtyä päällekkäistä nelijalkaista. Kaikkiin näihin aiheisiin tulemme tutustumaan urali-altailaisissa kalustoissa (vrt. siv. 176), mutta niillä on vastineensa myös joonilaisessa taiteessa, ja sellaisen pyöryläksi väännetyn nelijalkaisen, joka näkyy kuv. 68, tunnemme m. m. Olbiasta haudasta n. v. 500 e. Kr., löydettynä kreikkalaisen alabasterimaljan kanssa. Lienee tehty Mileton koloniassa, Naukratiissa.

Skyytian eläinaiheet esiintyvät myös yksitellen.

Kuva 69—70. Pronssinen nappi ja sellaisen valinmuotti. Skyytia. N. v. 500 e. Kr.

Kuvassa 69 on kuvattu nappi esittävä avokitaista leijonanpäätä. Esine on Olbiasta. Sama motivi esiintyy joonilaisissa rahoissa, mutta esine on tehty Skyytiassa, josta tunnetaan myös sellaisen valinmuotti (kuv. 70). Yksi sellainen on löydetty haudasta kreikkalaisen maljan kanssa v. 450 e. Kr. Löytö on tärkeä, koska sama muoto on tunnettu myös Itä-Venäjän ananjino-kultturissa, joka aikamäärittely näin saa lisätukea. Huomautan vielä hampaitten käsittelystä: etuhampaat pitkät, limittäiset, taaemmat lyhyet, pyöreät. Itä-Venäjän n. s. lohikäärmeenpäissä (stilisoituja leijonanpäitä?) sama motiivi toistuu.

Skyytalainen eläintyyli ei esiinny kuitenkaan pelkästään »barbarisissa» esineissä. Kun se kerran oli lähtöisin kreikkalaisten omista siirtokunnista ja kun sitä luotiin heidän omissa työpajoissaan, ei oudoksuta, että sitä tapaa puhtaasti kreikkalaisen taideteollisuuden tuotteissa Etelä-Venäjällä. Niinpä on Skyytian metallipeileissä kahvankantana milloin joonilainen voluutti, milloin aivan sellainen profiilissa nähty nelijalkainen kuin kuvassa 68 a ylh. Koko peilien yleistyyli on kreikkalainen, mutta merkillistä on huomata, miten niiden detaljit menevät skyytalaiseen taiteeseen

ja toistuvat vielä kaukaisissakin periferioissa, m. m. Minusinskin veitsien ja tikarien kahvoissa, jotka jäljittelevät kreikkalaisten käsipeilien kahvoja. Ja niissähän vuorostaan on yksityiskohtia muinaisitämaisen taiteen ilmauksista! Omituinen kiertokulku, kulturihistoriallinen ilmiö, joka antaa paljon ajattelemisen aihetta.

Tarkotuksenamme on ollut esittää muinaisorienttalisen kultturin jälkiä Mustanmeren pohjois- ja itäpuolella. Vaikka yksityiset sellaiset taide-esinelöydöt eivät ole kovin lukuisia, on orienttalisen kultturin luonne puheena olevilla alueilla tavattoman voimakas. Tuntuu siltä, että vaikutukset ovat lähteneet varsinaisesti Vähästä Aasiasta, aluksi Kaukasian liepeitse, sitten ja voimakkaimmin Vähän Aasian länsirannikon joonilaisten siirtokuntien kautta. Joonilaisten vanhimmalla kultturilla Etelä-Venäjällä Olbiassa ja Berezanissa Bugin ja Dnieprin suulla on vielä puhtaasti orienttalinen luonne. Vasta v. 500 vaiheilla alkaa se itsenäistyä, kreikkalaistua, ja tuhansissa luetaan Etelä-Venäjältä löydetyt myöhemmät ihanat kreikkalaiset taideteokset: vaasit, kultasepäntyöt, aseet, sarkofagit. Mutta niitten kuvaaminen ei kuulu enää tämän kirjoituksen tehtäviin. Se vain lopuksi sanottakoon, että klassillisuuden kukoistuskautenakaan ei Orientti tykkänään väisty Etelä-Venäjän ihmeellisiltä rikkailta aroilta Pontos Euxeinoksen pohjoispuolelta. Päinvastoin. Kun Pontoon rannat roomalaisaikana alkavat itsenäistyä, voimistuu siellä uudelleen vanha iraaninen ja orienttalinen kultturi.

(Bibliografiaa: B. V. Farmakovski, Археческій періодъ въ Россіи. Матеріалы по археологіи Росхіи 34. Pietari 1914. — M. I. Rostovtsev, Представленіе о монархической власти въ Скиѳіи и на Боспорѣ. Извѣстія археол. коммиссіи 49. Pietari, 1913 y. m.)

Kuva 71. Ananjinon kalmisto 1860-luvulla vanhan taulun mukaan.

N. K. ANANJINOLAINEN KULTTURI.

I.

Kun J. R. Aspelin 1870-luvulla suurissa teoksissaan oli ryhtynyt selvittelemään arkeologian avulla suomensuvun vanhempaa esihistoriaa, kiintyi hänen huomionsa etupäässä Itä-Venäjän muinaismuistoihin. Sieltä tunnettiin näet aikaisempia viljelykerroksia kuin muualta Keski- ja Pohjois-Venäjältä. Kun rautakauden muistot muualla käsittivät vain n. k. viikinkikauden, ulottuivat ne »Permassa» ainakin kansainvaelluksen aikaan, tunnettiinpa aliselta Kamalta Ananjinon kalmistosta metallikausien muistoja jo ensimäisen esikristillisen vuosituhannen keskivaiheilta asti. »Perma» muodostui niin ollen Aspelinille siksi keskukseksi, josta suomensuvun myöhempi hajaantuminen

heimoihin oli lähtöisin; »permalaisen» viljelyn vanhimman alkuasteen taas Aspelin näki alueen vanhimmassa rautakauden kultturissa, sellaisena kuin se tunnettiin Ananjinon kalmiston kalustossa. Aspelinin käsitys oli, että vanha »altailainen» pronssikausi Ananjinossa oli »uralilaistunut» ja että urali-altailainen pronssikausi tässä hävisi raudan käytön tieltä ja muodostui uudeksi suomalais-ugrilaiseksi rautakaudeksi. Skyytalaisen vertailuainehiston avulla Aspelin määritteli Ananjinon kalmiston käytön ja itäisen pronssikauden loppuajan n. v. 400 vaiheille e. Kr.

Aspelinin havainnot ovat osaksi oikeita, vaikka tiede nyt tulkitseekin ne toisin kuin 1870-luvulla. Suomen suvun alkukotia etsitään nyt lännempää, josta jo on keksitty vanhempia asutuskerroksia, ja Perma ei edusta mitään kultturin keskustaa vaan pikemminkin sen takamaata, periferiaa. Mutta Itä-Venäjän vanhimman rautakauden, Ananjino-kultturin tavaton historiallinen merkitys on yhä yksimielisesti tunnustettu, ja sen kosketukset Skyytiaan ovat epäilemättömät. Koko urali-altailaiselle arkeologialle tarjoaa Ananjino-kultturin selvittely uutta ja perusteellista valaistusta. Se on yhä edelleen — yhden esimerkin ottaakseni — melkein ainoa tie, joka avautuu Itä-Venäjän rikkaan pronssikauden ainehiston nuokkausta ja luokittelua varten. Ja m. m. Suomen esihistoria saa kronologisia ja sivistyksellisiä tukikohtia Ananjino-kultturin tutkimuksista, koska sen jälkiä tavataan Suomessa asti. Mutta keskeinen kysymys itse Ananjino-kultturissa on kysymys sen tyylistä ja ornamentikasta.

Ananjino-kultturi — Itä-Venäjän pronssikauden

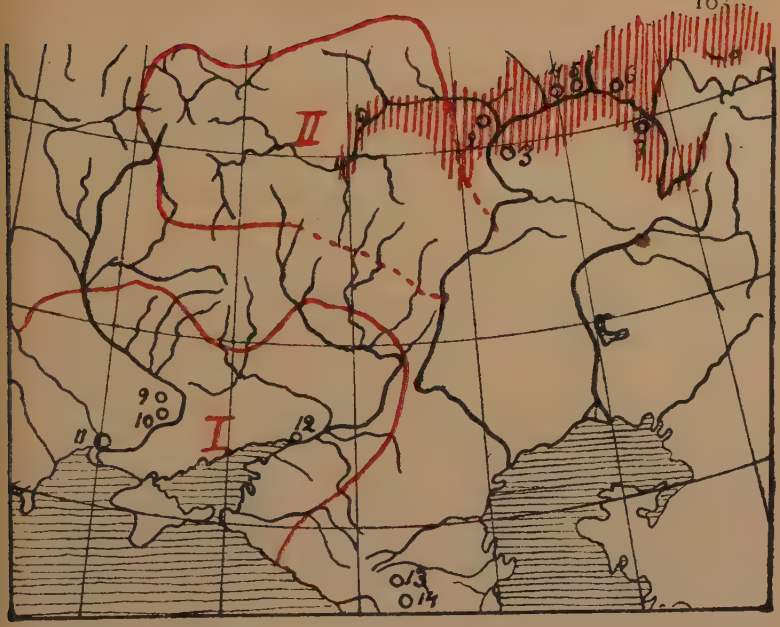

Kuva 72 (punainen). Ananjino- y. m. kultturien leveneminen n. v. 500 e. Kr. I Skyytia. II Keski-Venäjän gorodishtshe-alue. 1 Volosova. 2, 4—8 ananjinolaisia löytöpaikkoja (4 Ananjino, 5 Pianobor). 3 Bolgary, 9—12 Skyytian merkkipaikkoja (11 Olbia) 13, 14 Koban ja Armenian kalmistoja n. v. 1000—500 e. Kr.

loppu- ja rautakauden alkujakso — käsittää ajan n. v. 600—300 e. Kr. Nimi on saatu Ananjinon kalmistosta, joka sijaitsee smannimisen kylän lähellä Kamajoen pohjoisella rannalla, lähellä Jelabugan kaupunkia. Kalmisto tutkittiin suurimmaksi osaksi jo 1850 luvulla, mutta siellä on myöhemminkin kaivauksia toimitettu. Sen rikkaasta kalustosta on noin puolet eli n. 1,000 esinettä Suomen Kansallismuseossa, saadut vv. 1871, 1876, 1909 ja 1917.

Ananjino-kultturia ei tunneta enää yksistään Ananjinon kalmiston löytöjen nojalla. Sen lisäksi tunnetaan 7 muuta samanaikuista kalmistoa Itä-Venäjältä, enimmät alisen Kaman varrelta Vjatkan läänistä, mutta yksi lännempääkin ja kaksi idempää. Myöskin tunnetaan samalta alueelta lukuisia muinaislinnoja, »gorodistsheja», jotka ovat olleet asuinpaikkoja, kyliä, ja joiden monilukuiset mutta muotoköyhät muinaismuistot — etupäässä luusta — ainakin osaksi kuuluvat Ananjino-kultturiin (vrt. siv. 89 ss.) Ja myöskin on tätä alueelta tavattu koko joukko tilapäisiä yksityislöytöjäkin, joten ananjinolaisten muinaislöytöjen luku — luisia lukuunottamatta — jo nousee neljännelle tuhannelle. Vieressä olevasta kartasta käy tämän n. s. ananjinolaisen kultturin levenemisalue selväksi.

Muutamia Ananjino-kultturin yleispiirteitä tulee meidän mainita, ennenkuin siirrymme itse asiaamme. Ruumiit haudattiin enimmäkseen polttamatta kenttäkalmistoihin. Hautakalusto on aina sangen täydellinen — työ- ja sotakapineita, koristeita ja ruoka-astioita — vaikka jotenkin yksitoikkoinen. Aseissa ja työkapineissa käytettiin runsaasti vielä pronssia, eritoten kelteissä ja keihäissä. Rauta sen sijaan vallitsi veitsissä eikä ollut harvinaista keihäissäkään eikä tikareissa. Koristeet ovat pääasiassa solituksia hihnoista ja vöistä; myöskin riipushelyt ja rannerenkaat ovat yleisiä. Koristeet ovat tehdyt pronssista, rautaa ei tavata, kultaa vain kahdesti, hopeata vain sormuksissa ja kaularenkaissa. Hautakalustoon kuuluu vielä säännöllisesti saviastia tai saviastioita. Sekä miesten että naisten haudat ovat yhtä rikkaasti varustetut. —

Asujanten uskonnollisiin pitämyksiin viittaavat jotkut amuletit. Miekkoja ei ole, ei myöskään puolustusaseita, panssareita, kypäreitä, kilpiä. Myöskin ovat metalliset maljat — niin yleisiä kaikissa naapurikulttureissa - suurin piirtein katsoen täällä tuntemattomat.

Ananjino-kultturin ikä — 600—300 e. Kr. — on määrättävissä, kiitos olkoon sen kosketusten naapurikulttureihin, etenkin S k y y t i a a n, nimenomaan yhtäläisyyksien avulla Aleksandropolin kuningaskurganin kalmiston kanssa Dnieprin varrella. Puheena oleva mahtava kurgani on v. 250—300 vaiheilta e. Kr. Sen kalustossa on m. m. kultainen riipushely, aivan kuin kuv. 73: 11 Ananjinosta ja kultainen vyöhaka, kuin n:o 75: 11, sekä eräitä muita selviä yhtäläisyyksiä. Ananjino on tällöin ollut liikeyhteydessä Skyytiaan, jossa, kuten ylempänä selostettiin, kreikkalaisilla tuohon aikaan oli suuria siirtokuntia ja kauppakaupunkeja Mustanmeren pohjoisrannalla. Skyytalainen tyylihän kehittyi kreikkalaisen maailman vaikutuksen alaisena, ja ylempänä jo huomautettiin, mitenkä aiheita levisi Skyytiasta periferioihin; niitä tunnetaan melkoisesti Ananjinon muinaiskalustossakin. Tämän kirjoituksen tehtävänä on osoittaa tuon etelästä tulleen tyylin ilmauksia ananjinolaisessa maailmassa. Vissit sen muodot ovat Skyytiassa[1], Olbian kaupungissa, tavatut yhdessä kreikkalaisten kanssa, n. v. 550 e. Kr. Että ananjinolainen kalusto yleensäkään ei ulotu paljon tätä aikaa varhemmaksi, sen olen päättänyt sikäläisistä onsikelteistä, joiden muodot ja ornamentit osittaisesti ovat johdettavat skandinavisista mälarkelteistä (vrt. siv. 133). Viimemaini-

[1] Vrt. kuvia 68, 69, 70 ja 73: 1, 75: 4.

tut ovat eläneet v. 700 -600 vaiheille e. Kr. — Saman aikuisia ovat Ananjinossa vanhimmat rautaveitsi-, keihäs- ja -tikarimuodot, joille vastineita saa muinaisen Armenian vanhan rauta-ajan kalmistojen kalustoista.

II.

Ananjinolaisten esineitten ornamenteissa ja koko tyylissä huomaamme kahtalaisia piirteitä: karun ja yksinkertaisen ornamentikan ja toiselta puolen rikkaan ainehiston erilaisia luonnollisia tai tyyliteltyjä eläinaiheita. Kasviaiheet sen sijaan ovat tässä kulturissa täysin tuntemattomia.

Geometriset ornamentit (kuva 73) Ananjinon pronssiesineissä ovat joko syvennettyjä (kuv. 73: 1, 3) tai reliefissä esiintyviä (kuv. 73: 7, 8, 10), tai puhkonaisia (kuv. 73: 6, 11). Ne muodostavat viivoja, suoria ja murtoviivoja, kolmiokuvioita, joita on ryhmitetty hiukan vaihtelevalla tavalla tai pieniä kohokoristeita, nastoja eli kuhmuja. Harvinaisempia geometrisia kuvioita ovat spirali, tähdet ja pyörylät. — Näitten geometristen aiheitten lisäksi esiintyy vielä saviastioissa kuoppa- ja nyöripainanteita.

Teknillisesti: kyseessä olevien pronssien geometriset ornamentit ovat melkein kaikki tehdyt valamalla. Niiden negatiivit on niin ollen tehty jo itse muottiin (kuv. 73: 9) joko syvennyksinä tai kohokuvina. Kaiverrusteknikka, jolloin toisin sanoen ornamentit olisi kaiverrettu tai isketty itse esineeseen sen jälkeen kuin se oli muotista otettu, näkyy yhäti olleen täysin tuntematon. Sen sijaan on pronssin pakottaminen ollut tunnettu. P a k o t t a e n, s. o. alta vasaroiden teh-

Kuva 73. Geometrisia ornamentteja Ananjinon esineissä. 1—2 Hihnan pääte heloja. 3—5 Vyön heloja. 6 Tikarin huotra. 7 Pronssikeihäs. 8, 10 Kelttejä 9 Keltin muotin puolikas kivestä. 11 Kellomainen riipushely. 12—13 Saviastioita

dyt ornamentit tulivat kysymykseen vain ohuissa pronssilevyissä. Sellaisia ovat neliömäiset, pyöreät, pitkulaiset vyöhelat ja ohuet levyrannerenkaat (kuv. 73: 4, 5). Niissä kaikissa on ornamentteina usein suurempia ja pieniä kuhmuja, jotka aina ovat pakottamalla tehdyt. Kuhmut muodostavat sitten rivejä tai muita kokonaisia ryhmiä kuten kuvista näkyy.

Pääasiallisesti ovat geometriset ornamentit kuitenkin valamalla tehdyt. Syvennetyt ovat yleensä käytännössä *koru*-esineissä: kaularenkaissa, vyönheloissa, hihnanpäätteissä, riipuksissa. Ne ryhmitetään eri lailla, kolmiot esim. kahteen yhdensuuntaiseen riviin asemat vastakkain, viivat pitkin tai poikki esineen yhdensuuntaisesti j. n. e. Vain joskus on kuviot siten sijoitettu, että ne kaikki yhdessä muodostavat kokonaisuuden. Niin on laita esim. ristinnuotoisen hihnan päätehelyn Zuevskoesta (kuv. 73: 1). Siinä on esineen muotoa hyväksi käyttäen ryhmitetty pyörylät ja kuviot ehyeksi kompositsioniksi.

Ei ole mahdotonta, että nämä syventäen tehdyt ornamentit ovat olleet emaljilla täytettyjä, esim. kuv. 73: 1 ja 4. Emaljoiminen on tähän aikaan ollut tunnettu m. m. Skyytiassa ja Kaukasiassa, jonne esim. kuv. 73: 3:n muodotkin viittaavat, ja myöhemmin rautakaudella on emaljoiminen ollut Venäjän muinaiskalustossa sangen suosittua. Olen koettanut eräässä toisessa yhteydessä — Collection Tovostine siv. 11 B — osoittaa luultavaksi, että emaljoiminen oli tunnettu »altailaisessa» pronssikaudessakin.

Varsinaisemman leiman geometriset ornamentit antavat kuitenkin vain Ananjino-kultturin *työ*- ja

sota-aseille. Koruissa geometrinen ornamentikka haipuu eläinaiheiden tieltä, kun sen sijaan edellinen domineraa jykevissä pronsseissa. Pääasiallisesti on viimemainituissa käytännössä r e l i e f i-ornamentteja: suoria ja murtoviivoja sekä esiinpistäviä tappeja. Tarvitsee vain luoda silmäys tämän kultturin kelteihin ja pronssikeihäisiin, joista kuvia esitetään vieressä (kuv. 73: 7, 8, 10). Samat yksitoikkoiset aiheet uusiutuvat sadoissa kelteissä ja keihäissä. Erikoisesti tyypillinen on kelttien koristelu: rivi matalia reunan suuntaisia nuppeja, sen yllä yksi tai kaksi aaltomaista kohoviivaa terävässä reliefissä kuten kaikki muutkin viivat, sitten neljä riviä vaakasuoria yhdensuuntaisia viivoja, jotka keltin sivulappeilla yhtyvät ulkokulmassa yhteen, ja vihdoin pystyjä viivoja kaksi kolme, tavallisesti kaartuen ulos- ja alaspäin terän kulmiin. On tavattu savisia muotteja, joihin vastaavat syvennykset on tehty; muotit ovat kiveä, joten kyseessä on teollisuuden tuote, ei taideteos.

Mistä on tämä geometrinen korkeareliefi-ornamentikka kotoisin? Olen katsonut mahdolliseksi,[1] että kelttien puheenalainen ornamenttiaihe palautuisi (kuv. 54) skandinavisiin esikuviin, jotka Mälar-maakuntien kelttimuodoissa ovat olleet tuttuja Itä-Venäjälläkin, enkä ainakaan toistaiseksi näe olevan syytä luopua tästä otaksumasta. Mutta itse ornamenttit e k n i k k a, ornamenttien leikkaaminen muottiin, joten esineissä esiintyy korkeat ja terävät kohoviivat, ei ole skandinavinen. Aivan sama tapa on tunnettu Unkarin pronssiajan pronsseista, m. m. kelteistä,

[1] Vrt. ylempänä siv. 132.

joissa on samoja kuvioaiheitakin kuin eräissä Ananjinon kelteissä: reliefiviiva-kolmioita, joissa on sisällä yhdensuuntaisia, yhden vinokyljen mukaisia reliefiviivoja. Kenties tämä teknikka kuitenkin on alkuaan keskivenäläinen, se kun esiintyy siellä jo varhaisen pronssiajan suurissa kelteissä, m. m. Seiman löydössä.[1]

Olipa miten tahansa tämän ornamentikan alkuasteen, varmaa on, että se Ananjino-kultturissa edustaa paikallista elementtiä. Se on vallinnut jo Itä-Venäjän keskisessä pronssikaudessa ja on jatkunut siitä keskeymättä Ananjino-kultturiin. Tämä ornamentikka on niin ollen täällä kansallista, perittyä ja omamaista. Se ei kylläkään ole Ananjino-tyylille leimaa antavaa, kuten kohta saamme huomata, mutta sen havaitsee siinä pohjimmaisena ja alkuperäisenä, yksinkertaisena, köyhänä ja yksitoikkoisena. Rikkaitten vieraitten ornamenttiaiheitten vastapainona se pystyy todistamaan tämän kultturin itsenäisyyden ja erilaisuuden muitten naapurikultturien keskellä. Ja sen vuoksi on sillä muinaistutkijalle tavaton merkitys, vaikka sen taiteellinen arvo on pieni. Se on sittenkin oleellinen osa Ananjino-ajan tyylissä

III.

Mitä eläinaiheitten käyttämiseen Ananjino-kultturissa tulee, on muistettava, että niitä on sekä luontaisia että vahvasti tyyliteltyjä. Enin käytetty eläinaihe on aarnikotka eli griippi, griipin pää

[1] Finskt Museum 1915, s. 73 seur.

tai vain nokka (kuv. 75: 3, 5, 12, 13, 16). Muita eläimiä ovat kiemuraan väännetty nelijalkainen, jonkun verran tyylitelty hevonen ja karhu sekä avokitainen lohikäärmeen pää. Totta kyllä, että edellisten lisäksi tunnetaan vielä avokitainen leijonanpää (kuv. 75: 4), kukko, kauriinpää (nappina) ja tyylitelty hirvi (kuva 75: 2). Nämä kaikki ovat kuitenkin vierasta tuontitavaraa ja ovat ainakin alkuaan olleet a m u l e t t e j a. Niiden käsittely ei siis kuulu varsinaiseen tyylitutkimukseen.

Ananjinolaiset eläin o r n a m e n t i t ovat joko pinta-aiheisia tai plastillisia. Erikoisesti silmään pistäviä ovat viimemainitut. Niitä on kirveitten hamaroina (kuv. 75: 12), tikarin kahvoissa, vyöheloissa[1] (kuv. 75: 11, 14, 15), hakkuuaseitten varsiputkien sivulla (kuv. 74: 13) j. n. e. — Plastikassa kuvataan eläinten päitä: etenkin griippi ja avokitainen lohikäärmeen pää tavataan usein.

Molemmat viimeksimainitut aiheet esiintyvät yhdessä esim. noissa erinomaisen kauniissa n. s. Pinegatyypin korukirveissä (kuv. 75: 12). Viimemainittujen itävenäläistä alkuperää ei voi epäillä, koska niitä ei tunneta ulkopuolelta Itä- ja Koillis-Venäjän, josta niitä on löydetty 5 kappaletta. Griippi kuvataan niissä kaikissa käyränokkaiseksi, korvilla varustetuksi. Korvan muoto hiukan vaihtelee. Samanlaisia griipin päitä tapaa, vaikka harvemmin, myös skyytalaisissa esineissä sekä Euroopassa että Aasiassa. Sen sijaan

[1] Lienevät ehkä kuten toht. U. T. Sirelius on osoittanut, viinien tai selkälaukkujen viilekkeitten kiinnittimiä rinnalta. Vastaavia muotoja luusta tavataan vieläkin m. m. ostjakeilla.

Kuva 74. Eläin-ornamenttejä Ananjinon esineissä. 13 Tappara. 16. 17 Veitsenkahvoja. 18 Skyytalainen esine. 19 Alaosa luisesta veitsenkahvasta. 20 Vyöhela.

griipin ja avokitaisen lohikäärmeen pään esiintyminen yhdessä on Skyytiassa outo piirre. Puheena oleva lohikäärmeenpää ananjinolaisissa esineissä on aina avokitainen, hampaista etumaiset menevät limittäin ja ovat terävät, taaemmat hampaat ovat lyhyet ja pyöristetyt. Huulet muodostuvat ulospäin kierretyiksi spiraleiksi. Silmä on rengasmainen, korvan muoto vaihtelee. Tämä tyyppi esiintyy paitsi »pinegalaisissa» koruaseissa myös napeissa (kuv. 75: 14) ja vyöheloissa (kuv. 75: 15). Se on kenties sukua sellaisille puoliavoimille pitkäkorvaisille luisille eläinten päille, kuin on esim. Orenburgin läänistä löydetty.

Kuva 75. Eläin-ornamenttejä Ananjinon esineissä. 1—7 Amuletteja: kiemuraan väännetty peto, hirvi, grüpin nokka ja silmä, leijonan pää, griipin pää, avosiipinen lintukuvio. 8 Vyösolki. 9 Hela. 10 Rannerengas. 11, 15 Vyöhaka. 12 Korukirves. 14 Nappi.

Plastillinen griipin pää esiintyy myös, kuten ylempänä on huomautettu, m. m. veitsen ja tikarin kahvoissa. Edellisistä muistettakoon kauniit pronssikahvat (kuvat 74: 16—17), jotka päättyvät kaarevakaulaiseen griipin päähän. Tietääkseni viimemainitut

Kuva 76. Osa veitsenkahvaa, kuv. 74: 16, molemmat lappeet.

esineet ovat Itä-Venäjällä laatuaan ainoat, joissa on jälkiä griipin ruumiistakin: niissä on kuvattu tyylitellen siipi ja jalka. Jalasta kuvataan vain lonkka = pyöreä rengas, sääri = suora viiva, ja kynsi = spiralipyörylä. Että kyseessä on jalka, selviää verrattaissa tähän eräitä skyytalaisen taiteen tuotteita: eläinpäistä kultarannerengasta Oxus-aarteesta ja pronssista pantterin kuvaa Aleksandropolin kurganista. — Siiven tynkä tekee sangen arkaistisen vaikutuksen, vaikka en tunne joonilaisesta taiteesta suoranaisia analogioja.

Kun aikomuksena nyt on tarkastaa vain Ananjino-tyylin leimaa antavat ornamenttituotteet, sitä, mikä muodostaa sen n. k. eläintyylin, emme kajoa muihin plastillisiin eläinkuvauksiin. Yksi omituisuus niihin nähden on kuitenkin vielä mainittava: eläinpäät asetetaan usein heraldisesti, etenkin päät kahvoissa ja väistimissä, kaksi eläintä tai eläimenpäätä vastakkain, d o s à d o s tai e n f a c e (kuv. 75: 9, 10). Tämä piirre on tietysti orientalinen, tuttu sekä Skyytiasta että Minusinskin pronsseista, mutta se on Ananjino-kultturiinkin niin kotiutunut, että se muodostaa yhden sen tyypillisistä ilmauksista. Luuesineistä en kuitenkaan sitä tunne Ananjino-alueelta.

Ne eläinkuvat, jotka esiintyvät plastillisina Ananjino-kultturissa, ovat aiheeltaan vieraita, eteläisiä, eivätkä mitenkään johdu paikallisesta kultturista. Että ne niin nopeasti ja täydellisesti tänne kotiutuivat, ei kuitenkaan ole merkillistä, kun ne voivat nojautua paikalliseen plastilliseen traditsioniin. Pohjois- ja Keski-Venäjän muinaiskalustossa ovat eläimenpäihin päättyvät kirveet, veitset ja tikarit olleet yleisiä kivikaudesta alkaen (vrt. siv. 111). Kuten eräät, olkootpa kehnonlaiset, Ananjinon kultturin luuesineet todistavat, esiintyy vielä Ananjino-aikanakin plastikkaa, jolla on pettämätön kansallinen väritys. Onko kyseessä maantieteellinen pohja vai keskeymätön kansallinen yhteys, jää vielä ratkaisematta. Tässä yhteydessä ratkaisu merkitsee vähemmän. Tärkeintä on, että oli kotoinen perimätapa, joka helpotti skyytalaisen tyylin valtaanpääsyä, ja plastikkaan nähden heti aluksi voi kansallistuttaa itse ilmiön, vaikka eläinaiheet ovat vieraita.

Myöskin Ananjino-kultturin p i n n a l l i s i s s a eläinaiheissa vallitsee skyytalainen griippi — tai skyytalaista periaattetta »pars pro toto» muistaen: griipinpää, nokka ja silmä. Sen sijaan on skyytalaisten kalan, käärmeaiheen ja hevosen ainakin toistaiseksi täydellinen puuttuminen oudoksuttava. Griipinpäitä on pintakoristeena m. m. kivisissä pyörylöissä, jotka ehkä ovat kuuluneet kaulakoristeeseen (kuv. 77). Samoissa pyörylöissä esiintyy pinta-aiheena m. m. sellainen pyöreäksi väännetty eläinkuvio kuin kuv. 75: 1, josta kohta enemmän. Tavallisin pinta-ornamentalinen eläinaihe on kuitenkin profilissa nähty nelijalkainen, pää alaspäin taivutettuna. Kuv. 74: 20 eläin on melkein

veikeä, käsiteltynä lyhennetyssä perspektivissä, niin että lonkista on vain toinen spiralilla merkitty. Alkuaiheena on epäilemättä sellainen skyytalainen eläin kuin kuv. 74: 18, löydetty Skyytiasta, jossa lonkka on reliefissä, lihasmainen, kuten luonnollista on. Tämä eläinaihe, myöhemmin ilmeisesti karhu, tuli Itä-Venäjällä ylen suosituksi. Se esiintyy jo Ananjino-aikana luugravyyrina (kuv. 74: 19) ja myöhemmin irrallisina erikoisen kauniina plaketteina (Vrt. Aspelin, Atlas kuv. 551—554).

Kuv. 74: 19 on alaosa luisesta veitsenkahvasta, joka päättyy eläimen päähän. Sen kuvattu eläin on sivukuvio. Itäisenä mutta omintakeisesti käsiteltynä alkuaiheena voinee ehkä pitää skyytalaisia veitsenkahvoja — es. Kul-Obasta —, joissa on sivuilla kultalevypäällys, koristeina eläinkuvioita. Jos tässä on sukulaisuutta, on kuitenkin aines, teknikka ja eläimen valinta kokonaan uusi ja itsenäinen.

Ananjinolaisten esineitten joukossa, joissa on p i n n a l l i s i a eläinkuvioita, ei liene suoranaisia importtiesineitä. Vieraita tuontiesineitä ovat, kuten mainittu, varmuudella vain vissit amuletit. Sellainen lienee myös kiemuraan väännetty eläin, kuv. 75: 1, koska aivan samantapaisia eläinkuvioita tunnetaan avaralti ulkopuolelta Ananjinon kulttuuripiirin, m. m. Skyytian (ks. siv. 158), Kubanin, Turkestanin ja Minusinskin aroilta.[1] Mutta kun sama aihe esiintyy myös ananjinolaisissa kivipyörylöissä, jollaisia muualta ei tunneta, on siinä todiste siihen, että tämä ornamentti on kansallistutettu ananjino-tyylissäkin. Sen sijaan

[1] Kts. Collection Tovostine, siv. 65.

Kuva 77. Kivinen värttinän kiekko tai koristeriipus.

Ananjino-kultturissa ei tunneta muita saman vähä-aasialais-joonilaisen fantastisen tyylin omituisuuksia: yhden aiheen — esim. griipin nokan — monistamista tai kertaamista peräkkäin samassa esineessä niin, että muodostuu jonoja tai friisejä (kuv. 67), eläimen ruumiin peittämistä toisilla eläinkuvilla tai niitten osilla (vrt. kuv. 75: 8), konvulsivisesti taistelunvimmassa kiemurtelevia eläinten kuvauksia (kuv. 102). Myöhemmin näistä motiveista lainataan piirteitä »permalaiseen» taiteeseen, usein vahvasti tyyliteltyinä (ks. siv. 217 seur). Tuo vielä sangen naturalistinen kuvaus, kuv. 75: 8, lienee jo sekin jonkun verran varsinaista Ananjino-aikaa nuorempi, eikä se kuulukaan Ananjino-kalmiston löytöihin. Sen rinnakkaisilmiöitä ovat Siperian kuuluisat kultaiset eläinplaketit.

Ananjino-tyyli on hillitty ja rauhallinen, ilman liioittelun ja sekavuuden merkkejä. Siinä ilmenee vissi karu arkaismi ja tyylivaisto, jonkalaista ei olisi odottanut jotenkin kaukaisessa periferiassa. Näkee että kyseessä ei ole puhdas importti eikä kotoisen maun rappeutuminen. Paikallinen kultturi on vielä kylläksi elinvoimainen sulattaakseen vieraan vaikutuksen, ja sillä on omia elinvoimaisia aiheita, joista se voi ammentaa. Ja senpä vuoksi Ananjino-kultturi, itäisen pronssikauden loppujakso, tekee niin vahvan ja terveen yleisvaikutuksen, verrattuna esim. Skandinavian kuolevan pronssikauden viimeiseen periodiin,

joka näkyy tyhjentäneen kaikki aiheensa ja elävän vain siksi, kunnes ulkoinen tyyli pääsee siinä kokonaan hallitsemaan.

IV.

Kuten ylläolevassa ehtimiseen on huomautettu, esiintyy se eläinmaailma, joka on tyypillinen ananjinolaiselle eläintyylille, Skyytiassa Mustanmeren pohjoispuolella, ja viitattiin siihenkin, että samat eläinaiheet tunnetaan myös Minusinskin »pronssiajan» kalustosta. Huomautettiin niinikään, että Itä-Venäjän — ja lisättäköön siihen: myös Minusinskin — jo varhemmissakin kulttureissa käytetään eläinaiheita, naturalistista plastikkaa, mutta uutta on v. 500 vaiheilta e. Kr. alkaen niissä kummassakin fantasiaeläinten esiintyminen, kuten griipit ja lohikäärmeet. Ei voi epäillä, että viimemainitut ovat lainatut Skyytiasta eikä päinvastoin.

On kyllä esitetty sellainenkin mielipide, että kuvailtu eläintyyli olisi syntynyt urali-altailaisissa kulttureissa, että eläinaiheet olisivat saaneet siellä alkunsa geometristen linjojen suggeroivasta vaikutuksesta. M. m. englantilainen etevä tutkija Ellis H. Minns kallistuu tähän teoriaan. Urali-altailaisen arkeologisen ainehiston nojalla täytyy kuitenkin aivan ehdottomasti yhtyä klassillisen arkeologian tutkimuksen uusiin tuloksiin, että »skyytalaisen» eläintyylin alku ei ole pohjoisessa vaan etelässä. Se on vieras alkuperäiselle altailaiselle ja uralilaiselle pronssiajan kalustolle. Eiväthän sitäpaitsi ole kyseessä vain yksityiset aiheet vaan kokonainen yhtenäinen tyyli. Etelässä, Mustanmeren kulttureissa, ne kuuluvat

oleellisesti koko sikäläiseen taiteeseen ja tarustoon, vieläpä — ja sen on tärkeintä — uskontoonkin. Nehän ovat siellä mahtavan ylijumalattaren »maa-äidin», tunnuskuvia, niin griipit kuin leijonat, käärmeet, kalat, hirvet, lohikäärmeetkin. Ja että kyseessä on nimenomaan skyytalainen kauppakeskus, sen todistaa se, että samat aiheet ovat levinneet kahteen keskenään vieraaseen ja toisistaan etäällä olevaan kultturiin — Ananjinoon ja Siperiaan —, jotka molemmat ovat olleet tekemisissä Skyytian kanssa ja saaneet sieltä vaikutteita. Skyyttejä on vetänyt Minusinskiin sen seudun väskirikkaus, Itä-Venäjälle nahkojen, hunajan, ehkä orjien saamisen halu.

Mitä tulee Ananjino-kultturin kannattajain kansallisuuteen, voimme siitä varmuudella sanoa ainakin sen negatiivisen tosiasian, että he eivät ole olleet skyyttejä: siksi suuret ja perinpohjaiset ovat eroavaisuudet näiden kahden kultturin välillä. Me rohkenemme myöskin väittää positivisesti, että Ananjino-kultturin kannattajat ovat samaa kansaa kuin se, joka on ylläpitänyt Itä-Venäjän pronssikautta. Epäilykselle tuskin voi myöskään jäädä sijaa siinä, että Ananjino-kultturi jatkuu Itä-Venäjän vanhemman rautakauden n. s. pianaborilaisessa kultturissa, jota voimme seurata Kaman varrella v. 600 vaiheille asti j. Kr. s. Siinä yhtenäinen keskeymätön kulturikehitys katkeaa, emmekä tiedä, millä seudulla tämä kultturi jatkuu: Itä-Venäjällä se ei nähtävästi jatku. Ainakaan toistaiseksi en ole voinut myöskään löytää magyarein kulttureista v. 800—1000 vaiheilta j. Kr. pianaborilaisia kultturielementtejä. Tämä kysymys vaatisi tarkkaa tutkimusta itse Unkarissa, jotta ma-

gyarilaisuusteoria voitaisiin ratkaista — positivisesti tai negativisesti.

Ananjino-kultturin kannattajissa näen Herodotoon (Lib. IV: 22) mainitsemat »thyssagetit, lukuisa ja omaperäinen kansa. Ne elävät metsästyksestä. Lähellä näitä ja samoissa paikoissa asuvat ne, joilla on nimenä iyrkit; nekin elävät metsästyksestä.» Thyssagetain nimen muistoa arvellaan olevan Tsussovajajoen nimen, iyrkien nimessä on arveltu piilevän Ugra sanan.

(Bibliografiaa: A. M. Tallgren, L'époque dite d'Ananino dans la Russie orientale. Suom. Muinaism. yhd. Aikak. XXXI. Hels. 1919. — Siinä on selostettu aikaisempi kirjallisuus.)

Kuva 78. Birja-joen laakso n. s. Kuningasharjulta.

KESKI-SIPERIAN PRONSSIKAUSI.

Aasian maantieteellisessä keskuksessa, Jenisei-joen kahden puolen, siinä missä Jenisei Kiinan puolelta rajaa lähteneenä puhkaisee Sajanin vuorijonot, on aromaasta löydetty mahdottomat määrät muistoja entisistä verrattain kehittyneistä kulttureista. Nämä muistot liittyvät osaksi kansainvaelluksen aikuisiin turkkilaisiin kansoihin, mutta osaksi ne ovat niitä vanhempia. Suurin osa niistä on parilta kolmelta vuosisadalta ennen Kristusta, jolloin tuon seudun asukkaat

Kuva 79. 1—4 tikareja, 5 –6 veitsiä, 10 kirves, 11 tappara, 12 keihäs, 13 sirppi, 16 uhriastia. — Muut pronssia paitsi n:o 2, joka on rautaa.

elivät vielä pääasiassa pronssikauden asteella. Niitä sanotaan siperialaisen eli arojen pääpaikan mukaan — *minusinskilaisen — pronssikauden* muistoiksi. Meille suomalaisille niillä on omituinen viehätyksensä, koska aikanaan otaksuttiin, että ne kuvastaisivat suomensuvun vanhinta sivistysastetta (vrt. siv. 86), ja koska suomalaiset tiedemiehet ovat tutkineet monia noitten arojen kiinteistä muinaisjäännöksistä ja keränneet sikäläistä muinaiskalustoa kansallismuseoomme. Mutta suorastaan tieteellisestikin on puheenalaisilla muinaismuistoilla suuri arvo, sillä Minusinskin pronssiajan kalusto heijastaa vaikuttimia monista vieraista kulttureista: Kiinasta, Persiasta ja etenkin kreikkalaisesta »Skyytiasta» Mustanmeren pohjoispuolelta. Idän ja lännen kosketuksista yli 2000 vuotta sitten ovat ne huomattavimpia todisteita.

Se alue, josta tässä on kysymys, on n. 20 pk. levyinen ja 50 pk. pituinen arovyöhyke, jonka läpitse jotensakin suoraan etelästä pohjoiseen virtaa Jeniseijoki. Joki on hyvin vuolas, verrattain matala. Rannat ovat joko aivan alavia tai muodostavat ne korkeita, äkkijyrkkiä vuorenseinämiä. Itse aro, jota paikoitellen halkovat Jenisein pienet, mutta virtavat lisäjoet ja jolla siellä täällä on järviä ja suola-lampareitakin, ei ole aivan tasaista. Sinne ulottuvat Sajanin sinisten reunavuorten sivukielekkeet. Maa on sen vuoksi usein aaltomaista, paikoin mäkistäkin, mutta vallankin Jenisein länsipuolella säilyttää se puhtaan aroleimansa: se on puutonta ja pensaatonta, kasvaa vain matalaa aroruohoa tai sipulikasveja, jotka keväisin verhoavat aron kirjavaan, kauniiseen kukkavaippaan.

Näitten arojen nykyinen asutus on osaksi venä-

Kuva 80. Minusinskin pronsseja, eläinkoristeisia. 1—4, 7—10, 12—13 vuorivuohi-aiheita, 14—19 aarnikotkan päitä, monet vahvasti tyyliteltyjä. — Erikoisen kauniita ovat nappi, n:o 9, pronssipeili, n:o 12. — N:o 21, kaksi kalakuviota yhdessä, on ollut muinaiskiinalainen ystävyyden esikuva. N:o 20 palautuu roomalaisiin alkuasteisiin.

läisiä uudisasukkaita, joita viime vuosikymmeninä on sinne runsaasti siirtynyt ja jotka elättävät itseään maanviljelyksellä. Vehnä ja arbuusit kasvavatkin täällä oivallisesti. Osaksi asuu aroilla erästä turkkilaisheimoa, tatarilaistuneita samojedejä, vieläpä n. k. muinais-aasialaisia. Kaikki nämä kolme viimeksimainittua kansanryhmää ovat kuitenkin nykyisin lukumäärältään aivan mitättömiä, yhteensä enintään 10,000 henkeä. Ne eivät viljele maata, vaan ovat karjanhoitajia. Eritoten pidetään paljon hevosia, pieniä, matalia, kestäviä arohevosia.

Jo kauan ovat arojen lukuisat tai sanoisimmeko lukemattomat muinaismuistot herättäneet oppineitten mielenkiintoa. Sieltä kerättyjä *irtaimia muinaislöytöjä* on n. 50,000 esinettä monissa museoissa — pronssisia veitsiä, tikareja, kirveitä ja erilaisia koristuksia, nimenomaan vöitten ja hihnojen heloja. Ne ovat olleet käytännössä v. 500—100 vaiheilla e. Kr. Löydöt ovat suurimmaksi osaksi tilapäisiä, mutta viime vuosina on melkoinen määrä arohautojakin tieteellisesti tutkittuina kartuttanut museoitten kokoelmia. Valtavasti suurin osa haudoista on kuitenkin yhä tutkimatta.

Nuo *arohaudat* muodostavat pääosan arojen kiinteistä muinaisjäännöksistä, ja niitten kivipilarit ja maakummut kohtaavat silmää joka suunnalla minne silmänsä arolla kääntääkin. Aron muuten tasaisesta pinnasta kohoavat ne selvinä ja kauasnäkyvinä. Niiden lukumäärästä saa jonkinlaisen käsityksen, kun mainitsee, että niitä yhden ainoan kylän — Samohval'in — ulkopuolella ja välittömässä läheisyydessä on 262. Esimerkki ei suinkaan ole poikkeusluonteinen.

Erikoisesti on näitä hautoja ryhmittynyt tuhansia ja taas tuhansia Jenisein lisäjoen Abakanin kahdenpuolen. Koko sikäläiselle aroseudulle on annettu paljonsanova yhteisnimi Hauta-arot.

Arohaudat, tai sanoisiko: niiden aron pinnasta nouseva osa, ovat oikeastaan hautamerkkejä. Itse haudat ovat niiden alapuolella, aron pintaan kaivetuissa hautakuopissa. Kuten aina esihistoriallisena aikana oli tapana, on niihin vainajan mukaan pantu hautakalustoa, ruoka- ja juoma-astioita, aseita, työkapineita ja koristuksia.

Parhaan käsityksen näitten hautojen rakenteesta saamme tutustumalla muutamien niitten tutkimukseen. Otamme esimerkkejä kummastakin kahdesta suuresta arohautaryhmästä: sellaisesta, jossa on haudan päällä matala kiviseinän rajoittama kumpu, ja sellaisesta, jossa kumpu on mahtavan korkea. Edellisen keskimääräinen suuruus on 8×10 m, korkeus aron pinnasta n. $^1/_2$ m, lukuunottamatta kulmakiviä, jotka voivat olla $1^1/_2$ m korkuisia. Kumpuhaudat taas ovat 10—12 m korkeita, n. 20 m ristiinsä.

V. 1915 tutki näitten rivien kirjoittaja sen haudan eli *kurganin*, jonka pohjapiirros ja läpileikkaus näkyvät kuvassa 83. Kurganin suuruus oli $10{,}_6 \times 6{,}_8$ m ja sen korkeus 30—40 cm. Seinien pituussuunta oli koillisesta lounaiseen.

Kurganissa oli näkyvissä 4 korkeahkoa kulmapilaria; reunakivet taas olivat osaksi näkyvissä, osaksi ohuen maakerroksen peitossa. Ne olivat n. 1 dm vahvuisia, 1 m pituisia ja n. 4 dm korkuisia laakoja. Itse kurgani oli vain 2—4 dm korkuinen.

Tutkimus suoritettiin kaivamalla hautakummun

Kuva 81. Arohautoja Abakanin Hauta-aroilla

läpi leveitä kanavia, jotka keskikohdalla yhdistettiin poikkikanavilla. Tällöin paljastui kurganissa 4 itse aroon kaivettua suurehkoa hautakuoppaa.

Hauta I on kurganin keskellä. Sen päällä oli melkoinen roukkio kiviä, joukossa pyöreitäkin, n. $^1/_2$ m vahvuudelta. Nämä kivet peittivät suuren laakakiven, joka oli asetettu varsinaisen hautakuopan katoksi ja joka oli osaksi särkynyt. Tuon kattokiven yläpinnallakin oli hautaus: ruumis, pää lounaassa, kasvot käännettyinä koilliseen. Sen kädet olivat ristissä vatsalla. Pään alla oli »tyynynä» pieni kivi.

Mainittu ruumis muodosti arvatenkin myöhemmän hautauksen. Kun näet paasi oli poistettu, paljastui sen alta varsinainen hauta. Se oli melkein tyhjä. Kalustona oli haudan lounaispäässä, joka siis lienee

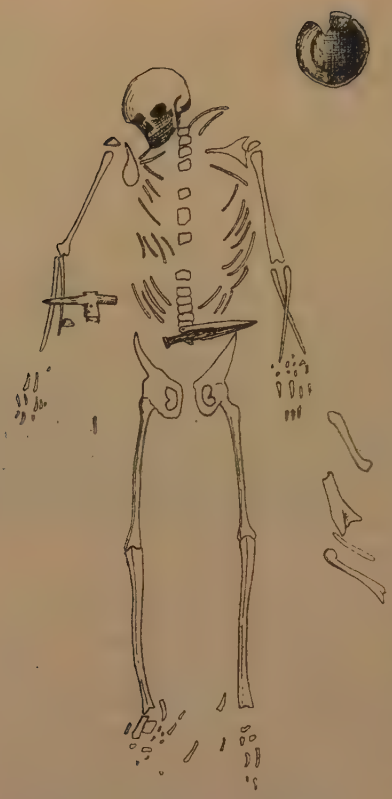

Kuva 82. Vainaja arohaudassa Uzhunzhulin luona. — Kalustona pään oikealla puolella saviastia, vyöllä tappara, tikari, veitsi y. m.

ollut pääpuoli, 2 saviruukkua — eväs- ja juoma-astiat — sekä pieni pronssinappi ja pronssiveitsi. Itse vainajasta oli vain sääriluut ja oikean käsivarren luu asemallaan, ei muita luita, ei edes päätä. Haudan nurkassa oli joukko elukanluita, siis eväspaisti.

Hauta II oli keskushaudan luoteispuolella. N. 1 m syvyydessä pinnasta lukien paljastui siitä yli 2 m pitkä ja 1 m levyinen kivipaasi, jonka päällä oli muutamia kylki- ja sääriluita. Itse paasi oli aivan ehyt. Sitä ei voitu sen suuruuden takia nostaa pois, vaan oli se vasaralla rikottava. Alla olevassa hautakuopassa oli ollut puuarkku; siinä oli kaksi suurta saviastiaa ja eläimenluita. Vainajan luut olivat yhdessä sikermässä kohta laakakiven alla, mutta varsinaisen arkun seinien ulkopuolella. Luista oli jäljellä pääkallo, toinen

lonkka, säärten ja jalkojen luut. Tämän sekavan ja vaillinaisen hautauksen alkuperäisyyttä ei voi epäillä, sillä myöhemmin ei kattopaatta ole liikuteltu ja luita pantu epäjärjestykseen.

Kolmannessa haudassa oli jälkiä puuarkusta. Ruumis makasi selällään, jalat NE suunnassa. Paitsi jalkoja oli vainajasta tässä haudassa vain lonkka, kylkiluut ja alaleuan luu. Muu osa pääkalloa ja käsivarret puuttuivat. Pään luona oli rikkonainen saviastia. Mitään muita esineitä ei tästä haudasta tavattu.

Neljäs hauta oli lyhyt. Sen kummassakin päässä oli pysty kivilaaka; myös pitkillä sivuilla oli laakakiviä seininä, ja katon muodosti 2 kivilaakaa. Kiviarkussa oli vielä puusalvos, josta oli jätteitä jäljellä. — Arkussa oli kaksi ehyttä saviastiaa. Ruumiista oli jäljellä pääkallo, osa kylkiluita ja yksi reisiluu. Vyötäisten kohdalla ruumiin oikealla puolella oli pronssipeili.

Puheenaoleva hautakurgani samoin kuin useimmat muut samantapaiset arohaudat ovat tyypillisiä perhe- tai sukuhautoja. Merkillinen on niissä usein — kuten esim. kuvatussa — esiintyvä tapa, että ruumis on haudattu vain osittain. Se saanee selityksensä monilla aron kansoilla myöhemminkin käytännössä olleesta tavasta »haudata» kuolleet aluksi aron pinnalle. Ne saivat näet olla väliin 6 kuukauttakin ulkona arolla hautaamatta. [1] Määräajan kuluttua vietiin sitten ruumiin jätteet, jotka eläinten jäljiltä

---

[1] Tällaisen tiedon kertoo Marco Polo m. m. tanguteista. Heikäläinen mahtava papisto, astrologit, määräsivät hautausajan, kussakin tapauksessa erikseen, tähdistä lukemalla (kirja I, kap. 38.)

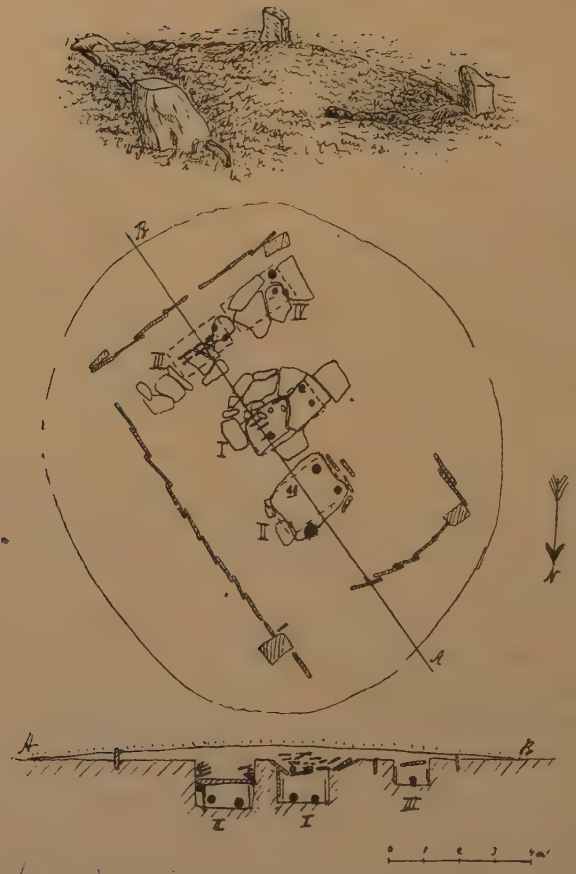

Kuva 83. Arohauta, sen pohjapiirros ja hautojen asema sekä läpileikkaus. — Ust-Abakanskoje.

voivat olla sangen vaillinaiset, lopulliseen hautaan. Ei myöskään ole mahdotonta, että vainajan varsinainen hautakalusto pantiin hänen mukaansa tuohon ensimmäiseen »hautaan», ja itse hauta-arkkuun pan-

tiin lopuksi vain pienoiskuva, jäljennöksiä itse esineistä. Muinaisesineitten löytösuhteet puolustavat tällaista otaksumaa.

Vielä selvemmin kuin kuvatut haudat ovat k u m p u h a u d a t perhe-, suku- tai heimohautoja. Sellaisen korkeakumpuisen haudan alla on näet yleensä 5 a 6 m levyinen ja saman pituinen nelikulmainen hautakuoppa, jonka syvyys on 2—3 metriä. Tämä kuoppa on tavallisesti pakaten täynnä vainajia. Yhdessä kuopassa voi vainajain luku nousta sataan ja ylikin (Tes-kurgani). Joskus makaavat ne järjestyksessä kerroksittain, jolloin ohut maakerros erottaa ruumiskerrokset toisistaan, mutta ainakin yhtä usein ovat luut aivan sikin sokin. Hautakuopan kattona on pari kerrosta lautoja tai hirsiä. Mutta sitäpaitsi on sen yläpuolella ollut puinen rakenne, »teltta», jonka katto on ollut ulospäin kupera, tehty puukaarista, joiden päällä on ollut tuohi- tai nahkakatos. Tämä »rakennus» on usein ollut melkoisen iso, ja se on muistuttanut merkillisesti niitä rakennuksia, »jurttoja», joita arojen asukkaat vieläkin asumuksinaan käyttävät ja joita lähinnä voi verrata kumoon käännettyyn pataan. Hauta»jurtoissa» on varsinainen hautakuoppa siis ollut, sanoisiko, lattian alla. Kun se on tullut täyteen, on itse »jurtan» yli luotu suuri maakumpu, minkä ulkokerros vielä monesti on peitetty ohuella tuohikatolla.

Usein on nähtävästi »jurtta» tämän kummun luomisen yhteydessä sytytetty palamaan, sillä se on tutkittaessa esiintynyt tavallisesti puoleksi palaneena, hiiliä ja tuhkaa on kaikkialla, ja tulen vaikutus näkyy

Kuva 84. Kivipatsas, „Setä", B. Salban arolla.

hautakuopan sisällössäkin.[1] Mikä uskonnollinen käsitys vaati tällaista polttamista, sitä emme tiedä; mahdollisesti jotkut vielä tuntemattomat kiinalaiset aikakirjat kertovat meille siitä. Kukaties ovat kyseessä jonkinlaiset Intian »äänettömyyden tornit». Etelästä ja lounaasta käsin on joka tapauksessa ruumiinpoltto näille aroille levinnyt.

Kuten jo on huomautettu, on Minusinskin pronssikauden *irtain muinaiskalusto* uskomattoman rikas. Edustettuina ovat työkapineet — veitset ja kirveet ennen muita — metsästysaseet: nuolet ja tikarit,

[1] Tässä viimeksi kuvatut hautaustavat tulivat Minusinskin aroilla käytäntöön pronssiajan lopulla ja jatkuivat v. 500 vaiheille j. Kr.

hevoskapineet: kuolaimet ja nahkahihnojen sekä satulain solitukset, ja varsinaiset koristukset: riipukset, rannerenkaat ja sormukset. Silmäänpistävä sen sijaan on sota-aseitten puute: panssareja, kypärejä, kilpiä, miekkoja ei ole yhtään, keihäitä ylen vähän. Ilmeisestikään ei kyseessäolevaa kultturimuotoa ole alkuaan kannattanut mikään sotainen kansa. Ihmiset ovat olleet maanviljelijöitä, metsämiehiä ja käsityöläisiä.

Mutta mistä sitten riippuu tämän rauhallisen kultturin suuri rikkaus verrattaessa sitä ympäristöjen kansojen muinaismuistoihin? Huomattava näet on, että Minusinskin aroilla on ollut todellinen kulturikeidas, jonka lähimmät ympäristöt olivat samaan aikaan satojen penikulmien avaruudelta autiomaita tai ylen alhaisen sivistyksen tyyssijoja.

Kartografisesti samanaikuisia kulttureja esitettäissä on Minusinskin pronssikauden alue todellakin »loistavasti eristettynä», in splendid isolation, kuten sanotaan. Niin yksinäinen kuin miltä asema nykyisten tietojen mukaan näyttää, ei se kuitenkaan ole voinut olla. Samanaikuisia joskin ehkä lukumäärältään vähäisiä sivistysmuistoja tullaan epäilemättä löytämään tämän alueen lounais- ja eteläpuolelta. Mutta että aivan ylivoimaisen rikas keskus on ollut Minusinskin seudulla, se saa selityksensä siitä, että Minusinskin pronssikauden asukkaat ovat olleet metallinkaivajia. Sajanin mineralirikkaista vuorista he ovat tienneet kiskoa kuparia, ja arojen puroista he ovat ehkä huuhtoneet esiin kultaa.

Muistoina näitten entisten asukasten metallinhankinnasta onkin Minusinskin arojen reunavuorissa

runsaasti jätteitä *metallikaivoksista*, n. k. »tshuudilaisista kaivoksista». Ne ovat yleensä matalia suppilomaisia kuoppia, metallinpitoiseen vuoreen tehtyjä. Nähtävästi on tavallisesti käsitelty vain pinnalle tai lähelle pintaa ulottuvia metalli-, etenkin kuparisuonia. Joskus on kuopan alaosasta tehty sivullepäin vaakasuoria käytäviä, joita on tuettu puupilareilla ja puuseinillä. Tuet eivät kuitenkaan aina ole olleet riittävän vahvoja, vaan käytävät ovat luhistuneet, joskus metallinetsijän kuolemaksi. Eräästä luhistuneesta käytävästä esimerkiksi on löydetty vuorimiehen luuranko, jolla vyöllä on ollut nahkalaukku ja siinä metallia. Metallinkiskomisaseina on käytetty pronssikuokkia ja kivinuijia.

Paitsi hautoja ja vuorikaivoksia tunnetaan aroilta vielä muitakin kiinteitä muinaisjäännöksiä, *linnoja* ja *kastelukanavia*, jotka kummatkin todistavat melkoisen vankkaa yhteiskunnallista rakennetta, mutta joiden kuuluminen varsinaiselle pronssikaudelle, v. 1000—100 e. Kr., ei ole todistettu. Pronssikautta nuorempia ovat ainakin komeat *kirjokivipatsaat* ja ainakin *kalliopiirroksetkin*.[1]

Kastelukanavia tavataan Abakan-joen varrella, hauta-aroilla. Yksi sellainen kanava on n. 40 virstaa pitkä. Siitä haarautuu muutamia pääkanavia, joista taas lähtee kokonainen verkko pieniä kasteluväyliä, joiden vesillä aroa on voitu laajalti kastella. Koko kastelulaitos on jo ammoin jäänyt käytännöstä ja maatunut, mutta epäilemättä ovat kanavat todistuk-

[1] Näitten kalliopiirrosten julkaisu komeana corpus figurarum lapidarium'ina olisi suuri ja tärkeä tieteellinen tehtävä.

sia sangen suuren ihmisjoukon, heimon, yhteistyöstä ja yhteisestä ohjaavasta tahdosta. Mahdollisesti ovat kuitenkin kyseessä vasta 600—800-luvut j. Kr., jolloin turkkilaissukuiset uigurit hallitsivat näitä aroja, kuten heidän monilukuiset hautakivensä kirjoituksineen [1] kertovat: »Kymmenen kuukautta kantoi äitini minua kohdussaan ja synnytti minut kansalleni. Etevyyteni vuoksi olen minä hallinnut maata. Suruksi kansalleni olen minä hyökätessäni lukuisten vihollisteni päälle poistunut elävien luota. — — Maailman neljällä kulmalla olen samoillut. Mahtava on eronnut teistä. Hänen vuosiensa luku on 60.»

Arojen esihistorialliset myöhemmät asukkaat olivat siis valloittajia, sotureja, muukalaisia. Pronssikaudella he ovat olleet rauhallisia käsityöläisiä ja vuoritöläisiä. Mutta metallejaan eivät arojen silloisetkaan asukkaat pitäneet vain itseään varten. He olivat kauppayhteydessä sekä idässä Kiinaan että Mustanmeren pohjoispuolella Skyytiaan. Ja vieras vaikutus näkyy selvää selvemmin heidän muinaiskalustossaan. Sen joukossa on suoranaisia kauppatavaroita, jotka ovat tehdyt muualla, m. m. nappeja, joissa on kuvattuna eläinten päitä, peilejä y. m. Mutta sitäpaitsi on koko tämän kaluston ornamenttalinen eläintyyli vieraan vaikutuksen tulos, aivan kuin oli laita samanaikaisen itävenäläisen Ananjino-tyylin.

Ornamentit Minusinskin pronsseissakin ovat joko geometrisia tai eläinaiheisia. Kasviornamentteja ei löydy. Geometriset ornamentit esiintyvät harvoin

---

[1] Kirjoitusmerkkien ilmeisesti läntinen alkuperä on vielä selvittämättä, laajakantoinen tutkimustehtävä sekin.

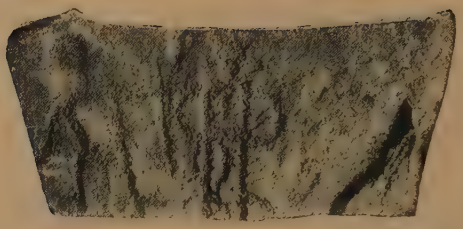

Kuva 85. Kalliopiirroksia Jenisein rantavuorissa. Alastomia miehiä.

koruissa, mutta ovat jonkun verran tavallisempia työkaluissa ja aseissa — kirveissä, veitsissä ja tikareissa (kuv. 79). Täälläkin tavataan sekä *koho*viivoja että leveitä kohonauhoja, nyörimäisiä reliefiviivoja, spiraleja, vaikka harvoin, ja murtoviivojakin. Sen lisäksi esiintyy matalia *syvennettyjä* viivoja ja yksinkertaisia kuvioita, ja myöskin *puhkonaisia* geometrisia koristeita, etenkin veitsissä. Näistä aiheista, jotka tässä kalustossa ovat kansallisia, näkee oheenliitetyissä kuvissa näytteitä.

On mahdollista, että geometriset kuviot, vallankin puhkonaiset, ovat joskus voineet suggeroida tekijää muodostamaan niistä eläinaiheita. Se on kuitenkin harvinaista. Suurin osa e l ä i n a i h e i s t a (kuv. 80) palautuu tuttuihin skyytalaisiin esikuviin. Niin on laita tavattoman yleisen aarnikotkan pään, josta pintaornamentikassa ja plastikassa kuvataan tavallisesti vain käyrä nokka ja silmä (kuv. 80: 14—19). Skyytiassakin sama ornamentti usein monikertaistuu kuten näkyy kuvista 67 ja 68 b. Molemmilla alueilla esiintyy myös lepäävä hirvikuvio vahvasti stilisoiduin monihaaraisin sarvin (kuv. 80: 11), samoin sivulta nähty eläin, pää taaksepäin taivutettuna, seisova vuorivuohi y. m. Vierasta motivia on kuitenkin Minusinskissa usein käsitelty omintakeisesti, se on

»kansallistutettu», joten ei voi olla puhetta puhtaasti skyytalaisesta kultturista Minusinskissa. Skyytalainen ja minusinskilainen ovat kaksi eri sivistysmuotoa joiden keskinäiseen suhteeseen ehkä voimme verrata nykyisiä sivistyssuhteita esim. Europan ja europpalaisia aiheita käyttävien vierasheimoisten asumain siirtomaitten välillä.

Miten on Minusinskin suhde Skyytiaan selitettävä? Siten, että nämä seudut ovat olleet kauppakosketuksissa keskenään. Mustanmeren kansat olivat tehneet tavallaan löytöretkiä Sisä-Aasiaan ja he olivat keksineet nuo metallirikkaat seudut ja niiden metallien valmistamisessa kätevät kansat. Ja »löytöretkiensä» jälkeen käyttivät he hyväkseen näitä takamaita siksi, kunnes viholliset turkinsukuiset kansat katkaisivat käytetyn kauppatien ja tunkeutuivat Turkestaniin.

Historian isä Herodotos, joka eli v. 500 vaiheilla e. Kr. ja joka on antanut niin paljon hauskoja tietoja Skyytiasta, on säilyttänyt muiston myöskin Skyytian aasialaisesta kauppatiestä ja sen päässä asuvista kansoista, ja nähtävästi osa tiedoista koskee nimenomaan Minusinskin nyt kuvatun pronssikauden kannattajia. (Lib. IV: 23). »Kun on mennyt — — laajan rosoisen maan läpi, asuu korkeiden vuorien juurella ihmisiä, joiden sanotaan kaikkien olevan syntymästään saakka kaljupäisiä, miehet ja naiset yhtä lailla; ne ovat myös tylppänenäisiä ja niillä on suuret poskipäät, ne puhuvat omaa kieltään, mutta käyttävät skyyttiläispukua . . . Heitä ei yksikään ihminen loukkaa, sillä heidän kerrotaan olevan pyhiä. Eikä heillä ole mitään sotaaseita. He ratkaisevat ympärillä asuvien riitoja, vieläpä jos joku maanpakolaisena pakenee heidän tur-

Kuva 86. Arojen asukkaita muinaiskiinalaisissa lähteissä.

viinsa, niin ei yksikään häntä loukkaa. He ovat nimeltään argippilaiset.»

Mutta myöskin *Kiinan* ikivanha sivistysseutu oli kosketuksissa ylisen Jenisein metallinhankintataitoisten asujanten kanssa. Sitä todistaa minusinskilaisten pronssien leveneminen Kiinaan. Sieltä on viimeisten esikristillisten vuosisatain aikaisten löytöjen joukosta tavattu siperialaisia pronsseja, joilla Kiinassa on ollut rahan arvo ja asema. Sellaisia on sekä kirveitä että tikareja, mutta vallankin veitsiä. Veitset ovat samanlaisia kuin kuva 79: 13, kuuluva Minusinskin pronssikalustoon, mutta kiinalainen jäljennös on tylppäteräinen: se on vain raha, jolla on määrätty paino ja arvo, ei käytännöllistä merkitystä. Luultavasti ovat siis kiinalaiset näihin aikoihin saaneet tarvitsemansa kuparin Keski-Aasiasta.

Kiinalaistenkin kirjallisuus on vanha kuin kreikkalaisten, ja heikäläisistäkin historiakirjoista saamme

tietoja Minusinskin asukkaista ennen Kr. s. Niitä kutsutaan Khakaz'eiksi. Kerrotaan, että he ulkomuodoltaan ovat vaaleatukkaisia ja sinisilmäisiä. Heillä ei ole kaupunkeja, vaan he asuvat kesällä teltoissa, talvisin tuohilla päällystetyissä mökeissä. He olivat urhoollisia ja ylpeitä. Rohkeimmat ja etevimmät tatuoivat kätensä, naiset, jotka käyttivät korvarenkaita, tatuoivat naimisiin mennessään kaulansa.

Mitkä kansat esiintyvät kandidatteina, kun tulee ratkaistavaksi kysymys Minusinskin pronssikautisen väestön kansallisuudesta? Eivät suomalais-ugrilaiset, kuten M. A. Castrén ja aikaisemmat suomalaiset muinaistutkijat otaksuivat. Suomen suku ei ole milloinkaan asunut sinisellä Altailla. Eivät myös »uralilaiset» kansat, sillä niitten edustajat Minusinskin aroilla, samojedit, ovat todistettavasti vasta verrattain myöhään levinneet luoteesta ja pohjoisesta käsin aroille. Tietysti eivät myöskään venäläiset, joiden sikäläinen asutus ei ulotu 1600-lukua kauemmaksi. Kysymykseen voivat sen sijaan tulla turkkilaiset, aarilaiset ja indokiinalaiset eli n. s. Jenisei-ostjakit, ja lopullinen ratkaisu jääpi antamatta, kunnes Keski-Aasian muinaisuus, lähinnä Turkestanissa, uusien kaivauksien valossa tulee tunnetuksi. Jos kyseessä ovat aarilaiset kansat, joita vuosisatoina e. Kr. on asunut Oxus-joen varsilla ja Baktriassa, vieläpä Kiinan Turkestanissa, ovat nämä varmasti olleet jotain indo-skyyttalaisia, meedialaisten sukuisia arokansoja. Jos turkkilaiset ovat Minusinskin pronssikultturin luojia, mikä ei tunnu todenmukaiselta, on heitä pidettävä esiturkkilaisina, hunnien esi-isinä. Mutta turkkilaisten kansojen alkukoti tuntuu olleen idempänä Amurin ja Selenga-jokien latvoilla, ja hei-

dän vaelluksensa länteen on yleensä kulkenut Sajanin vuorten *eteläpuolitse*.

Kolmantena »kandidattina» mainitsimme Jenisei-ostjakit, jotka hajallisina rippeinä nyt asuvat Jenisein joen keskivaiheilla, mutta jonka nykyinen kultturi on aivan heikkoa ja voimatonta. Suomalainen tutkija maist. K. R. Donner on äskettäin kielitieteellisillä perusteilla aivan sitovasti todistanut, että Jenisei-ostjakit kuuluvat kiinalais-tibetiläiseen kielikuntaan, jonka läheisimpiä sukulaisia ovat m. m. tangutit Hoangho-joen latvoilla. M. m. paikkainnimien nojalla tiedetään tämän kansan ennen asuneen Sajanin vuorten eteläpuolella, länteen aina Turkestaniin asti. Kiinalaiset lähteet kertovat sen olleen suuren ja mahtavan sekä sotaisesti voimakkaan kansan. Ainakin Kristuksen syntymän jälkeisenä aikana on osa tästä kansasta asunut Minusinskin aroilla, ja mahdotonta ei ole, että he olivat siellä jo ennenkin, alueen pronssikauden väestönä. Tämä on kuitenkin vain arkeologisesti todistettavissa, vertaamalla alueen muinaiskalustoa kiinalaiseen. Se työ on toistaiseksi suuremmassa mittakaavassa mahdotonta kuin Kiinan varsinainen esihistoria vielä on melkeinpä aivan tuntematon, ja kun ei edes Uranhaista, Jenisein latvoilta, vielä tunneta ainoatakaan pronssikauden esinettä. Joka tapauksessa tuntuu aivan varmalta, että Minusinskin loppuvan pronssikauden varsinainen k u l t t u r i tekijä sittenkin on ollut Skyytia ja ehkä Baktria, ei Kiina.

(Bibliografiaa: A. M. Tallgren, Collection Tovostine des antiquites préhistoriques de Minoussinsk. Hels. 1917. — Siinä kirjallisuusluettelo. — Kai Donner, Beiträge zur frage nach dem ursprung der Jenissei-ostjaken. Suom. ugril. seuran Aikakauskirja XXXVII: 1. 1919.)

PERMAN MUINAISMUISTOT

I.

Kuten tiettyä, oli J. R. Aspelinin käsityksenä 1870-luvulla, että Suomen suvun varsinainen kansallinen levenemis- ja nousujakso oli n. s. Perman vanhempi rauta-aika. Sen kuluessa vaelsivat sitten Suomen suvun kansat Itä-Venäjältä eri suuntiin ja kansoittivat nuoremmalla rautakaudella keskisen ja pohjoisen Venäjän. Vaikkakin Aspelinin kanta Thomsenin kielitieteellisten havaintojen nojalla myöhemmin muuttui, säilyi hänen romanttinen harrastuksensa permalaiseen muinaisuuteen ja sen merkillisiin muistoihin loppuun asti. Hän myöhemmin otaksui, että vaikka »Perma» ei ollut alkukoti, oli siellä ollut aikoinaan suurin suomensukuinen kauppavaltio ja sivistyskeskus.

Jos kohta myöskään tämä otaksuma ei liene oikea, on Permalla yhäti muinaistutkijaa merkillisesti kiehtova vetovoima. Sen uskomattoman rikas ja fantastinen muinaiskalusto on näet laatuaan niin omaperäinen ja ainutlaatuinen.

Jo Aspelin eroitti permalaisessa r a u t a k a u d e n kalustossa, jota etupäässä tarkoitetaan milloin Perman muinaisuudesta on puhe, kaksi eri ikäkerrosta, ja hänen havaintonsa ovat epäilemättä pääasiassa

Kuva 87. Esineitä Gljadenovon uhripaikalta.

oikeat, joskin otaksuttuja vanhemman rautakauden eläinaiheisia kuvioita varmuudella on ollut käytännössä nuoremmallakin ajalla. Väitöskirjassaan »Suomalais-ugrilaisen muinaistutkinnon alkeita» Aspelin kirjoittaa asiasta näin:

»Jos tarkastelemme Permasta koottuja kalustoja ja tunnemme rautakauden ilmiöitä suomalais-ugrilaisen asutuksen aloilta yleensä, niin helposti erotamme permalaisessa kalustossa kaksi ryhmää, joista toinen selvään liittyy muihin suomalais-ugrilaisiin kalustoihin, toinen on noille yleisille muodoille outo. Edellisen

ryhmän muodoista tiedämme, että ne ylipäänsä ovat arabialaisen kaupan aikuisia, koska niitä usein tavataan arabialaisten ja länsieuroppalaisten rahojen ohella siellä täällä suomalais-ugrilaisilla asutusaloilla. Miltä ajalta ovat sitten nuo oudot muodot? Epäilemättä ovat ne edellisiä varhemmat. Me tiedämme, että rautakausi alkoi Kamajoen varsilla jo ennen Kr. s. Millä muulla olisi täytettävä tuo loma-aika, jolta sen lisäksi, kuten vasta saamme nähdä, tunnetaan baktrilaisia, sassanidilaisia, bysantinolaisia, vieläpä kokonaan tuntemattomia rahoja, sekä kreikkalaisia, baktrialaisia, sassanidilaisia, bysantinolaisia y. m. hopeakaluja.»

Perman[1] maantieteellinen alue, kysymyksen ollessa sen rautakauden kultturista, on seuraava:

Alueen sydänseutu on Kama-joen latvus, Perman läänin Tsherdynin ja Solikamskin sekä Kungurin piirit ja Vjatkan läänin Glasovan alue. Muinaislöydöt ovat rautakaudella keskittyneet Silva, Kosva, Kolva, Kama, Tsemtsa- jokien varsille. Pohjoisempanakin löytöjä on, vaikka harvassa, Petshoran yläjuoksun varrella. Lännempänä »permalaisia» esineitä on vielä Vetlugalla, Kostroman läänin itäosassa, mutta ei juuri sitä lännempänä. Etelässä löytövyöhykkeen raja on keskinen Kama ja Vjatka. Etelämpänä on vain harvoja yksityisiä »permalais»löytöjä, m. m. Kasanin läänistä kaksi, mutta ne

[1] Huomautettakoon tässä yhteydessä, että muinaistieteessä »permalainen» sanalla ei ole etnografista vaan ainoastaan maantieteellinen merkitys.

ovat vieraassa ympäristössä ja sikäläinen paikallinen kultturi rautakaudella on aivan erilainen kuin »Permassa». Idässä ulottuu permalaisalue Uralin toiselle puolelle ja nähtävästi koko pitkälle Siperiaan, sen jokia pitkin Irtyshin keskijuoksulle ja Obin latvoille asti. Mutta Siperian arojen muinaismuistot ovat jo aivan erilaiset, eikä niiltä »permalaisia» esineitä tavata kuin ylen suurina harvinaisuuksina. »Permalainen» kultturi, jonka keskus on Koillis-Venäjällä, leviää siis yleensä pitkin metsäseutuja, n. k. taigaa, laajalle alueelle, Vetlugasta melkein Jeniseille, pohjoispuolella 57 leveysasteen. Se on ilmeisesti metsänkävijä-kansan, laajalla vyöhykkeellä liikkuvan kansan tai kansojen kultturia. Ajallisesti käsittää se ainakin ajan n. v. 100 e. Kr. v:een 1200 j. Kr. Rajavuoden sen vanhemman ja nuoremman osan välille voimme vetää n. v:een 800 j. Kr.

Jos määrittelemme Kama-joen latvuksen permalaisen rautakauden kultturin keskukseksi, lienee syytä mainita minkälaisia vanhempia löytöjä siltä alueelta tavataan. Koillisen pohjoisen Venäjän kivikautiset löydöt ovat varsinaisesti keskittyneet Uralin itäpuolisille rinteille Jekaterinburgin seuduille, jossa niitä on hyvin runsaasti ja ilmeisesti kiinteän asutuksen todisteina (ks. siv. 83). Samoilla seuduilla jatkui asutus pronssikaudellakin, kuten muinaislinnat, vuorikaivokset, valin- ja yksityiset esinelöydöt todistavat.

Mikäli nyt tunnetaan, on sen sijaan varsinainen Kaman latvus ollut hyvin heikosti ja arvatenkin vain tilapäisesti asuttuna kivi- ja pronssikausilla. Kivikauden löytöjä tunnetaan tosin sieltä täältä Kaman ja

sen syrjäjokien varsilta, m. m. Tshussovaja-joen suulta. Pronssiesineitäkin on löydetty yksityisiä, pohjoisesta aina Tsherdynin seuduilta ja Iljinskojesta asti ja näissä löydöissä on vanhemmankin pronssiajan kirveitä. Erikoisesti huomattavia ovat esim. italialainen pronssisolki Malaja Tuin kylästä yliseltä Kamalta, n. v:lta 1300 e. Kr., ja samanaikuinen tai ehkä hiukan vanhempi aarrelöytö Turbinosta vastapäätä Tshussovajan suuta. Mutta nämä löydöt ovat selviä importtikappaleita, muistoja eteläisistä eräniehistä, jotka ovat liikkuneet täällä pitkien matkojen takana. Lähimpinä olevia kultturikeskuksia olivat silloin idässä juuri mainittu Jekaterinburgin tienoo ja lounaassa Kaman ja Volgan yhtymäkohdat (ks. kuv. 32).

II.

Mikäli nyt voi sanoa, on »Perma», t. s. Kamajoen latvus, tullut pysyvästi ihmisten asuttamaksi vasta Kristuksen syntymän aikoihin. Nuo vanhimmat rautakauden löydöt ovat osaksi kotoisia muotoja, osaksi importtia idästä, Aasiasta. Nämä kaksi elementtiä, kotoinen ja itäinen, esiintyvät sitten Perman kaikessa rauta-ajan kalustossa. Eteläinen kultturivirtaus sensijaan oli heikko rautakauden alkupuolelta aina v. 800 vaiheille asti. Perman eteläiset rajaseudut Itä-Venäjällä kadottavat näet rautakaudella sen keskeisen merkityksen pohjoisempiin seutuihin nähden, joka niillä pronssikaudella oli ollut.[1]

[1] Vanhimpia todisteita Perman rauta-ajan eteläisistä yhteyksistä (joita oli jo pronssikaudella aloitettu, kuten äsken mainittiin) ovat n. k. pianoboriļaiset esinemuodot Gljadenovossa. Niiden luku

Permalaiset rauta-ajan löydöt ovat osaksi yksityislöytöjä, mutta runsaasti tunnetaan myös aarrelöytöjä, löytöjä muinaislinnoilta, uhripaikoilta, kalmistoiltakin (viimeksimainittuja ei kuitenkaan tunneta v. 700—800 j. Kr. vanhemmalta ajalta).

Löydöissä on yleensä vahvasti uskonnollinen leima, ja vanhimmat toistaiseksi tunnetut Perman rauta-ajan löydöt ovat uhripaikka- eli n. s. »kostistshe-löytöjä».

Uhripaikoista parhaiten tunnettu ja tutkittu on Gljadenovo n. pari penikulmaa Perman kaupungin eteläpuolella. Uhripaikka on korkea harjunpää, joka äkkijyrkkänä laskee erästä puroa ja Kaman tulvavyöhykettä vastaan. Pääsy harjulle on mahdollinen vain yhdeltä puolelta, mutta tälle tasaiselle sivustalle on esihistoriallisena aikana rakennettu harjun reunasta reunaan kulkevia maavalleja. Kun tämän vallin sisästä ja osaksi sen altakin on löydetty samanlaisia muinaislöytöjä kuin sen turvaamalta harjun osaltakin, ei valli nähtävästi ole yhtä vanha kuin uhripaikan käytännön alku. Se on kai rakennettu uhripaikan käyttämisaikaan, suojelemaan niitä lahjoja, joita aikojen kuluessa summattomissa määrissä tänne kertyi.

---

on kuitenkin. pieni. Ne ovat Kr. s. aikuisia, ja niiden levenemiskeskus on ala-kamalainen rautakauden vyöhyke. Viimeksimainitulta taholta on Permaan saapunut ensimmäisinä vuosisatoina j. Kr. vielä etäisempiä eteläisiä tulokkaita: roomalaisia phalluskuvioita, joita tunnetaan ainakin pari, yksi germaninen kaarisolki sekä yksi sellaisen myöhempi kehitysaste. Näiden etelän importtiesineitten luku on kuitenkin aivan häviävän pieni tuhatlukuisessa omaperäisessä kalustossa. Aivan samoihin tuloksiin tulimme tarkastaessamme vuorostaan »permalaisten» esineitten levikkiä etelään.

Todella summaton oli uhrilahjojen luku, kun niitä tieteellisissä kaivauksissa parikymmentä vuotta sitten saatiin talteen n. 19,000, ja kuitenkin kaikki kallisarvoisuudet, hopeat y. m. tällöin jo olivat kadonneet. N. 2,000 esinettä oli pieniä pronssisia ja lyijyisiä eläinkuvauksia. Toiset ovat realistisia: karhu, käärme, linnut, toiset ja enimmät tarueläimiä: erilaisia matelijoita y. m. s. Kuviot ovat osaksi plastillisia, osaksi levyihin kaiverrettuja. Näitten pienoisten votivi- ja uhrauslahjojen lisäksi, joilla ehkä on saalisonnea tavoiteltu, oli kalustossa myös tavaton määrä saviastian paloja, uhrien ja uhriateriain muistoja y. m.

Samantapaisia kuin Gljadenovon ovat esineet m. m. »istjatskilaisten jurttien» aarrelöydössä Uralin itäpuolelta, Tobolskin läheltä. Tässä ei kuitenkaan ole kyseessä uhripaikka. Löytöön kuuluvat esineet, jotka suomalainen tohtori A. O. Heikel on julkaissut, olivat näet kaikki tasaisessa maassa, kahdessa rautakypärissä, ja löytyivät sattumalta maantien ojaa kaivettaessa. Löytöön kuului paitsi jo mainittuja kypärejä, jotka olivat olleet ohuella kultalevyllä päällystetyt, rautakeihäs ja 112 pikkuesinettä. Niiden joukossa on n. 30 plastillista — juoksevia susia, ratsastajia avosiipisiä lintukuvioita — ja n. 80 n. s. peiliriipusta, niistä 2 kiinalaista ja 78 »permalaista». Vimeksimainituille on kaiverrettu fantastisia ihmis- ja eläinkuvauksia.

Sillä seudulla, Tobolskin itäpuolella, josta tämä aarre löydettiin, ei ole tavattu esihistoriallisia hautoja eikä linnoituksia. Löytö on arvatenkin shamanin varasto; riipukset ovat kuuluneet hänen pukuunsa

ja kypäri on ollut hänen päähineensä, kuten venäläinen etevä muinaistutkija Spitsyn on huomauttanut.

Sellaiset verrattain realistiset tai määrätyn muotoisiksi tyylitellyt eläinkuviot, joita uhripaikoilta on löydetty ja jotka liittyvät shamanismiin, ovat yhdenlaisina säilyneet käytännössä monen vuosisadan kuluessa eivätkä sen vuoksi sovellu erikoisen hyvin aikamäärittelyjä antamaan. Mutta kulturihistoriallisesti ne ovat erinomaisen huvittavia.[1] Niiden luonteesta ja siitä maailmankatsomuksesta, mitä ne edustavat, saa selvityksen tarkastamalla nykyisten »jugralaisten» kansojen tapoja ja uskomuksia. Näistä on toht. K. F. Karjalainen julkaissut siv. 92 seur. mainitun laajan teoksen »Jugralaisten uskonto», josta otan tätä kysymystä koskevia tietoja. Karjalaisen mukaan tällaiset kuvat ovat haltioita tai esittävät haltiain apulaisia »kor»eja. Haltioita on koti- ja aluehaltioita, mutta irrallisista löydöistä on mahdotonta päättää, mitkä kuvat ovat merkitykseltään alueellisia, mitkä kotoisia, molemmat laadut kun muodoltaan ovat samanlaisia (m. t., s. 180). Eläinkuvat yleensä ovat »kor»eja», apulaisia. Ne ovat haltialle hänen töissään ja toimissaan yhtä tarpeellisia kuin ihmiselle hänen vetojuhtansa y. m. Mutta joukoittain tavatut eläinkuvat ovat — ja ovat olleet — uhreja, joita on annettu määrätyn riistalajin saamista varten.

»Niinpä esim. Vasjuganilla Tshökkinin kylässä oleva haltia antaa hyviä metsäkoiria, ja sitä varten sille uhrataan puisia koirankuvia, eräälle toiselle pys-

[1] Tekotavasta nykyjään, vrt. Karjalainen, kohta main. teos, siv. 177. — Paitsi Uralin pohjoisosan kahden puolen tunnetaan tällaista kalustoa, idoleja, runsaasti myös Kaukasiasta.

Kuva 88. Vasjuganilaisen kotihaltian kor'eja.

tytetään seipään nenään puusta tehtyjä metsoja metso-onnen saamista varten. — — Pallas huomauttaa, että vogulien 'sanotaan hirven, sopulin j. n. e. metsästystä varten rukoilevan erinäisiä haltioita ja uhraavan näiden eläinten kuville.' Kunnioitus tietysti aiheutuu siitä käsityksestä, että eläinlaji, jota tahdotaan saada ja josta uhrikuva tehdään, katsotaan haltian suojatiksi, ja sen hyvä kohtelu siis vaikuttaa haltiaa ja samalla myös itse eläintä suosittelevasti.»

III.

Mutta paitsi noita pieniä vaikeasti daterattuja uhri-eläinkuvauksia, joita on käytetty jo varhemmalla, rauta-ajalla, tunnetaan Permasta muuta muinaiskalustoa, joka on helpommin ajaltaan määrättävissä, omamaista ja vierasta. Vanhimpia niistä ovat vieraat n. k. »itämaiset hopeat» ja omamaiset fantastiset, n. k. shamaniset eläinkuvaukset.

Kaman latvoilta tunnetaan itämaisia hopeateoksia, sekä rahoja että vaaseja ja matalia maljakoita. Vanhimmat niistä ovat kreikkalaisia, enimmät bysantinolaisia ja sassanidilaisia. Kaiken kaikkiaan tunnetaan niitä »Permasta» n. 140. Niitten leveneminen on sama kuin alussa määritellyn »permalaisen rautakauden». Keskus on nyk. Perman läänin pohjois- ja itäosissa. Lännempänä Europan Venäjän keskiosissa »itämaiset hopeat» ovat täysin tuntemattomia ja ne ovat myös suhteellisen harvinaisia etelän aroillakin. Mustanmeren pohjoispuolella ja Keski-Aasian läntisillä aroilla niitä kuitenkin tavataan, tietysti niille levinneinä idästä ja etelästä, ei suinkaan Permasta.

Mitä tulee maljojen kuva-aiheisiin, on selvää, että maljat eivät ole tehdyt »Permaa» varten vaan ovat valmistetut jokapäiväistä käyttöä varten omissa maissaan, ja kuva-aiheet ovat luonnollisesti sen vuoksi sangen moninaisia. Nähtävästi ovat kuitenkin vissit kuva-aiheet olleet erikoisen haluttuja »Permassa», siitä päättäen, että sieltä on useita löytöjä, joissa on yhdenlainen kuvitus, etenkin metsästyskuvia.

Jo Aspelin on kuvannut »itäisistä hopeoista»

useita. Vanhimpia niistä on eräs kreikkalaisaiheinen malja Obvajoen suulta Sludkan kylän läheltä. Siinä on kuvattuna Atene, jonka edessä Aiax ja Odysseys väittelevät Akhilleyn aseista, jotka ovat jumalattaren jalkojen juuressa.

Toinen kreikkalainen malja kuvaa kohtausta orfeulaisten mysteriain piiristä. Alttarin edessä on menadi polvillaan, kohottaen oikealla kädellään alttarilla olevan kopan kantta ja vasemmallaan tarjoten ravintoa käärmeelle, joka kurottautuu esiin kopasta. »Vadin leveällä reunalla — — näemme neljä myytillistä vastakkaisin käännettyä merielävää kuvattuina; vesihepo kohtaa vesi-lohikäärmettä, vesi-jalopeura kohtaa vesi-sonnia». — Kuvien päälle on Permassa piirretty jollakin terävällä aseella suippopäisiä olioita, samanlaisia kuin esim. Istjatskin jurttien »peileissä».

Kuva 89 on sassanidilainen malja, jossa kuvataan kuningasta leijonan ja metsäsian jahdissa. Toisessa samanlaisessa »kuvataan metsäsika, kaksi karhua, ratsastaja, koira, kaksi hirveä, satuloitu hevonen ja joutsenampuja, jalopeura sekä vihdoin kaksi satuloitua hevosta, joita kaksi miestä tavoittavat». Tässäkin on kuvioitten päällä »permalaisia» aiheita. Keskellä pohjaa nähdään »raavas kolmisuippuisella lakilla varustettu mies, joka seisoo jalat leveällä ja pitää kummassakin kohotetussa kädessään veitsenkaltaista miekkaa. Hänen ympärillänsä seisoo seitsemän samanlaista pienempää miestä, joilla kaikilla, paitsi yhdellä on miekka tai pitkä veitsi kummassakin kädessä. Paitsi noita kuvia nähdään vadin laidalla eläimen kuva, joka parhaiten muistuttaa lehmää.»

Kuva 89. Sassanidilainen hopeavati Permasta (n. v 600 j. Kr.)

Yleinen aihe on myös buddhalais-mytologinen, ja niissäkin on usein kuvien päällä pohjoismaisen taiteilijan piirroksia.

Että näin juuri vissit itämaiset aiheet toistuvat näissä Permasta löydetyissä hopeaesineissä, se ei voi olla sattuma, vaan se riippuu uskonnosta, shamanismista, eläinten palvelusta. Huomattava venäläinen

tiedemies Anutshin, joka myöskin on kiinnittänyt huomiota tällaisiin orienttalisiin ilmiöihin Perman kalustossa, lausuu otaksumana, joka selittäisi Intian mytologisten kuva-aiheitten suositun levenemisen Permassa, että Intian ja Perman uskonnolliset idolit t. s. ihmis- ja eläinkuvausten kulttiluonne, suurin piirtein ovat vastanneet toisiaan, joten »permalaiset» ovat voineet sijoittaa Intian hopeaesineitten kuviin ja muihin itäisiin kuvauksiin omat kertomuksensa, omat myyttinsä, vaikka itse myytit ja jumalaisolennot tietysti ovat olleet heillä erilaiset kuin intialaisilla. Tämä selitys otaksuu siis, että uskonnolliset kertomukset, aiheet eivät ole kulkeneet lainana muotojen ja kuvien ohella, ja selitys lienee todella oikea, päättäen orienttalisten alkuaiheitten nopeasta, myöhemmin fantastisesta tyylittelystä Permassa. Ne vaihtuvat, toisin kuin kotoiset pienet uskonnolliset eläinkuvitukset, joiden uskomaton säilyväisyys, konservatismi, oli puheena.

Uusin teos, jossa »Perman» itämaisia hopeoita on hyvin runsaasti kuvattu, on akatemikko J. Smirnoffin julkaisu »Vostotshnoje serebro», v:lta 1909. Teos on valitettavasti vain atlas, jonka kuvat ovat erinomaiset, mutta josta puuttuu teksti ja joka yleensäkään ei millään lailla ryhmitä kuvattua kalustoa, ei asiallisesti, ei maantieteellisesti eikä kansallisesti tai tyylillisesti. Perman hopeoista on kuitenkin esitetty kultturihistoriallisia otaksumia; viimeksi on K. F. Karjalainen esittänyt mielipiteen, joka lienee oikea. Hän hylkää teorian siitä, että ne olisivat todisteita omintakeisesta permalaisesta kultturivaltiosta, jonka ylimykset niitä olisivat käyttäneet jokapäiväi-

sessä elämässä. Permassa nähtävästi ei ollut mitään sosialista eroa eikä muita vauraampaa ja mahtavampaa kansanluokkaa. Hopeat ovat kulttiluontoisia nekin, jumalille ja haltioille annettuja uhrilahjoja.

Karjalainen mainitussa kirjassaan Jugralaisten uskonnosta, s. 229, kertoo m. m. erään venäläisen Nosilovin antaman kuvauksen, joka näyttää että hopeamaljat ainakin osaksi ovat olleet haltiain pukujen koristeita. Nosilov oli nähnyt vogulilaisen jumalan kuvan, jonka vaipasta ja vaatteista varisi hopearahoja. »Mutta vielä suuremmaksi kävi ihmettelyni, kun hopean mukana putosi lattialle mustia hopeaisia kuppeja, vanhanaikaista reikätyötä, täynnä rahoja. Otin yhden ja rupesin tarkastamaan. Se oli hienoa, ei-venäläistä tekoa, pohjaan oli kuvattu lohikäärmeitä, joitakin kummallisia lintuja ja metsäneläviä, siinä oli jotakin mikä muistutti Egyptiä ja Persiaa».

Ja Karjalainen huomauttaa toisessa paikassa omanakin mielipiteenään, että kallisarvoiset, »loistavat ja välkkyvät metallilautaset, n. s. peilit, ovat aivan kuin kiiltävät rahatkin, erittäin hyvin sopineet uhrilahjoiksi, osittain kuvituksensakin tähden.»

IV.

Ei ole toistaiseksi tutkittu, mikä vaikutus näillä itämaisilla hopeoilla on ollut »Perman» kansalliseen muinaiskalustoon ja ornamentikkaan. Varmaankaan ne eivät ole menneet jälkeä jättämättä. Vieras, vaikka muualta — ei hopeateoksista — tullut vaikutus ilmeiksen näet mitä tuntuvimmin Perman varhemman rautaajan helyissä ja koristuksissa.

Kuva 90. »Permalainen» sarvikuono.

Perma suosii ornamentteina kin tavattoman suuressa määrin eläinkunnasta saatuja aiheita. Vasta nuorimmalla rautakaudella esiintyy kasviornamentteja. Zoologiset aiheet ovat uhrikuvioissa realistisia, mutta muissa esineissä, joissa ne ovat ornamenttalisia eivätkä uskonnollisia luonteeltaan, ne ovat villisti tyylitellyt. Alkuperäisesti on kuvattu etenkin muutamia eläimiä: karhua, hirveä, kotkaa ja myös ihmistä. Aiheet ovat kotimaisia mutta voivat olla alkuasteellaan vieraitakin, ja niitten tyylittely seuraa osaksi tyylittelyä aiheen alkuperäisessä kotimaassa, todistain jatkuvaa yhteyttä, mutta osaksi kehittyen erikseen Permassa. Ja näissä tapauksissa yleensä nähdään, miten vieras alkuaihe on permalaisille pelkkä ornamentti ilman sisältöä, sommittelu äkisti rikkoutuu ja on väärinkäsitetty: kehitys jatkuu kummallisen oikun ja epäselvien vaikutuksien alaisena.

Esitämme ensin muutamia kuvia tällaisista »skyytalaisista» eläinkuvioista. Kuten mainittiin, on Aspelin niitä runsaasti kuvannut. Vielä lukuisammin on niitä A. Spitsynin oivallisessa atlaksessa »Shamanskija izobrazhenija».

Eräässä esineessä Garamihan muinaislinnalta, on pitkäturpainen nelijalkainen, joka »polkee matele-

Kuvat 91—92. Ganymedes-aihe, ja 3 päällekkäin asetettua karhua, nähdyt edestäpäin.

vaa elävää jalkainsa alle ja ikäänkuin pureskelee tuon päätä». Toisissa esineissä on avosiipinen lintu, ihmiskasvojen kuvio rinnassaan, kuv. 91, 93, tai kaksi vastakkaisin seisovaa hevosta, joiden jalat ovat yhdistetyt. »Toisen seljässä on raaka miehen haamu»; yleinen on etukäpäliinsä nojaava karhun pää, kuv. 92 niin myös samnakontapainen päältä nähty eläin, tai »pöllöhaukan muotoisella päänpeitteellä varustettu jumalankuva», jonossa olevia ihmishaamuja j. n. e. — Mitä muuten näihin kuviin tulee, pitää juuri paikkansa aluksi esitetty huomautus, että osa niistä ehkä on varhempaa rautakautta nuorempia, siis myöhempiä kuin v 800 j. Kr. Mainitussa kirjoituksessaan yrittää Spitsyn antaa alustavasti kronologisen yleiskatsauksen tästä materialista.

Etevin näitten sanan varsinaisessa merkityksessä p e r m a l a i s t e n kuvioitten selvittelijä on tohtori Hj. Appelgren-Kivalo. Hän otaksuu niitä alkuasteel-

Kuva 93. Ganymedes-aihe itämaisessa hopeamaljassa: alkuaste, Jupiterin kotka vie Ganymedeen taivaaseen.

laan vieraiksi, mutta hylkää käsityksen lainatuista ideoista ja puhuu etupäässä ornamenteista. Hän onnistuu todistamaan, että Perman fantastiset varhaisimmat eläinkuviot palautuvat pääasiassa kahtcen alkuaiheeseen, jotka ovat kotoisin eteläisten ja itäisarojen taiteesta: hirvikuviin vahvasti tyylitellyin sarvin ja Ganymedes-kuvaukseen (kuv. 93). Hirven sarvet muodostavat eläimen päitä ja vähitellen itsenäisiä kuvioita, itse hirven ruumiin pienetessä ja madaltuessa, tullessa melkein matelijamaiseksi ja vihdoin kokonaan hävitessä. Rinnan tämän ilmiön kanssa tapahtuu aiheen moninkertaistuttaminen samassa ku-

Kuvat 94—99.

valevyssä. (Kuvat 94—99.) Eläimiä tai eläinten päitä tehdään useita, 6—8 päällekkäin ja peräkkäin. Siitä on oivallisena todisteena eräs kuvio Uhta-joelta Petshoran vesistön luota. Alinna on hirvi matelijan muotoisena, sen yläpuolella toinen samanlainen ja hirven »sarvet» kasvavat esiin eläimen selästä, muodostaen pitkäkaulaisia linnunpäitä. Kuvan oikeassa syrjässä on »hirven» pää monistettu 5-kertaiseksi. Spitsyn kutsuu tätä kuvaa »kirkuvien lintujen apoteosiksi».

Kuva 100. Ganymedes-aiheen viimeinen aste. Löydetty Pizhman muinaislinnalta.

Hiukan vähemmin stilisoitu on kuv. 95 Nyrgyndasta keskeiseltä Kamalta. Spitsyn huomauttaa, että kuva on tehty niin, että siinä huomaa kuljettavan vastatuuleen, ja aika vauhtia lisäksi. Miks'ei, siltähän näyttää. Itse asiassa tässä on tyylitelty hirven sarvia, niin että keskiosaan on muodostunut ihmisen tapainen kuvio, ja sen pään yläpuolella on näädäntapainen eläin pystyssä. Sama eläin toistuu kuvion kahden puolen, joten sarvet ovat ihan muuttaneet luonnetta. »Hirven» alaleuka nousee pystyyn kaaressa, päättyen kolmikertaiseen päähän. Vasemmalla on kehyksessä hännän yläpuolella 4 päätä.

Shamanistiset kuviot löytyvät usein suljettuina aarteina, kuten esim. ylempänä, siv. 207, jo esitetty Istjatskin jurttien aarrelöytö, jossa ei vain ole pieniä plastillisia urhieläinten kuvia, vaan myös tarunomaisia eläimiä levyille kaiverrettuina, joten löytö kuuluu myös niitten esineitten sarjaan, josta nyt on puhe.

Juuri nämä shamanistiset kuviot ovat levinneet niin kauas itään Siperiaan kuin siv. 204 mainittiin vissien permalaisten löytöjen levinneen, t. s. Tomskiin ja Obin yhden lähdejoen Tshulymin latvoille asti. Viimeksimainitulta on tärkeä Izhimin aarre, joka on

Kuva 101. Uhrikuvauksia pronssia Obin vesistön varrelta.

sisältänyt shamanistisia kuvioita, aroseutujen mallisia rautatikareja y. m. sekä pitkäkaulaisia rautakeihäitä, n. s. angoneja, joiden avulla aarre määrätään v. 600 vaiheille j. Kr. Omituisia ovat tässä aarteessa olevat karkeasti valetut ja yksinkertaiset pronssikuviot, kuv. 101.

V.

Tässä teemme lyhyen sivuhuomautuksen.

Jo tämän kirjoitussarjan alussa siv. 79 huomautettiin, mikä merkitys eteläisempien arokultturien tut-

kimuksella on urali-altailaiselle muinaistutkimukselle yleensä. Tämän kultturin vanhimmat jaksot aina kansainvaelluksen aikaan asti eivät voi tulla lopullisesti selvitetyiksi, ennenkuin muinaistiede on ehtinyt riittävästi valaista sen suuren alueen esihistoriaa, joka ulottuu Konstantinopolista Mustanmeren kahden puolen Turanin takaisille aroille Turkestaniin, Pohjois-Persian, nyk. Afganistanin läpitse itään Jenisein latvoille asti. Täytyy saada varmuus siitä, mihin suuntiin kultturivirtaukset tuolla alueella ovat kulloinkin käyneet, milloin länteen ja milloin itään, missä on kulloinkin ollut keskus: Turkestanissa, Kubanissa, »Skyytiassa», Vähässä Aasiassa, Persiassa. Se on välttämätön kivi- ja kuparikausien, skyytalaisten kultturi-ilmiöitten, kiinalaisen sivistysvaikutuksen selvittelyihin. Se ei suinkaan ole vähimmin tärkeä myöskään kansainvaelluksen ajan esihistoriaan nähden, v. 200 e. Kr. — 300 j. Kr. Ja kysymys tulee uralialtailaisen arkeologian tutkijan vastattavaksi m. m. juuri permalaisten muinaisesineitten yhteydessä: mistä riippuu se vahvasti orienttalinen kultturi, joka Kristuksen syntymän aikana voitti alaa keskisen Uralin kahden puolen, permalaisessa kultturissa, josta juuri tehtiin selkoa? Nähdäkseni historiallisesta kehityksestä etelämpänä, aroilla. Tiettävästi oli ensimäisinä esikristillisinä vuosisatoina suurimpia arojen kultturikeskuksia Baktrian puolikreikkalainen valtakunta Syr-Darjan latvoilla. Sen rikkaus ja mahti perustuivat edulliseen maantieteelliseen asemaan, kauppateitten solmukohtaan, sen aineellisen kultturin elementtejä olivat voimakas kreikkalainen sivistysvaikutus ja alku-iraaninen pohja, siis nähtä-

Kuva 102. Siperialainen kultalevy: peto hevosen kimpussa.

västi jossain määrin samalla lailla kuin n. puolivuosituhatta aikaisemmin Skyytiassa oli ollut. Käsitykseni on, että tässä »baktrialaisessa» kultturipiirissä kehittyi m. m. se fantastinen ja voimakas eläintyyli, jonka tuotteita ovat Keski-Aasian ja Länsi-Siperian merkilliset kultakuviot sellaiset kuin kuv. 102. Tätä tietä ja tähän aikaan luulen myös Permian »skyytalaisten» kuva-aiheitten tunkeutuneen Permaan (vrt. siv. 213, 215). Tietysti tämä kaikki on vielä ratkaisematta, mutta käsitykseni, joka on työn kuluessa vakiintunut, on se kuin tässä on hahmoiteltu. Työproblemina ainakin on tällä hypotesilla oikeutensa.

Sen tukemiseksi mainitsen vielä erään pikkuseikan. Minusinskin arojen kultturissa esiintyy n. Kr. s. aikaan melkoisesti pieniä sepulkralisia pienoisaseita ja koristeita. Ne ovat Euroopan Venäjältä kaikkialta muualta aivan tuntemattomia paitsi Permasta,

josta niitä on jokunen Gljadenovon uhripaikalta, minkä käyttö ulottuu kyseessäolevaan aikaan asti. Välittäjänä on ollut seutu, josta on levinnyt vaikutteita sekä »Permaan» että yliselle Jeniseille: Irtyshin latvat eli Turkestan.

Eräs toinen seikka tulkoon tässä yhteydessä puheeksi: »permalaisten» »shamanististen» eläinkuvioitten leveneminen Siperiaan, jossa ne ovat yleisiä Tomskia myöten ja lähelle Minusinskin aroja (s. 219). Valitettavasti en voi esittää tuota levikkiä kartografisesti ja havainnollisesti, mutta tutkijana tulee ajatelleeksi, eikö se kuvasta uralilaisten kansojen siirtymistä keskiseltä Uralilta vanhemmalla rautakaudella — ennen v. 800 j. Kr. — itäänpäin osaksi taigaa, osaksi jokia pitkin, seuduille, joiden aijempi asutus suuressa turkkilaisessa kansainvaelluksessa oli siirtynyt länteenpäin?

VI

Kun siirrymme nuorempaan rautakauteen on kalusto osaksi erilaista. Permaan tulee eteläisiä muotoja, joskin itäiset, aasialaiset vaikutukset edelleen jatkuvat; viimemainituista todistavat ensi sijassa eräät merkilliset muotosarjat, joiden alku juontuu Intiaan ja jotka Appelgren on selvitellyt. Esitän niistä Appelgrenin mukaan yhden.

Kuv. 104 on tulusraudan kädensija pronssia n. v. 900 j. Kr. Tällaisia esineitä tunnetaan 5, nim. 3 Permasta, 1 Kostroman ja 1 Kiovan luota. Niissä on keskellä vyötäreihin asti näkyvä ihminen, jonka päähän nojaa kahdelta puolelta nokillaan linnun tapaisia eläimiä.

Kuvat 103—104. Intialainen relief ja saman kuva-aiheen jäljennös permalaisen tulusraudan kädensijassa.

Kuvion alkuaihe on intialainen, hindulainen, Sirijumalatar istumassa itämaiseen tapaan jalat allaan palmunlehdellä (kuva 103). Hänen kahdella puolellaan on elefantit, jotka kärsillään suihkuttavat vettä hänen ylleen. Tämä aihe levisi jo varhain yli buddhalaisen maailman ja on sen välityksellä tullut tunnetuksi Permassakin. Monet yksityiskohdatkin Perman kuvioissa aivan ilmeisesti liittyvät toisiinsa, kuten Appelgren mielestäni on sitovasti todistanut.

Mutta nuoremman rauta-ajan Permasta on näitten alkuperäisesti itämaisten lisäksi myös jyrkästi paikallisia, »tshuudilaisia» esineitä, riipushelyjä ja solituksia. Niissä vallitsee kaksi eri ryhmää: 1) helisevät riipushelyt, (kuv. 105, 106) muodostetut pienistä ketjuista, joissa on riipuksia, milloin plastillisia, milloin latteita linnunkuvia, linnunjalkoja, kulkusia y. m. Riipusten lukumäärä on usein suurempi kuin yksi ja ketjuista riippuvat ne enimmäkseen lyhyissä sivuketjuissa; 2) filigranitöitä: ketjunkannattimina, helyinä, heloina. Ne ovat usein hopeaa, joskus kullatut

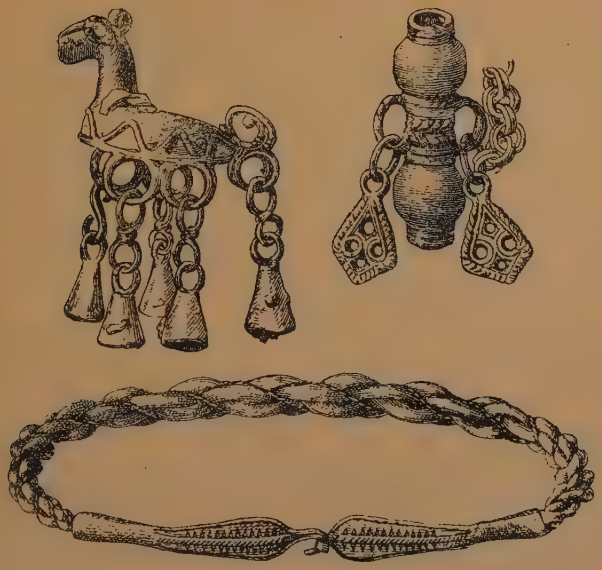

Kuvat 105—107. Nuorimman rauta-ajan riipusheloja ja hopeinen kaularengas.

Filigranilangat ja -helmet ovat kiinnitetyt pintaan ja muodostavat niissä kuvioita. Nämä filigranityöt ovat ulkomaisten alkuesikuvien mukaan tehdyt, luultavasti etelästäkäsin levinneet. Etelästä on levinnyt muinaiskalustoakin, ei vain ornamenttiaiheita: varsinkin hopeata. Hyvin yleisiä Permassa ovat punotut kaula- ja hopearenkaat: ne ovat kaularenkaita tai vöitä, jotka ovat tehdyt punomalla yhteen 3 varrasta. Renkaan toinen pää on usein nuppina, toinen silmuna. Renkaat ovat arvatenkin arapialaisen kaupan aikakaudella tehdyt, mutta ovat Permassa tuskin kotimaisia ja niiden pääasiallisin leveneminen onkin alueen eteläosa, Vjatkan läänin Glasovan piiri.

Permalainen alue oli näet tähän aikaan, päinvastoin kuin vanhemmalla rautakaudella, erittäin voimakkaan eteläisen vaikutuksen alainen Kaman alisen juoksun varrella oleva bolgarylainen valtio oli muodostunut v. 800 vaiheilla j. Kr. ja säilytti sitten johtavan aseman itäisen kaupan alalla 1200-luvun loppupuolelle asti. Nimenomaan tuottavata oli bolgarylaisille pohjoinen, »permalainen» turkiskauppa, jonka tuotteet olivat Bolgaryn tärkeimmät vientitavarat etelän markkinoille. Bolgaryn kauppa oli osaksi arapialaisten, osaksi ehkä juutalaisten käsissä ja arapialaisten sen aikuisissa kertomuksissa on säilynyt m. m. kuvaus siitä, kuinka tärkeänä bolgarylaiset pitivät pohjoista kauppaansa »tshuudien» kanssa. He eivät mitenkään tahtoneet päästää muita osalliseksi tuosta tuottavasta kaupasta eivätkä sen vuoksi laskeneet tshuudeja sisälle kaupunkiinsa, muukalaisiin tutustumaan. Enimmäkseen lienevät he itse liikkuneet retkillään tshuudien alueella ja se selittää suurten hopea-aarrelöytöjen esiintymisen Permassa. Suuri oli m. m. aarre Rožhdestvenskojen kylän luona, painava $5^1/_2$ venäl. naulaa: hopeavati, 3 hopeista kaularengasta, hopeaketju, hopeisia helmihelyillä koristettuja filigranilevyjä y. m.

Mitä tulee näiden Perman nuoremman rautakauden tyypillisten esinemuotojen levenemiseen, ovat ne yleensä levinneet suppeammalle alalle kuin vanhemman rautakauden kuvaukset, joiden levikki oli ylinen Kama, Petshora ja Obin vesistö. Helisevät riipushelyt ovat pääasiassa levinneet vain Euroopan puolelle Uralia, jossa niitä tunnetaan suomensukuisten kansojen asuma-alueilta m. m. Kostroman-

kin läänissä asti ja »Bjarmalannista» (ks. siv. 237). Sama on punottujen rengasten levikki, vaikka se on enemmän eteläinen: Siperiasta niitä ei ole. Sen sijaan on filigranitöitä Siperiastakin ja kuten jo ylempänä mainittiin, viittaavat monet orienttaliset aiheet Perman nuoremman rautakauden kalustossa voimakkaasti Aasiaan. Juuri tuo itäisten ja europpalaisten aiheitten yht'aikainen esiintyminen Permassa on siellä kansallista ja se on ilmiö, joka rajoittuu vain Permaan. Kyseessä nähtävästi ei ole vain maantieteellisen vaan myös kultturin kokonaisuus.

Myöskin kiinteitä muinaisjäännöksiä tunnetaan Perman pakanuuden ajan lopulta, *muinaislinnoja* ja kalmistoja. Edelliset ovat suureksi osaksi samallaisia vallien ja vallihautojen katkaisemia niemekkeitä kuin ne vanhemmat muinaislinnat, joista jo ylempänä oli puhe. Näiden muinaislinnojen luku on hyvin suuri ja niiltä tavataan yleensä juuri sellaisia tyypillisiä nuoremman rautakauden löytöjä, joista äsken oli puhe. Tarinan mukaan on niissä asunut valkosilmäisiä tshuudeja.

Kalmistoja on Perman — tässä suppeimmassa merkityksessään = Kaman vesistön latvus — alueelta tavattu harvoja, koska tutkimukset siellä on vasta aloitettu. Löytyy sekä kumpukalmistoja m. m. — Harino n. 75 v. Permasta länteen; sen löydöt ovat vv. 900—1300 välimailta — että kenttäkalmistoja. Kenttäkalmistoista ovat tärkeimmät Broda ja Gorbunjata Kungurin piiristä Sylva joelta. Kuten kaikissa tunnetuissa Perman läänin kalmistoissa ovat näissäkin vainajat haudatut polttamatta. Ruumiit makaavat pää N. Näissä kahdessa kalmistossa on yh-

teensä tutkittu 75 hautaa. Hautakalusto vv. 800—1000 j. Kr. on rikas: kirveitä, veitsiä, sapeleita, helmiä, renkaita, riipuksia. Että vaikutuksia silloiseen Permaan on tullut etäältäkin, näkyy siitä, että kalustossa on vyösolkia, joiden prototyypit tavataan Liettuassa ja Itämerenmaissa. — Muista Perman kalmistoista mainittakoon Pishtain, Burdakova ja Urinski sekä Malaja Anikova, jonka kalustossa oli m. m. arapialaisia hopearahoja X-vuosisadalta.

Nuoremmalla rautakaudella on Perma siis jo ollut kiinteästi asuttua ja siitä kerrotaan novgorodilaisten aikakirjoissa. 1300-luvulla esiintyi pyhä Tapani, joka saarnasi heidän keskuudessaan kristinuskoa ja pani alkuun permalaisten kirjakielen. Nähtävästi on juuri bolgarylainen vaikutus tehnyt Perman asutuksen kiinteäksi ja muodostanut Perman kansan. Mutta sen kysymyksen selvittely vaatii tarkkoja tutkimuksia Perman nuoremman rautakauden koko kultturiin nähden, tehtävä, johon kukaan vielä ei ole ryhtynyt, mutta joka olisi piammiten suoritettava.

KYSYMYS BJARMALANNISTA.

Ainakin länsisuomalaisista kansoista ovat karjalaiset nähtävästi viettäneet liikkuvaisinta elämää ja heidän »alkukotinsa» eli kotimaansa onkin vielä n. 800—1000 vuotta sitten ollut paljon avarampi kuin muitten Itämeren suomalaisten kansojen. Missä heidän varsinainen silloinen keskuksensa on ollut sitä ei voida vielä varmuudella sanoa. Mahdollisesti on se ollut Laatokan ja Äänisjärven seutuvilla. Mutta karjalaisten takamaat ja kauppa-alueet ovat ulottuneet paljon kauvemmaksi, luoteisessa Pohjanlahden perukkaan, idässä ja koillisessa Vienajoelle ja Valkeallemerelle. Nämä seudut ovat silloin olleet kiinteätä asutusta vailla, ja karjalaiset ovat niillä liikkuneet eränkävijöinä: metsämiehinä, kalastajina, kaskenkaatajina ja myöhemmin myös kaupankävijöinä. Välittäjinä he joutuivat tekemisiin niin itäisten (syrjänit) kuin läntisten (skandinavit) naapuriensa kanssa. Syrjänit asuivat Vienan takana ja Vytshegdalla, ja osittaisesti he lienevät olleet 223—228 sivuilla mainitun permalaisen kultturin kannattajia. Kielelliset koskетukset todistavat syrjänien ja karjalaisten olleen tekemisissä keskenään noin vv. 1000—1200 välimailla. j. Kr. Vieläkin kutsuvat syrjäänit Arkangelin kaupunkia nimellä Kar-dor, »karjalaisten kaupunki», Valkeanmeren etelärantaa kutsutaan karjalaisten ran-

naksi, myöskin suur-Suomen rannaksi j. n. e. Ja vihdoin on vanhojen suhteitten todistuksena mainittava, että karjalaisten ja »permalaisten» nuoremman rautakauden helyt ja riipukset ovat hyvin yhdenkaltaisia, ja että niitä on löydetty Valkeanmeren rantamiltakin, m. m. Kemin piiristä.

Kun skandinavit tekivät retkiään Bjarmalantiin, joutuivat he nähtävästi tekimisiin monellaisten ihmisten kanssa. Noista Bjarman matkoista kertovat monet muinaispohjoismaiset »sagat».[1] Tiedot ovat usein, eivät kuitenkaan aina, taruperäiset ja hämärät. Selväksi kuitenkin näyttää käyvän, että ne kertovat eri suuntiin tapahtuneista retkistä, joista osa on tapahtunut Pohjanlahden itäpuolelle, osa Suomenlahden pohjaan, osa Nordkapista itään. Kaikilla näillä seuduilla kerrotaan saduissa bjarmeista, heidän rikkauksistaan ja kaupastaan, ja ymmärtääkseni tiedot sopivat karjalaisiin. Kaikilla mainituilla alueilla on ollut karjalaisia. Bjarmalanti olisi siis ollut karjalaisten asuma-alue, bjarmit karjalaisia.

Tässä yhteydessä en ota bjarmalais-kysymystä puheeksi sen kaikessa laajuudessa, rajoitun vain siihen skandinavien Bjarmalantiin, joka ilmeisesti on sijainnut Jäämeren rannalla, ja jonka yhtenä kauppasuonena on ollut syrjäniläis-karjalainen rajajoki (?) Viena joki. Senkin kaupan päätekijöinä arvelen olleen karjalaisten, jotka ostelivat »perämaan», Perman miesten, turkiksia, aivan kuin bolgarit ostelivat

---

[1] Ks. esim. K. Tiander, Поѣздки скандинавовъ въ Бѣлое море. Pietari 1906. Pietarin yliop. hist. filol. luokan Записки LXXIX

niitä etelään ja välittivät niitä arapialaisille (vrt. siv. 226). Karjalaiset myivät omiaan ja Perman tavaroita skandinaveille.

Bjarmi-nimitys, anglosaks. beormas, esiintyy ensi kerran Alfred Suuren, Englannin kuninkaan, toimittamassa anglosaksilaisessa maantieteessä 800-luvun lopulla. Se esiintyy norjalaisen Ottarin (Othere) tunnetussa matkakertomuksessa.

Ottar, joka itse asui Halogalannissa Keski-Norjassa, oli oman kertomuksensa mukaan »kaikista norjalaisista» kauvimpana pohjoisessa. Ylempänä oli asumaton erämaa, jossa liikuskeli vain finnejä kalastusta ja metsänkäyntiä varten. — Ottaria halutti saada selkoa siitä, minkälaisia ihmisiä asui erämaan takana, ja hän lähti senvuoksi kerran aluksellaan purjehtimaan pohjoista kohti, ranta aina oikealla kädellä, ja kuudessa päivässä saapui hän paikalle, jossa ranta alkoi kääntyä itään. WNW tuulella purjehti hän täältä neljässä päivässä niemelle, jossa ranta kääntyi suoraan etelään, ja täältä viidessä päivässä erään joen suulle, jossa hän ensi kerran koko matkallaan tapasi asutusta. Asukasten kanssa tuntuu hän pystyneen puhumaan, sillä niiden, beormien, kieli oli Ottarin mukaan miltei aivan sama kuin »finnien», joiden kieleen Ottar ilmeisesti oli perehtynyt kotiseudullaan, norjalais- ja finniasutuksen rajalla.

Tässä tärkeimmät kohdat Ottarin kuuluisasta löytöretkikertomuksesta. Kartalla on sitä helppo seurata. Hän lähti liikkeelle kotoaan Ofoten vuonon pohjoispuolelta, n. $68^1/_2{}^0$ pohj. lev. Seitsemäntenä päivänä oli hän saapunut Nordkapille, ja neljä päivää myöhemmin oli hän jossain paikassa, josta maa kään-

tyy suoraa etelään, mistä hän vihdoin 5:ssä päivässä saapui beormien maahan. Tämä paikka olisi kai lähinnä haettava jostain Kuolan niemimaan rannoilta.[1]

Ottarin kertomus kuvastaa aikoja kahdeksannen sataluvun jälkipuoliskolla, n. v. 875 j. Kr. Paljo myöhemmät ovat ne tiedot, mitkä ovat säilyneet skandinavilaisessa sadustossa, jossa melko usein on Bjarmasta ja Bjarman retkistä puhe. Kuten mainittu, ovat kuitenkin nämä tiedot jotenkin epämääräisiä ja tuntuupa siltä kuin Bjarmaland olisi ollut yhtäläinen häälyvä nimitys kuin Skyytia tai Sarmatia tai Tule. Muutamia kertomuksia kuitenkin on, joissa tiedonannot selvemmin kohdistetaan Pohjois-Norjasta idässäpäin sijaitsevaan maahan ja kansaan.

Tunnetuin kaikista näistä taruista on kertomus Karlin ja hänen veljensä Gunnsteinin sekä Norjan Finmarkenin käskynhaltijan Torer Hundin retkestä Bjarmaan, n. s. Orvar-Odd-tarina.

Olavi Pyhän aikaan v. 1026 lähtivät mainitut retkeilijät kahdella aluksella ja lukuisin miehistöin Bjarmaan kauppa- ja ryöstöretkelle nykyisen Tromsön kohdalta. Saavuttuaan perille (menomatkasta ei maantieteellisesti tehdä lähemmin selkoa) Vinajoen suulle, he jonkun aikaa harjoittivat asukasten kanssa vaihtokauppaa, saaden sopulin, näädän ja majavan nahkoja y. m. Kun heidän asukasten kanssa tekemänsä välirauha oli loppunut, purjehtivat he joen suulle, ja merelle saavuttuaan ryhtyivät he keskenään neuvottelemaan ryöstöstä. — Bjarmassa oli tapa,

[1] Vrt. G. Storm Norjan Maantieteellisen seuran vuosikirjassa v. 1893—94.

että rikkaat henkilöt kuoltuansa saivat mukaansa n. kolmanneksen entisestä omaisuudestaan, joka tavallisesti kaivettiin maahan, usein erikoiseen paikkaan. »Jokaista syntynyttä ja kuollutta kohti viedään sinne kourallinen maata ja toinen hopeaa. Näin syntyy kumpu, joka muodostuu mullasta ja kiiltävistä rahoista.» Tällaisen »kurganin» päättivät nyt norjalaiset ryöstää, sillä he tiesivät, että Vinajoen suulla oli uhriaitaus, jossa oli hyvin paljo juuri tuollaista uhrikultaa, vieläpä jumalan kuvakin, jota kutsuttiin »Jomaliksi». He siis astuivat maihin, kulkivat valtavan metsän läpi ja saapuivat uhriaitaukselle juuri kuin sitä suojelevia vartijoita muutettiin; johtajat kiipesivät puuaitauksen yli ja aukasivat tovereilleen portit, jolloin ryöstö alkoi. Norjalaiset saivat paljo kultaa ja hopeaa maakummuista, ja puisen jumalan polvilta hopeamaljan täynnä hopearahoja ja kaulalta paksun kaulaketjun. Ryöstön aiheuttama melu herätti kumminkin bjarmien huomiota, he hälyyttivät asukkaita, ja norjalaiset pääsivät töin tuskin suurine saaliineen pakoon. Noustuaan laivoihinsa he purjehtivat ensinnä paikkaan, jonka nimi oli Gandvik, ja sen jälkeen Geirsveriin lähellä Nordkapia. — Matkan myöhemmät vaiheet voimme sivuuttaa.

Tässä kertomuksessa annetaan korkea kuva bjarmien rikkaudesta. Muissa skandinavisissa saduissa sitä myös painostetaan, ja Bjarman nimi niissä usein mainitaan. Mutta sagat ovat melkein kaikki hyvin epävarmoja ja epäluotettavia, sekä ilmeisesti fantastisia, esim. Herraudin ja Bossen tarut. Viimeisen kerran esitetään Bjarman retki tapahtuneen v. 1222, jolloin Anders Skjaldarband ja Ivar Utvikistä ase kädessä

hyökkäsivät sinne. Sen jälkeen emme skandinavisessa sadustossa kuule puhuttavan Bjarman vallasta. Ja samoihin aikoihin ovat sikäläiset lähteet kertoneet, miten osa bjarmeja oli tattarilaisten raivolta paennut Norjan kuninkaan turviin.

Kun muinaisen Bjarman merkityksen tutkimiseen juuri näillä saduilla on suuri sanontavalta, on meidän siis katsottava, mikä on suoranainen tulos niiden tiedoista. Näemme silloin, että meritse kulettaissa jonkun matkaa Nordkapista itään on n. k. viikinkikaudella asunut kansa, jota kutsutaan bjarmalaisiksi, että se on ollut rikas ja vaihtokauppaa harrastava kansa, että sen pääpaikka on ollut suuren joen suussa, että ylimmän voiman nimitys on Jomali, jota on palveltu tekemällä siitä erikoinen kuva, että kansan kieli Ottarin kuvaamalla seudulla oli samallaista kuin »finnien» pohjois-Norjassa, ja vihdoin että viikingit katsoivat Bjarman-retkiä mainehikkaaksi teoksi.

Pohjois-Norjan[1] ja Pohjois-Venäjän esihistoriaa tunnetaan toistaiseksi hyvin vähän arkeologisen ainehiston perusteella. Kiinteitä muinaisjäännöksiä tunnetaan jokunen määrä, eritoten tshuudilaisia muinaislinnoja[2], joista m. m. venäläinen Jefimenko teoksessaan Savolotskaja Tshudj (*Заволоцкая чудь*) antaa laajan luettelon, mitä myöhemmin on Pohjois-Venäjän tutkimusseuran toimesta täydennetty. Muinais-

[1] O. Solberg, Eisenzeitfunde aus Ostfinmarken. Kristiania 1909.

[2] Kuvia ja pohjapiirroksia sellaisista on m. m. Venäjän yleisten arkeologisten kongressien ensimäisen istunnon pöytäkirjojen (Труды) atlaksessa.

linnat ovat keskittyneet lukuisasti pitkin Onega-, Vaga-, Suhona- ja Pinega-jokien varsia, nimenomaan kahden ensinmainitun, ja yksityisiä gorodistshejä löytyy itse Vienajoen pääuomankin varsilla, sen suupuolella. Niitten ikä on suurimmaksi osaksi tutkimaton; osa lienee keskiajalta. Kun niiltä on löytöjä v. 1000 vaiheilta (ks. alempana!), on kuitenkin epäilemätöntä että osa niistä on tshuudien ja novgorodilaisten välistä sotaa vanhempia, ja kuuluu n. s. bjarmilais-aikaan.

Myöskin tshuudilaiskalmistoja mainitsee Jefimenko kansan kertomuksien mukaan joitakuita samoilta seuduilta kuin yllä olevat linnat sekä lisäksi Kantalahden pohjasta ja parilta kohdalta Jäämeren rannalta. Kaivauksia niilläkään ei ole toimitettu. Satunnaisina löytöinä on tullut Arkangelin museoon n. 60 vaskista riipushelyä — hanhikuvioita, hevosenkenkiä ja pyöreitä rengassolkia, kellohelyjä, korvaputkia y. m. — jotka ovat museon luettelon mukaan »kaivetut maasta». Vain kolmesta on tarkempi löytötieto: Blagovjestshenskin muinaislinna Vaga-joella Shenkurskin piirissä. Satunnaisia löytöjä ovat myös 6 Kemin piirikunnasta löydettyä hopearengasta. Ne ovat pyöreätä, latteata tai spiralipunonnaista hopeavarrasta, koristetut isketyin pilkku- tai kolmiosiratein, sulkulaitoksena joko spiralisolmu, haka tai koukku. Yleisen tekotapansa puolesta voi ne varmuudella lukea 800—1100 luvuille ja vierasperäisiksi, ehkä itämaiseksi kauppatavaraksi (vrt. siv. 225). Samanaikuisia ovat myös kaikki museon riipushelyt.

Tämän kirjoittaja on tarkastellut erästä esihistoriallista asumakeskusta Pinega-joella, Arkangelista

linnuntietä n. 200 km. SE. Joen oikealla puolella on tshuudilainen muinaislinna Vaimushen kylässä. Jyrkänne, jolla se sijaitsee, viettää äkkisuorana jokeen, jolta puolen sille on mahdoton päästä. Maan puolelle viettää se loivaan, ja sillä puolella on ollut maavalli, joka nyt on suurimmaksi osaksi tasoitettu. Joki syö vuosittain maata ja on hävittänyt linnan lakea jo useampia kymmeniä neliömetrejä. — Jäljellä oleva laki on mustaa maata, ja siinä eroittaa hiiltä ja tuhkaa ja pieniä kiviä, jotka muodostavat uunipaikkoja; vuorelta on kerätty koristeettomia vääntöpyörin tehdyn saviastian palasia ja luita. — Aikaisemmin oli tullut näkyviin koko joukko ihmisluita, vähäinen rautainen ja jokunen luinen nuolenterä.

Joen toisella puolen vastapäätä Vaimushen kylää on joen suuntainen, rantaa pitkin kulkeva maavalli, jonka taakse muka novgorodilaiset leiriytyivät saapuessaan tshuudeja kukistamaan, kuten tarina kertoo. Vallin pituus on n. 140 m. ja sen korkeus 2 m. Että se on yhdenaikuinen gorodishtshen kanssa todistavat sieltä löytyneet saviastian palaset, mutta mikä merkitys sillä on, aivan tasaisella lakealla kun se sijaitsee, on mahdoton suuremmitta tutkimuksitta sanoa.

Samalla puolella jokea kuin tämä valli, n. 400 m. ylempänä, on jälkiä hävitetystä tshuudilais-kalmistosta, jonka kevättulvat ovat melkein kokonaan tuhonneet, repien rikki maata kymmeniä metrejä leveältä. Kalmisto on ilman mitään ulkonaisia merkkejä tasaisella maalla — joten Castrénin väite, että kalmistot olivat kukkuloilla, ei pidä paikkaansa —, ja olivat vainajat haudatut polttamatta n. 1 m. syviin kuoppiin. Hautakuoppa on täynnä poltettuja

kiviä, nokista maata, saviastiankappaleita, joukossa eläinten luita, arv. uhripitojen jälkiä. Täällä kerrottiin joka vuosi kevättulvien aikana löydetyn joukottain muinaiskaluja, lukuisia ketjuja ja riippeitä ja helyjä ja »pyöreitä koristettuja kuparilevyjä», vieläpä »kultainen rannerengas». Tallella oli läheisen kylän asujamilla enää 2 helykoristetta, toinen hanhikuvio (vrt. kuv. 105), toinen joku saman tapainen.

Toimitin tutkimuksia myös Vagajoella, Vienajoesta länteen, ja tapasin sikäläisilläkin gorodishtsheillä pinegalaisen kultturin jätteitä; saviastiat esim. olivat aivan yhdenkaltaiset.

Näiden erilaisten muinaisjäännösten nojalla ja päättäen etenkin lukuisista kiinteistä muinaisjäännöksistä, jotka suurin piirtein ovat yhdenaikuiset, näkee, että Arkangelin läänin keskiosat ovat olleet asutetut v. 1000 vaiheilla ja että ne kaikesta päättäen ovat olleet saman tai samanheimoisen kansan hallussa. Alueen kautta on kulkenut kauppatie idän ja lännen välillä, sillä lännenpuolelta, Pohjois-Norjasta ja Suomesta, etenkin sen pohjoisosista,[1] on tavattu melko joukko esineitä, jotka epäämättä ovat voineet sinne kulkeutua Kamalta Pohjois-Venäjän kautta. Päinvastaisen kaupan jälkiä, skandinavisia esineitä »Permasta» ja Pohjois-Venäjältä ei kuitenkaan vielä ole löydetty.

Venäläinen kronikoitsija Nestor on tehnyt selkoa eri kansoista, jotka v. 1000 vaiheilla asuivat Venäjän valtakunnassa, ja hän sijoittaa pohjoiseen Savolotskaja

---

[1] Utajärveltä, Sotkamosta y. m. Ks. A. Europaeus albumissa Jouko II, siv. 26.

tshudj eli »Taipaleentakaisen tshuudilais»-kansan. Sen kanssa joutuivat novgorodilaiset jo hyvin aikaisin tekemisiin; ainakin jo v. 1032 on heikäläisiä siinä maassa liikuskellut. He keräilivät sieltä turkiksia, ja kauppa mahtoi olla tuottelias, koska he tekivät maahan useita retkiä ja tekivät asukkaat verollisikseen, kunnes itse joutuivat Moskovan yliherruuteen v. 1471.[1] Tutkijat ovat yksimielisiä siitä, että »Taipaleentakaiset tshuudit» ovat suomensukuista heimoa, ja nimenomaan karjalaisiksi katsoo Castrén[2] heidät. Se kansa on hävinnyt entisiltä asuinpaikoiltaan, »noussut vuoriin», kertoo nykyinen venäläinen asujamisto, joka myös tuntee lukuisia taruja »valkosilmäisistä tshuudeista» ja näyttelee heidän muinaisia muistomerkkejään.

Ovatko bjarmit ja savolotsilais-tshuudit samaa kansaa?

Kysymykseen vastaan omasta puolestani myöntävästi. Puheena oleva väestö oli suomalaista, t. s. karjalaista. Mutta tällöin on huomautettava siitä ristiriidasta, joka on skandinavisten ja novgorodilaisten tietojen välillä. Kun skandinavit puhuvat bjarmien suurista rikkauksista, vaikenevat venäläiset lähteet niistä kokonaan. »Taipaleentakaisilla tshuudeilla» oli vain turkiksia. Ristiriita lienee kuitenkin enemmän vain näennäinen, kun muistamme, että skandinavitkin saivat kehumansa hopeat vain ryöstämällä eivätkä kaupan teolla. Sitä paitsi tuntuu todennäköiseltä venäläisen etnografin S. K. Kuznetsovin otaksuma,

[1] Vrt. etenkin A. J. Sjögren, Gesammelte Abhandlungen, s. 353 seur.

[2] M. A. Castrén, Nordiska resor och forskningar, V. ss. 40—61 (et. 54—55).

että skandinavien »sagoissa» on piirteitä, jotka oikeastaan kuvaavat lappalaisia eivätkä bjarmeja. Kertomukset ovat liioitelleet suuremman maineen ja kunnian saavuttamiseksi, ja lisänneet bjarmeille ominaisuuksia ja tapoja, jotka kuuluvat skandinavien muille naapurikansoille. Näistä lisäpiirteistä tärkein on kertomus vainajille annetuista aarteista.

Mainittu Kuznetsov huomauttaa, miten omituista esim. on, että Torer niin tarkkaan tuntee bjarmien uskonnolliset ja hautaustavat, jotka kumminkin ovat viimeiset, mihin muukalainen voi tarkkaan tutustua vieraassa maassa. Hän sen vuoksi otaksuu, että koko tuo osa kertomusta on myytti, on Torerin keksintöä ja sadun tekasemaa retken kaunistukseksi. Kaikki se mitä Torer noista tavoista kertoo, on näet suomalaisille heimoille vierasta ja suorastaan lappalaista, joihin Torer hyvin oli voinut tutustua kotipaikoillaan. Voimme tässä yhteydessä muistaa, miten myöskin J. Krohn esittää epäilyksiään »Suomen suvun pakanallisessa jumalanpalveluksessa» s. 15 ja 26 bjarmien »temppelirakennuksesta» ja sen »rikkaudesta.» — Mutta hautahopeoiden todenmukaisuutta epäillessä katoaa myös ainoa suoranainen todiste muinaisen Bjarmalannin rikkauksista. Kuznetsov ei mitenkään voikaan tunnustaa vanhan Bjarmalannin rikkautta. Varsinaiset historialliset lähteet eivät niistä puhu, muinaislöydöt ovat ääneti ja vanhimmat historialliset kuvaukset eivät vielä mitään tiedä Bjarman maan muinaisesta suurkaupasta. Kuznetsov väittää, että myöhempinä aikoina usein toistettu myytti Bjarmalannin Indian ja Aasian kaupasta alkaa esiintyä vasta 1700-luvun alulla, ensi kerran

Henr. Vangertin teoksessa Chronica Slavorum. Häntä noudattavat siinä O. v. Dalin, Geijer y. m.

Kysymystä »Bjarmalannin» merkityksestä ei kuitenkaan voi ratkaista vain resonnoimalla. Ennenkuin järjestelmällisiä muinaistutkimuksia on suoritettu Kuolan niemimaalla, sekä Muurmannilla että nieminaan lounaisosassa Varzugalla ja Kantalahden seudulla, ja eritoten Vienajoen suulla Kholmogoryn kaupungin lähistöllä, ei skandinavien kertomuksia Bjarmian ja Vinan suun rikkauksista voi pitää ainoastaan liioitteluina. Jos bjarmit ovat olleet karjalaisia, joiden liikkuma-ala oli laaja, ovat he olleet kaupustelijoita, jotka eivät tietenkään ole olleet ilman hopeoita.

En malta olla huomauttamatta, niitenkä Bjarmalannin häviö ja sen kaupan lamautuminen tuntuisi sopivan hyvin siihen mitä tiedetään karjalaisten seuraavista vaiheista. Tatarilais-mongolilainen valloitus ja valta sulkivat vanhat kauppaväylät Bolgaryn ja pohjoisten seutujen kesken. Niihin aikoihin lakkasivat myös skandinavien retket Bjarmalantiin. Pohjois-Venäjän koko kauppa keskittyi luoteiskulmaan, Novgorodiin. Ehkäpä karjalaiset, jotka kauppakansana olivat tällaisista muutoksista riippuvaiset, siirtyivät tällöin Onegajoelta lännemmäksi, ja keskittyivät Itämeren kaupan ulottuville. Tiedetään miten m. m. Suomen Karjalan rautakautiset löydöt alkavat runsaammin esiintyä vasta 11—1200-luvuilla ja ovat 1200—1300-luvuilla aivan huomattavan rikkaat ja komeat. Ainakaan toistaiseksi sille kultturille ei tunneta paikallista esikultturia Olisiko Suomen Karjalan pääasiallisin asutus vasta tämän aikaista?

Taas liikutaan »tietojemme rajoilla historiassa»; järjestelmällinen tutkimus saa tämän kysymyksen ratkaisemiseksi varmoja lähteitä kerättävästä muinaiskalustosta, muinaistieteellisistä kaivauksista ja epäilemättä myöskin paikannimistä.

ISKERIN MUINAISLINNA JA SEN LÖYDÖT.

Siperian vanhan tatarilaisvaltion pääkaupungin muistoja.

Oli aika, eikä se olekaan kovin etäinen, jolloin europpalaisten tiedot pohjoisesta ja keskisestä Aasiasta olivat kokonaan tarunomaiset. Siellä asui muka hirviöitä ja sekamuodostumia, joilla oli vain osaksi inhimillisiä ominaisuuksia. Europpa ei ollut »löytänyt» näitä alueita eikä siis voinut tuntea niitä. Taikka oikeastaan, aikaisempina aikoina hankitut ja saavutetut tiedot olivat tyystin unohtuneet, koska Siperiata ei enää tarvittu. Vanhat esihistorialliset kauppatiet olivat menneet tukkoon. Pohjoinen ja sisä-Aasia olivat europpalaisille vain »Tartariaa», josta villejä ja tuhoisia ihmislaumoja tuon tuostakin hävittäen tulvi yli Europan.

Ja kumminkaan ei tuo etäinen ja itäinen alue ollut silkkaa takamaata. Siellä oli valtioita, jotka eivät olleet pelkkiä barbari-valtioita, ja alueen luonnonrikkaudet olivat loputtomat, tarjoten kerran keksittyinä rikkautta ja valtaa kaikille, jotka niitä osasivat hyväkseen käyttää.

Suurten löytöretkien aika, renessanssi, oli kuohuvan elämän, yritteleväisyyden, nousun aikaa. Amerikan kultamaat ja rikas ja ihmeellinen Intia olivat

Kuva 108. Iskerin niemen jäännös Irtyshin varrella.

löytöretkeilijäin päämääränä. Tuntuu siltä kuin tämän aikakauden hengestä olisi jotain havaittavissa silloisin Venäjälläkin, vaikka kulttiurikehitys Venäjällä olikin ihan toinen kuin latinalaisessa Europassa, eikä se suoranaisesti ottanut osaa löytöretkiin eikä renessanssiin. Mutta 1500-luku oli Venäjälläkin kansallisen nousun aikaa, ja sen ilmaus on sotaisan löytöretken tekeminen Siperiaan ja maan valloitus. Ja niinkuin Amerikan valloittajat — Cortez, Pizzarro y. m. — olivat seikkailijoita, niin oli Jermak, Siperian valloituksen alullepanija, seikkailija hänkin.

Oli näet käynyt niin, että kaakkoisessa Europan Venäjällä asuvat kasakat, jotka ryöstelivät Venäjän

ja Persian välisiä kauppakaravaneja ja ehkäisivät vilkasta sikäläistä liikennettä, oli voitettu ja pakotettu Venäjän vallan alamaisuuteen. Osa heistä ei kuitenkaan tahtonut alistua rauhalliseen elämään vaan n. 6000 aron poikaa lähti liikkeelle kotiseudultaan pohjoiseen päin Volgaa pitkin, johtajana Jermak Timofejevitsh — kasakka, luku- ja kirjoitustaidoton rohkea seikkailija, joka tahtoi välttää rangaistusta jostain kepposestaan. He pysähtyivät vihdoin Kaman latvoilla Permin pohjoispuolella, jossa rupesivat upporikkaan kreivi Stroganovin palvelukseen. Tämä vallitsi suurta »valtakuntaa» Tsherdynin ja Solikamskin piirikunnissa ja tiesi kyllä mitä hyötyä hänelle kasakoista voisi olla. Hän antoi heille tehtäväksi suojella uralilaisia vuorikaivoksiaan ja levittää kauppavaltaansa Siperian tatarien keskuuteen. Kasakat olivat valmiit. Stroganov varusti heidät vaatteilla, ruualla ja aseilla, ja niin lähtivät he Uralille ylöspäin pitkin Tshussovaja-jokea.

Siihen aikaan oli Siperian tatarilaisen valtakunnan khaanina Kutshum, tulokas Turkestanista, polveutuen nähtävästi Tshingis-khaanista. Hän oli syössyt valtaistuimelta Siperian edellisen kuninkaan ja hänen sukunsa, ja oli näihin aikoihin ollut hallitsijana n. 40 vuotta. Valtakunta — Sibir — oli suurenlainen, käsittäen keskisen Irtyshin, Tobolin ja Ishim-jokien laaksot. Mutta Kutshumin hallituskausi oli ollut rauhatonta, hän oli taistellut eteläisempiä tatarilaisvaltoja vastaan, pohjoisessa olivat levottomat ostjakit, ja läntiselle Venäjän tsaarille oli Kutshum aikoinaan katsonut viisaimmaksi suorittaa jonkinlaisena verona 1000 soopelin nahkaa vuodessa. Kun Jermak

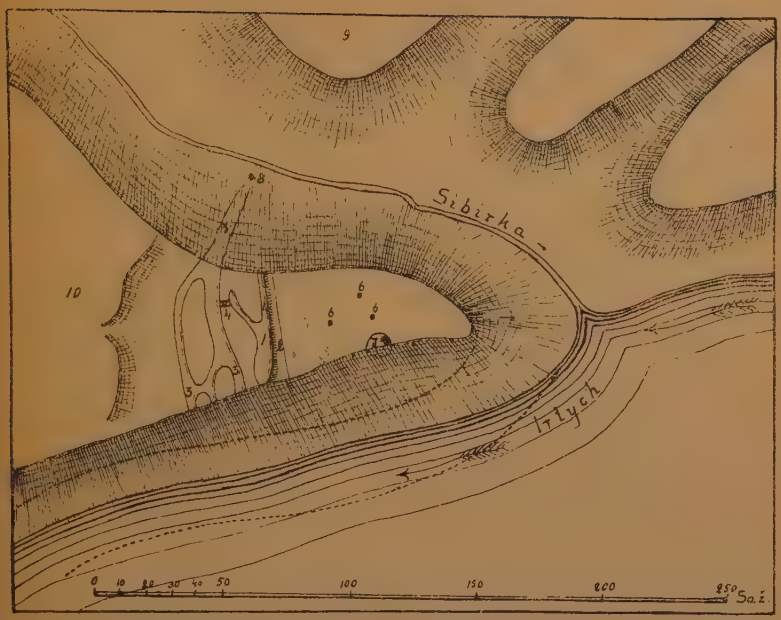

Kuva 109. Isker n. v. 1880. Pilkkuviiva osoittaa niemen otaksuttua ent. suuruutta. 1 valli, 2—3 vallihautoja, 4 silta, 5 kaivotie, 8 kaivo, 6 kuoppia, 7 kumpu 10 leirinsija.

Stroganovin käskyläisenä ilmeni hänen rajoilleen, oli Kutshum kuitenkin jo lujasti kuninkaallisella istuimellaan; hän keräili alamaisistaan tatareista ja ostjakeista armeijan ja odotti luottamuksella Jermakin joukkoja. Sotajoukot kohtasivat toisensa nyk. Tobolskin kaupungin kohdalla Tshuvassin niemellä. Kasakat pääsivät Irtyshin ylitse, löivät hajalleen tatarilaisarmeijan ja tuhosivat sen perin pohjin. Yhtenä tärkeänä voiton syynä oli kasakkojen tuliaseet, jollaisia tatareilla ei ollut; heidän ylivoimansa ei sen vuoksi auttanut villejä seikkailijoita vastaan.

Taistelun jälkeen khaani peräytyi pääkaupunkiinsa Iskeriin ja vetäytyi sieltä parin päivän kuluttua kiireessä idemmäksi. Kasakat saapuivat perässä Iskeriin, saivat sieltä kronikan tiedon mukaan suuren sotasaaliin, jakoivat sen keskenään ja polttivat kaupungin. Uudeksi pääkaupungiksi Siperialle perustettiin v. 1587 Tobolsk. Jermakin v. 1584 kuoltua yrittivät tatarit perustaa uudelleen valtakuntansa mutta heidän johtajansa joutui venäläisten vangiksi, ja v:sta 1588 alkaen on Isker, Siperian vanhan pääkaupungin paikka ollut autiona. Venäläisten valta laajeni aivan löytöretkeläisnopeudella, ja jo parikymmentä vuotta myöhemmin oli Venäjän valtakunnan itä-raja Jeniseillä.

Isker sijaitsee tai sijaitsi n. 18 km Tobolsk'ista itään Irtyshin ja pienen Sibirka-joen välisellä niemekkeellä. Sibirka-joesta on koko Siperia saanut nimensä. Niemeke on kolmikulmainen, sen kärki on jokien yhtymäkohdalla. Sen reunat ovat jokia vastaan aivan äkkijyrkät, n. 50 m. korkeat ja tykkänään luoksepääsemättömät. Kolmannelta puolelta niemeke välittömästi liittyy lakeaan peltomaahan, josta se on aikanaan ollut eroitettu ihmiskäsin tehdyillä varustuksilla, vallikaivannolla, puupalissadilla ja kolmikertaisilla valleilla. Puolustusaseita olivat nuolet ja keihäät sekä linkokivet, joiden turvissa ja asemansa nojalla Isker on ollut hyvin suojattu.

Miten suuri niemeke aikanaan on ollut, sitä ei voi varmuudella sanoa, sillä Irtysh-joki on vuosisatojen kuluessa syönyt sen reunaa ja lohkaissut niemekkeestä pois palan toisensa jälkeen. Nyt siitä ei ole jäljellä muuta kuin n. 20 m. levyinen ja pituinen

kapea kieleke, joka sekin on tuomittu sortumaan jokeen. On kuitenkin olemassa paikasta kartta, tehty n. 100 v. sitten, ja sen ja eräitten toisten, arkeologisten seikkojen nojalla on arvioitu niemekkeen leveydeksi v. 1580 vaiheilla n. 140 m. Pituus ei liene ollut yli 200 m. Näin muodostunut alue on liian pieni suurta kaupunkia tai linnoitusta varten. Otaksuttavaa on että itse niemellä vallin takana on ollut vain khaanin asunto ja hovi sekä piirityksen aikana sotilaita ja käsityöläisiä. Muulloin kaupungin asukkaat ovat asuneet vallin ulkopuolella. Siellä ovat muinaislöydöistä päättäen olleet käsityöläisten vakituiset verstaat, siellä nähtävästi tatarien jurtat ja ostjakkien majat. Sen vieressä on myös ollut tatarien kalmisto.

Muinaistieteellisiä kaivauksia on vuorella toimitettu v. 1915. Itse vuoren laella oli yleensä ylinnä vahva kerros tuhkaa ja suuria hiiliä, ja sen alla oli varsinainen kultturikerros, joka oli paikoitellen kahden metrin vahvuinen. Rakennukset ovat nähtävästi olleet puusta ja ovat palaneet suuressa yleisessä tulipalossa, kun Isker poltettiin. Niistä ei niin muodoin ole jäänyt jäljelle mitään palamatonta, lukuunottamatta telttatolppien alaosia, jotka olivat syvällä kultturimaassa ja hyvin säilyneellä tuohella ympäröidyt mätänemisen estämiseksi. Kivirakennuksia ei tässä kaupunkilinnassa näy olleen ainoatakaan.

Kaivaukset muuten selvästi osoittivat, että palaneen kaupungin jäännöksillä ovat aarteenkaivajat olleet vilkkaassa työssä, joten vain mitättömät paikat linnan jäännöksillä olivat koskemattomat, kun muinaistutkimuksia suoritettiin. Ymmärtää niin ollen hyvin että kaikki arvokkaammat muinaislöydöt on korjattu

Kuva 110. Koruja, valinkauhoja ja -muotteja y. m. Isker.

talteen jo edellisissä kaiveluissa tai ehkä jo suorastaan Jermakin joukkojen ryöstämänä, kuten aikakirjat tietävät ja josta jo ylempänä huomautettiin.

32

Kuva III. Ostjakkilainen idoli raudasta.

Kaivauksessa selvisi kiinteitten muinaisjäännösten laadusta lisäksi, että rakennusten yhteydessä on ollut puoleksi maanalaisia kuoppia, joita löytyi kaksi: toisessa oli runsaasti kalanluita, suomuja y. m. s., sekä tiiliuunin jäännös, toisessa oli valajan työkapineita, muotteja, savilusikoita y. m. Ikkunat ovat olleet sarvivälkettä jonka liuskeita lukuisasti löydettiin. Rakennukset ovat olleet tiheässä, ja ne sijaitsivat, päättäen tolppien jätteistä, ilman erikoista järjestystä.

Enimmät tietomme oloista ja elämästä Iskerillä ja sen kauppasuhteista ympäristön ja kaukaisten seutujen kanssa Iskerin kukoistusaikana saamme irtaimista esinelöydöistä, ei kiinteistä muinaisjäännöksistä.

Paitsi v. 1915 kaivauksissa talteen saatuja muinaislöytöjä on Iskeriltä lisäksi huomattava määrä löytöjä, joita sieltä on korjattu talteen aijemmin, nimenomaan 1880-luvulla. Kerääjä oli paikallinen muinaisuuden harrastaja, taiteilija M. S. Znamenski, jonka suuri, n. 2000 esinettä sisältävä iskeriläinen kokoelma v. 1897 ostettiin toht. A. O. Heikelin välityksellä Suomeen. Znamenski rakasti intohimoisesti Siperian muinaisuutta, etenkin sen valloituksen aikuisia muistoja; nähtävästi on hän Iskerillä suorittanut kaivauksiakin.

Juuri muinaislöydöt näyttävät että Isker ei ole ollut vain sotilasleiri vaan on todella ollut kaupunki,

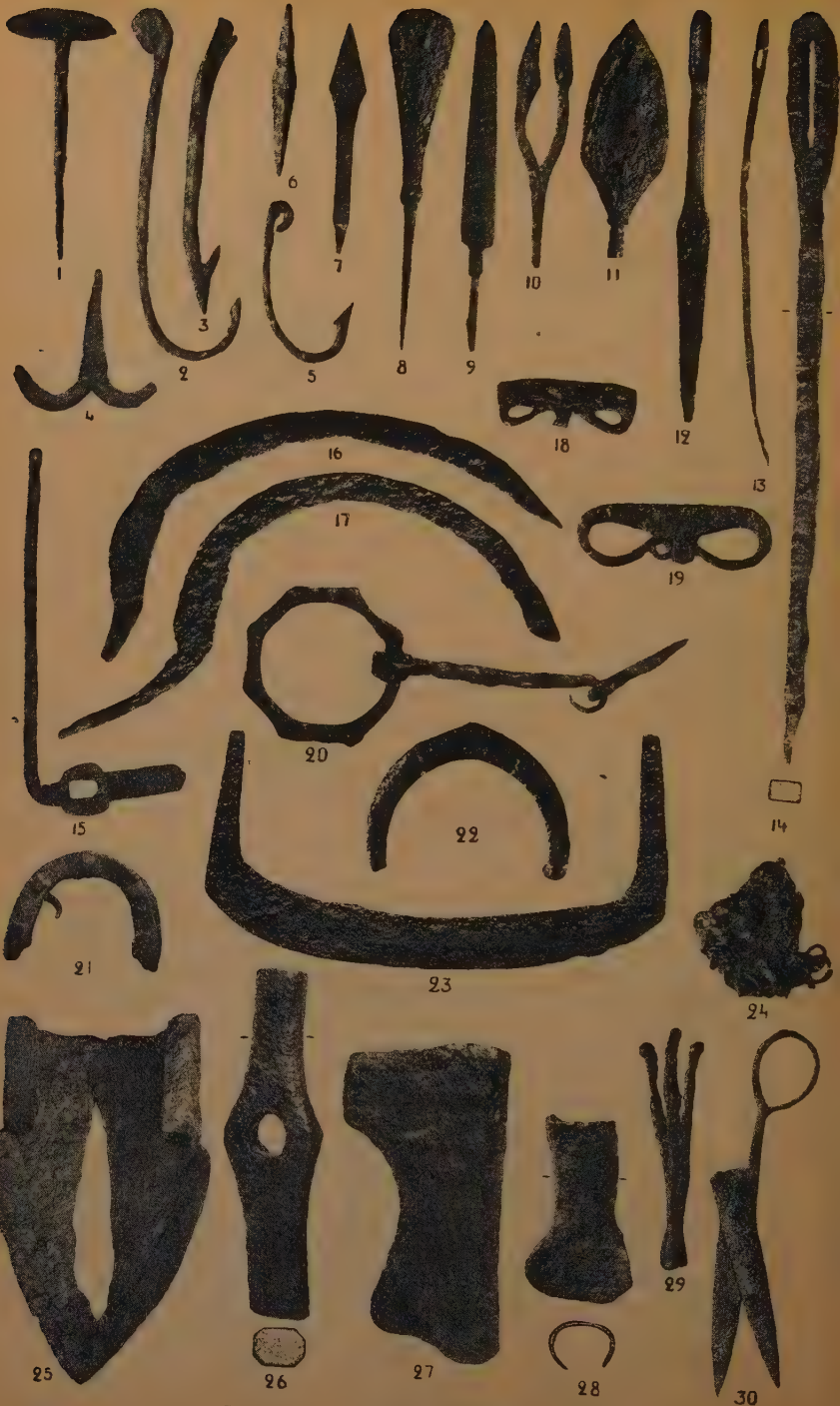

Kuva 112. Rauta-esineitä. Isker.

jossa on ollut rauhallista väestöä, niin miehiä kuin naisiakin. Löydetyistä esineistä monet valaisevat rauhallisia elinkeinoja: maanviljelystä (sirpit), käsiteollisuutta (vasarat, sakset, naskalit, valinmuotit, kovasimet ja tahkot, kuona y. m.), metsänkäyntiä ja kalastusta (nuolet, atraimet, ongenkoukut, ongensiiman- ja verkonpainot), kauppaa, josta kohta tulee puhe, j. n. e.

Suuri osa tietysti on jokapäiväiseen elämään kuuluvia tarve-esineitä: kirveitä, veitsiä, jauhinkiviä, saviastian ja kaakelin paloja, lukkoja, avaimia, hevosten kuolaimia, vaakoja y. m. ja etenkin puvustoon kuuluneita helyjä ja solituksia: helmiä, nappeja, sormuksia, ranne- ja korvarenkaita, cypraea moneta, solkia, vyöheloja, saappaankorkoja. Suoranaisia sotamuistoja sen sijaan on ylen vähän: nuolia ja rengaspanssarien kappaleita. — Esineet ovat yleensä raudasta, vaskesta, huonosta hopeasta. Kultaa ei ole. Sen sijaan on jalokiviä, topasia, malakittia, serdolikkia, sekä porslini- ja lasisekotuksia.

Ainakin viimemainitut ovat kauppatavaroita toisista maista, jos kohta varsinaiset työkapineet y. m. s. ovat paikallisen valmisteen tuloksia. Mutta kauppa onkin ollut vilkasta. Sen todisteita ovat vaa'at ja punnukset ja ne lyijyplombit, joilla tavaralaatikoita on suljettu ja jotka väliin ovat leimoilla koristetut. Kauppaseutuja, joiden kanssa on oltu kosketuksissa, ovat ensi sijassa Keski-Aasia, Turkestan, kukoistavine kauppakeskuksineen Bukharassa ja Khivassa ja Samarkandissa. Suoranainen lienee kauppa myös ollut länteen, Volgan Bolgaryyn, koska löydöt osottavat suurta yhtäläisyyttä, ja mainittava on myös kiinalaisista tavaroista, peileistä ja ornamenteista, jotka ovat

levinneet Iskeriin asti. Mahdollista, jopa luultavaakin on, että viimemainitut eivät ole välittömän kaupan tuotteita, vaan ovat saapuneet Turkestanin välityksellä. Olisi näet erehdyttävää pitää Iskeriä minään suurena kultturikeskuksena; se on kaikesta pääkaupunginasemastaan huolimatta ollut pienoinen provinssikaupunki, jonka merkitys on rajoittunut etupäässä sen omaan ympäristöön. Etäisempiin seutuihin nähden se otaksuttavasti on ollut vain kulutus- ja myyntipaikka, ei tuottava teollisuus- eikä kauppakeskus.

Ne esineet, mistä yllä on ollut puhe, ovat tatarilaisajan ja tatarilaisasukasten muistoja. Löydöissä on kuitenkin muutamia valloittajainkin, venäläisten leiriajan peruja v.v. 1581—1584. Niitä ovat muutamat pyssynluodit ja kiväärin kappaleet, venäläisen pyhimyksenkuvan sädekehä, pari nappia, joissa Moskovan vaakuna tai venäläinen kirjoitus ja 3 Iivana Vasilinpojan hopearahaa.

Mutta muinaislöytöjen joukossa on niitäkin, jotka ovat muuta kalustoa vanhemmat, tai, jos osaksi lienevät yhdenaikuisia löytöjen pääosan kanssa, eivät ainakaan ole tatarilaisia vaan ostjakkilaisia. Niitä ovat luiset nuolet, luiset koristetut veitsenkahvat, pronssiset riipushelyt n. s. tshuudilaista mallia, riipushelyt eli amuletit pedonhampaista, suuri osa saviastianpaloista ja yksi lattea rautainen jumalankuva eli idoli, jollaisia ostjakit vielä käyttävät. Ainakin osa näistä löydöistä on »esihistoriallisia», v. 1000 vaiheilta j. Kr., josta ajasta alkaen Isker siis oli asuttuna n. 600 vuotta. Löydöissä on yksityisiä vielä vanhempia esineitä, pronssikirves ja -veitsi sekä pari kolme kivikirvestä, mutta niiden käyttäjät eivät ole olleet Iske-

rin myöhempien asukasten välittömiä edeltäjiä. Ne todistavat että paikalla aikanaan on käynyt ja ehkä asunutkin ihmisiä, kauvan ennenkuin ostjakit ja myöhemmin tatarit sen asuttivat.

Kun tatarit muodostivat Iskerin pääkaupungikseen oli se siis ostjakkilainen asuinpaikka, n. s. gorodishtshe, samallainen, jollaisia kymmeniä ja satoja tunnetaan Länsi-Siperiasta ja Koillis-Venäjältä. Luontainen edullinen puolustusasema teki sen asutukselle otolliseksi, ja kun sen sitten tuli palvella laajempia tarkotusperiä kuin olla vain metsänkävijäin kylänä, oli se strategisesti helppo ja sopiva linnoittaa. Ja niinpä tatarit vahvistivat ostjakkilaista vallia muilla maa- ja puusuojuksilla ja linnoituksilla, joten Iskeristä tuli turvattu paikka, kauppiasten ja käsityöläisten asettua asumaan khaanin asunnon läheisyyteen ja suojaan.

Omituinen on Iskerin kohtalo ollut myöhemmin, autioksi jäätyään: tuhoutua veden uurtamana ja vyöryä ja syöpyä Irtyshin vuolaaseen virtaan. Paikka, jonka nimi on periytynyt melkein äärettömän laajalle Siperialle on ikuisiksi ajoiksi lakannut olemasta, eikä siis edes omaa nimeä kaipaa. Mutta sieltä kerätty ja suureksi osaksi Suomeen joutunut muinaiskalusto viehättää omituisesti historiantutkijan mieltä, ja kokoelman affektsioni-arvo tulee vast'edes olemaan hyvin suuri, silloin kuin Siperia itse on suuri ja huomattava ja rikas tulevaisuuden maa. Sen puolihistoriallinen aika loppuu täysihistoriallisen ajan tieltä Jermakin ja hänen kasakkainsa ryöstö- ja valloitusretken kautta.

(Bibliografiaa: A. M. Tallgren, Catalogue de la collection de M. Znamenski. Suom. Muinaism. yhd. Aikak. XXIX. Hels. 1917. — Pignatti, Искеръ. Tobolsk 1915.)

SAVIKUVIOITA TURKESTANISTA.

Kansallismuseossamme on melkoinen määrä, n. 400 kappaletta pieniä poltetusta savesta tehtyjä plastillisia eläin-, ihmis- y. m. kuvioita, löydetyt Keski-Aasiasta, Venäjän ja Kiinan Turkestanista. Nuo seudut ovat nykyisin sivistyksen syrjäisiä uutismaita, mutta kerran ovat ne olleet sivistyksen keskuksia. Ja nähtävästi eivät vain kerran. Niitten entisten asutuskausien muistoja on löydetty hämmästyttävän suuret määrät maan povesta: vanhoja erämaihin hautautuneita kaupunkeja, temppelejä, luostareita, kalmistoja. Ja niistä on kerätty monenluontoisia kokoelmia eri tahoille Europan, Aasian ja Amerikan museoihin. Kansallismuseossamme olevat keskiaasialaiset arkeologiset kokoelmat ovat vähäiset: ei ole Suomesta sinne lähetetty erikoisia retkikuntia keräyksiä tekemään. Ainoa sikäläinen jonkun verran edustava kokoelma on kyseessä olevien pienten terrakottain ryhmä. Se on kerätty monesta eri paikasta ja kuuluu kahteen suurempaan eri aikoina saapuneeseen kokoelmaan: noin puolet niistä on Suomeen hankittu ostamalla eräs kasanilainen valtava muinaisesinekokoelma, jonka kerääjä on muuan kauppias V. I. Zausailov, ja jonka kokoelman turkestanilainen osasto on erään pankinvirkamies Sheliabinin perua; toisen puolen Turkestanin terrakotta-kuvioitamme on kerännyt Suomen ent.

valtionhoitaja kenraali G. Mannerheim matkustellessaan Venäjän upserina aikanaan Keski-Aasiassa.

Nyt puheena olevat kuviot ovat pieniä, 3—8 cm korkuisia, siis pienten lelujen kokoisia terrakottaesineitä, keltaisiksi tai vaaleanpunaisiksi poltetut. Kuten jo mainittiin, kuvaavat ne enimmäkseen eläimiä ja ihmisiä. Erikoisen suosittuja ovat kameelit ja apinat, mutta joukossa on myös lentokaloja, hevosia, koiria y. m. Muovailu on yleensä karkea, ja esineitten joukossa on monia sangen barokkeja, kuten tyyli ja maku nähtävästi vaativat. Mutta joukossa on myös hyvin ja taiteellisesti tehtyjä naturalistisia eläinkuvia sekä ihmispäitä, kauniita ja ilmehikkäitä, selvästi indo-hellenisen taidesuunnan vaikutuksesta syntyneitä.

Myötäseuraavista kuvista saa hyvän käsityksen näistä kuvioista. Kuten huomaa ovat niistä useimmat irtonaisia ja itsenäisiä, mutta osa on kuulunut korkoornamentteina astioihin ja kaakeleihin, kuv. 113. Tämänlainen koristelutapahan on luonnollinen ja yleinen. Vastineena Turkestanin kaakeleille reliefiornamentteineen kuvaan erään Kasanin luota löydetyn saviastian, kuv. 125, jossa on ollut kätkössä melkoinen hopea-aarre 1200-luvulta j. Kr. Kuvattu malja on nähtävästi tehty aarresäiliöksi, ja sen pintaan on liitetty plastillinen ornamentti, savinen ihmiskuvio, joka kait on kuvannut aarteen haltiata estämässä aarretta katoamasta. Se ei siis ole suoranainen ornamentti.

Kuvassa 114 huomaa otsan rypyt, pitkät viikset ja vinoviivoin kuvatun leukaparran. Kuvassa 113 taas näkyy otsilla viisauden ja ajattelun syvä juova,

113

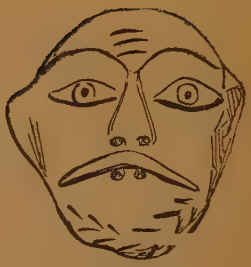

114

115

116

117

118

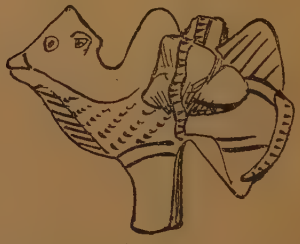

119

Kuvat 113—119. Savi-idoleja Turkestanista. Mannerheimin kokoelma.

120

121

122

123

Kuvat 120–123. Savi-idoleja Turkestanista. Mannerheimin kokoelma.

vaikka otsat ovat matalat; kuvien nenät ovat pitkät ja terävät, korvat pitkät ja niissä suuret rengasmaiset riipushelyt. Kuvat näyttävät vanhoilta eukoilta. Erilainen naiskuvio on kuv. 115. Palmikko on ylöspäin käännetty ja poskella oleva mushi, tumma täplä, todistaa, että kuvattu on ylhäinen henkilö: Mongoliassa mushi usein on ruhtinaallisen syntyperän ilmaus.

Apinat ovat yleensä hyvin realistisesti tehdyt. Niistä on tässä kuvattu pari, toinen esittävä apinaa, jonka ruumis on piirtoviivoilla karvaiseksi kuvattu, puuhun kiipeämässä, toinen taas viemässä leipää etukäpälillään suuhunsa. Sangen yleinen tapa oli kuvata apina maljakko kädessä, ikäänkuin almuja keräämässä.

Kameeleista ovat monet sangen fragmentarisia. Yleensä on kameeli kaksikyttyräinen ja sen tehtävä, olla ihmisen kuormienkantajana, selviää hyvin niistä leilien ja taakkojen kuvista, joita kameeleilla usein on seljässään.

Paitsi luonnollisia eläimiä, joista edellisten lisäksi mainittakoon leijonat, vuorivuohet, sudet, on kuvioiden joukossa mielikuvituseläimiäkin, jotka tuntuvat niin asiaan kuuluvilta noilla idän satumailla: yksisarviaiset, aarnikotkat, lentokalat, sireenit, jotka ovat puoliksi naisia, hirveät Gorgon päät j. n. e. Edellisissä kirjoituksissa on jo usein puhuttu aarnikotkista eli griipeistä, jotka olivat idässä suunnattoman suosittuja ornamenttiaiheita: eläimillä on kotkan nokka, korvat tai tupsu päässä, hevosen harja, neljä jalkaa, joissa linnun kynnet, lisäksi siivet ja häntä. Sellainen oli muinaiskreikkalainenkin griippi, joka on turkestanilaisten griipinkuvien kaukainen esimuoto. Samoille Kreikan alueille viittaavat myös homeriset sireenit, kuv. 121, ja myytillinen Gorgon pää Turkestanin löydöissä.

Mutta että kuviot ovat paikallista eivätkä kreikkalaista työtä, se ilmenee koko niiden tekotavasta. Se ilmenee myös useimpien kuvien aiheista: kameelit ja apinat ovat kotoisia Keski-Aasiassa. Ja sitä paitsi

on joukossa lukuisia aiheita kreikkalaisille vieraista naapurikulttureista, etenkin Intian buddhalaisuudesta. Ihmiskasvojenkin käsittely on usein intialainen: matala otsa, venytetyt korvat, mantelimaiset silmät, ohuet huulet. On buddhia, esim. 7 buddhaa istumassa puun oksilla, tai kuten kuva 122, istuva buddha kolmikertainen kunniakehä päänsä ympärillä. Ja omituisena sekakulturin ilmiönä on mainittava, että on buddhoja, jotka ovat intialaisia piirteiltään mutta kuitenkin tehdyt selvästi à la Apollo, hellenistiseen tapaan. Kaikki nämä seikat panevat dateraamaan kyseessä olevat terrakottakuviot kreikkalais-intialaiseen aikaan, lukemaan ne baktrilaiseen koulukuntaan n. v. 200 e. Kr. — 400 j. Kr. väliajalle.

Kuv. 124 on esitetty valikoima tällaisia terrakottakuvioita Zausailovin kokoelmastamme, ja siinä on aiheita, jotka jonkun verran eroavat Mannerheimin tuomien kuvioitten aiheista. Valitettavasti vain ovat ne vielä rikkinäisemmät. Huomautan ylärivin avosiipisistä linnuista ja sädekehin ympäröidyistä ihmispäistä. Ensinmainitut ovat mytologisia kuvia, jotka edustavat käsitystä sielulinnuista, millä on ollut tavaton leveneisyys idässä päin, ja jonka vanhimpia ilmiöitä tavataan jo Ananjino-kulturissa; jälkimmäiset nähtävästi jäljittelevät klassillisia näyttelijänukkeja — marionetteja — joita on runsaasti löydetty m. m. Mustanmeren pohjoisrannalta. — Vielä kiinnitettäköön huomiota näiden kuvien joukosta ratsastajiin: on löydetty torsoja hajasäärisistä ratsastajista ja satulaselkäisistä hevosista (toinen ja neljäs rivi). Kolmannessa rivissä on kameeleja, joiden »parta» on

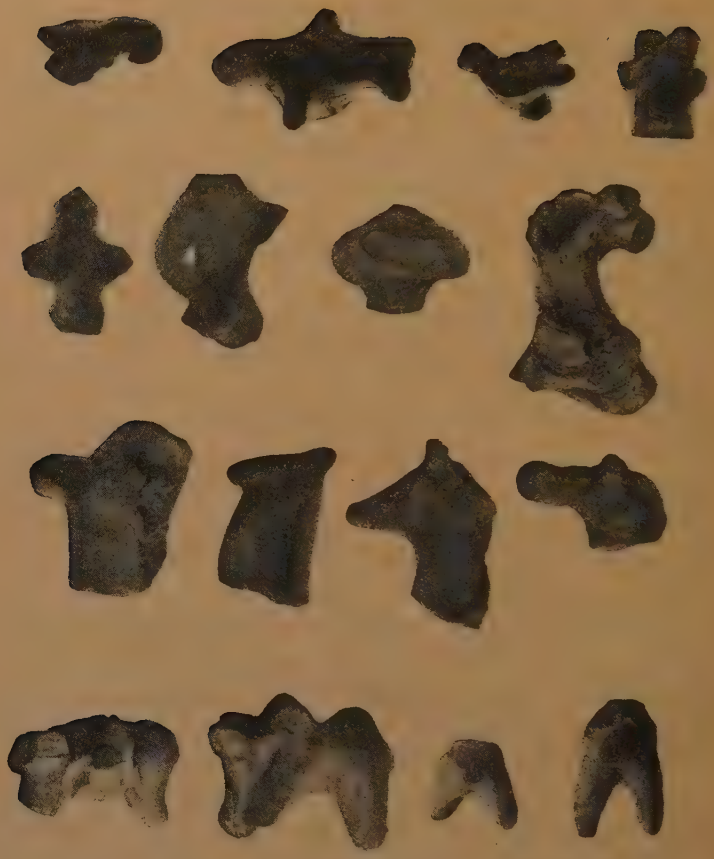

Kuva 124. Savi-idoleja Turkestanista. Kansallismuseossa.

selvään kuvattu, alarivissä votiviesineitä: jalan ja käden kuvia y. m. s.

Sellaisia plastillisia kuvia kuin tässä on esitetty, on runsaasti löydetty Turkestanista. Tunnetaanpa jokunen, vaikka sangen harva sellainen sen ulkopuo-

leltakin: pari aliselta Volgalta Saratovin luota, pari Uralin takaa Tobolskin seuduilta. Mutta niihin paikkoihin on ne epäilemättä kuletettu Turkestanista. Suoranainen keskus niitten valmistamista varten on nähtävästi ollut nyk. Samarkandin seudulla. Afrosiabin mahtavasta, ympärimitaten 5 km laajuisesta rauniokummusta Samarkandin edustalta on nim. tavattoman rikkaan muinaiskaluston joukosta löytynyt aivan suunnaton määrä näitä terrakottakuvia ja niitten osia. Täällä on ollut valmistus-ateliereja, ja Afrosiab on ollut epäonnistuneen ja särkyneen tavaran kaatopaikkana. Kumpua on tähän tarkoitukseen käytetty ainakin meidän ajanjaksomme alkuajoista mongolilaisaikaan asti.

5

Kuva 125. Aarresäiliö: saviastia Kasanin luota.

Ei ole toistaiseksi selvitetty, mitä nämä kuviot oikeastaan ovat. Ehkäpä ovat ne laadultaan erilaisia: osa leikkikapineita, osa votivi- ja uhrilahjoja, osa pelkkiä ornamenttia. Näyttää siltä kuin ne ainakin osaksi palautuisivat klassillisiin, roomalaisiin esikuviin ja leluihin. Mutta koko tämä kultturi on toistaiseksi aivan huonosti tunnettu ja tutkittu. Tiedetään vain että Turkestan on ollut suuri kultturikeskus, ja että sen kautta on ajanlaskumme alusta alkaen kulkenut koko karavaanikauppa Välimeren maitten ja Itä-Aasian välillä. Etelästäpäin on sinne

keskittynyt Intian kauppa, ja pohjoiseenkin on varmasti ulottunut sieltäkäsin kauppa- ja sivistysvaikutuksia. Turkestanin muinaisuuden tutkiminen on mitä houkuttelevimpia muinaistieteen tehtäviä.

Mainittiin jo aluksi että ne esineet joita tässä on selostettu, suureksi osaksi ovat kenraali Mannerheimin keräämiä. Mannerheimin kokoelmat saapuivat Kansallismuseoomme viitenä eri lähetyksenä vuosina 1906, 1907, ja 1908. Yhteensä on lähetyksissä 892 esinettä ja se on Kansallismuseossa suurin lajiaan. Kokoelma on etupäässä etnografinen, kuvaten Venäjän ja Kiinan Turkestanin lukuisien kansojen nykyistä kultturia.